

Yeşil Külliyesi
Çelebi Mehmed'in Bursa'ya
kazandırdığı eşsiz eser

Tip Metinleri
Çelebi Mehmed Dönemi'nde
kaleme alınan kitaplar

Bursa Günlüğü

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 13 / Haziran-Temmuz-Ağustos 2021

Çelebi Mehmed ve Dönemi

- ▶ Çelebi Mehmed'in Hayatı
- ▶ Çelebi Mehmed Dönemi'nde Edebiyat
- ▶ Çelebi Mehmed Dönemi Tarih Yazımı

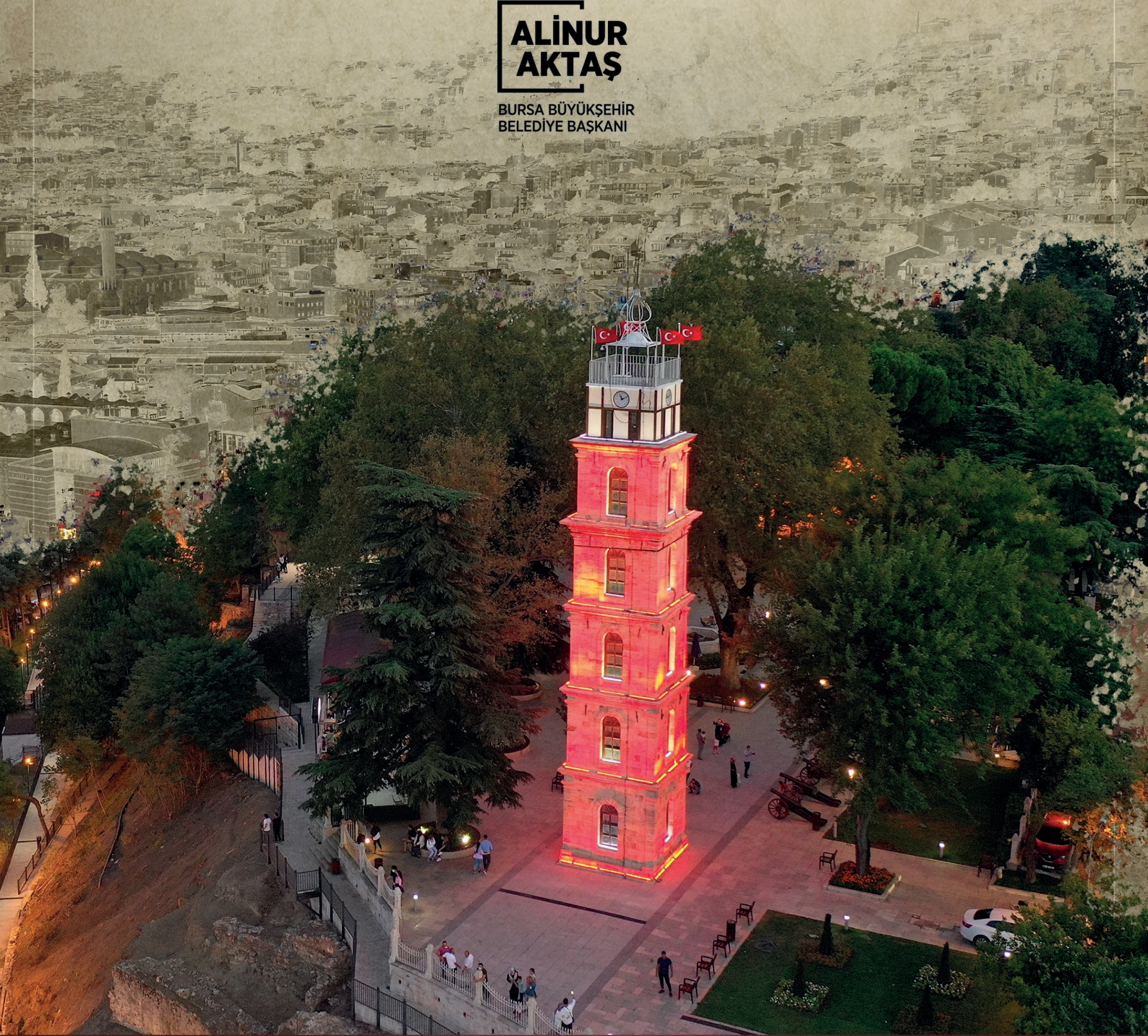

PAYİTAHT IŞIĞININ SÖNMEDİĞİ ŞEHİR BURSA

Büyük medeniyetlere besiklik eden Bursa, Osmanlı'nın ilk payitahtı olarak farklı coğrafyalara bir kutup yıldızı gibi ilham vermektedir. Tarihi değerler, doğal güzellikler ve kültürel zenginlikler bütün özgünlüğüyle burada hissedilmektedir.

**ALINUR
AKTAŞ**

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

[f](#) [i](#) [t](#) /bursabuyuksehir

merhaba

merhaba...

Bursa Günlüğü'nün 13. sayısı ile bütün okurlarımızı muhabbetle selamlıyorum.

Tarihe, edebiyata, sanata, kültüre verdiğimiz önemin ve değerın somut hâli olan dergimizin bu sayısı da yine dolu dolu bir içeriğe sahip.

Osmanlı'nın 'ikinci kurucu'su sayılan, 'bani-i sani' ve 'müceddid-i devlet' olarak da bilinen Çelebi Mehmed'in 600. vefat yıl dönümüne denk gelen 2021 yılında, Bursa Günlüğü'nün Haziran-Temmuz-Ağustos sayısını "Çelebi Mehmed ve Dönemi"ne ayırdık.

Bir semte adını veren külliyesi ile şehrimize güzellik katan Sultan Çelebi Mehmed, Bursa'mızın imarında ve tezyininde müstesna bir yere sahiptir.

Genç Osmanlı Devleti'ni, Ankara Savaşı sonrası Fetret Devri'nden çıkardığı için 'ikinci kurucu' olarak anılan Çelebi Mehmed Han, dönemindeki askerî ve siyasî başarılarının yanında kültür dünyamıza ve kurumlardaki dönüşüme de önemli bir zemin hazırlamıştır.

Çelebi Mehmed Dönemi, sadece devlet ve kurumları açısından yeniden inşa dönemi değil, aynı zamanda ilim, kültür, edebiyat ve sa-

nat hayatı açısından da yeniden teşekkül dönemidir.

Sultaniye Medresesi olarak da bilinen Yeşil Medresesi, diğer medreselerle birlikte devrin ilim hayatının zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bu devirde Şeyhî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi önemli edebiyat ve ilim adamları yetişmiştir. Keza Orhan Gâzi'den itibaren ilim, kültür, edebiyat ve sanat açısından cazibe merkezi hâline gelen Bursa, ara dönemde kısa bir müddet bu özelliğini kaybetmiş olmakla birlikte, Çelebi Mehmed Dönemi'nde yeniden cazibe merkezi olmuştur.

"Çelebi Mehmed ve Dönemi" ile ilgili özel olarak hazırladığımız bu sayımız için kıymetli yazılar kaleme alan; Bilal Kemikli, Cafer Çiftçi, Goncagül Hancıoğlu, Göksel Baykan, Hakan Yılmaz, Hasan Erdem, Hatice Şahin, Mehmet Emin Yılmaz, Mevlüt Çam, Mustafa Kara, Mustafa Özçelik, Nesrin Karaca, Nevzat Çalıkuşu, Nusret Çam ve Samet Altıntaş'a teşekkür ederim.

Ayrıca Bursa Günlüğü'ne emeği geçen arkadaşlarımızı da şükranlarımı sunuyor, önümüzdeki sayıda görüşmek ümidiyle bereketli okumalar ve sağlıklı günler diliyorum.

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Bursa Günlüğü

Haziran-Temmuz-Ağustos 2021, Sayı: 13

Ücretsizdir

Yerel Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına

Alınur Aktaş

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ (SORUMLU)

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Sefer Göltekin

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

M. Sedat Sert

EDİTÖR

İbrahim Büyükfuran

KATKIDA BULUNANLAR

Ekrem Şahin, Ömer Kır, Selçuk Salih Başhan,

Nesrin Alemdar, Halil Anbarstepe

FOTOĞRAFLAR

Nilay Şahinkanat İlcebey, Adem Akçora,

Ömer Erhan Bakan, Mustafa Özçelik,

Nevzat Çalılıkuşu, Samet Altıntaş, Hakan Yılmaz,

Cafer Çiftçi, Hatice Şahin, Nesrin Karaca,

Nusret Çam, Mevlüt Çam, Goncağül Hancıoğlu,

İ. Göksel Başkan, Mehmet Emin Yılmaz

CBMK, SALT Arşivi, AA, İSAM, ATASE, BOA, IRCICA,

VGM, YEK, BBB Fotoğraf Arşivi

KAPAK GÖRSELİ

Çelebi Sultan Mehmed Hân. Paola Veronese

GRAFİK TASARIM

Bursa Kültür A.Ş.

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Zafer Mah., Ankara Yolu Caddesi, No: 1

P.K. 16270 Osmangazi / BURSA

Tel : 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com

www.bursagunlugu.com

www.bursa.bel.tr

BASKI

 renkvizyon
NATİRCİLİK & İ

Anadolu Mah., Karlıdağ Cad., No: 32

Yıldırım / BURSA

Tel: 0 (224) 251 04 14

www.renkvizyon.com.tr

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4

➤ Sultan Çelebi Mehmed'in Hayatı
Prof. Dr. Cafer Çiftçi

8

➤ Sultan Mehmed Devri Osmanlı Tarih Yazımı
Hakan Yılmaz

20

➤ Şeyh Bedreddin Nasıl Bir Adamdır?
Prof. Dr. Mustafa Kara

28

➤ Çelebi Mehmed Dönemi Edebî Hayata Dair
Prof. Dr. Bilal Kemikli

30

➤ Sultan 1. Mehmed Çelebi
Mustafa Özçelik

34

➤ Çelebi Mehmet Devrinde Yazılan Tıp Yazmaları
Prof. Dr. Hatice Şahin

84 > Çelebi Mehmed'in Evinde Bir Ressam: Osman Hamdi Bey Samet Altıntaş

Bursa'nın bunca melanete rağmen hâlâ kendinden söz ettiriyor olmasında, Tanpınar'ın "Bir başkent daima başkenttir. Ne kadar susturulursa susturulsun konuşur." sözünün tilsimi var mıdır, emin değilim; ama kentin katmanlarından sızıp gelen bazı rüyalar, ilk günkü gibi taze.

42 > Bursa Yeşil Câmî'yi Yeniden Düşünmek Prof. Dr. Nusret Çam

48 > 'Ulu-Bilge Hala' Selçuk Hatun Prof. Dr. Nesrin Karaca

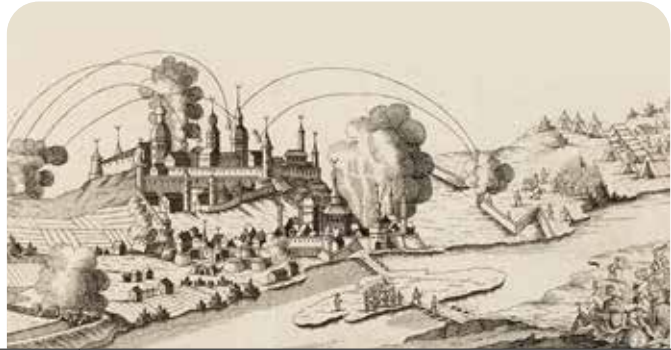
58 > Çelebi Sultan Mehmed ve Aydınolu Cüneyt Bey Hasan Erdem

64 > Bursa Çelebi Mehmet Ortaokulu Nevzat Çalıkuşu

68 > Bursa Yeşil Camii ve Külliyesi Mevlüt Çam

74 > Nakkaş Ali ve Bursa'daki İzleri Goncagül Hancıoğlu

80 > Yergöğü Kalesi'ndeki Türk Eserleri Mehmet Emin Yılmaz

90 > İlk Osmanlı Sultanları ve Kitap İ. Göksel Baykan

96 > Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu Haber

Müceddid-i Devlet Sultan Çelebi Mehmed'in Hayatı

Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı döneminde görülen en önemli gelişme, Osmanlı Devleti'nin 1402 felâketinden sonraki olumsuz şartlarda Anadolu ve Balkanlarda hâkim bir güç olarak yeniden ortaya çıkmasıdır.

Çelebi Mehmed, I. Bayezid'in Devlet Hatun adlı câriyesinden olan oğludur. Edirne'de dünyaya geldiği bilinen Mehmed'in doğumu konusunda kaynaklarda 1373 ilâ 1391 yılları arasında farklı tarihler ileri sürülmüş olsa da, 1386/1387 yılında doğduğu genel olarak kabul görür. Kendisi için gençliğinden itibaren kullanılan "çelebi" unvanı, sultan olduktan ve ölümünden sonra da adıyla anılır olmuştur. Çelebi unvanı Osmanlılarda hanedan mensuplarının, dinî erkânın ve meşhur müelliflerin lâkabıdır ve efendi, beyzâde, okumuş, bilgili, âlim, şair, müellif, kibar, zeki gibi anlamlarda kullanılmıştır. Anadolu'da birçok şair, ilmiye ricâli ve şehzâde bu ifadeyle tesmiye edilmişlerdir ki Bayezid'in tüm oğulları da aynı unvanla anılmışlardır¹.

Çelebi Mehmed, 1391'den itibaren babası Yıldırım Bayezid'in Orta Karadeniz'in iç kesimlerine doğru başlattığı seferlere kardeşleri ile birlikte katıldı. Bu seferlerde Osmanlılarca fethedilen Amasya, Merzifon, Turhal ve Tokat kaleleri ile bölgede bir idari organizasyon ihtiyacı doğunca, babası tarafından Mehmed bu stratejik bölgeye vali (Amasya Sancak Beyi) ola-

rak tayin edildi. Bu vazifesi sırasında devlet işlerini öğrendi ve babasının Anadolu seferlerine destek verdi.

Ankara Savaşı'nda (1402) kardeşleri ile birlikte babasının yanında mücadele etti ve az kayıpla bozgun-
dan kurtuldu. Bu savaşta babası Yıldırım Bayezid esir düşüp birkaç ay sonra vefat edince, kardeşleri ile taht mücadelelerine girdi. Fetret Devri² diye tanımlanan ve fâsıla-i saltanat olarak da anılan bu dönemdeki mücadelelerin başlangıcında; ağabeyi Süleyman, Edirne üzerinden Rumeli topraklarını kontrol ederken, kendisi de Anadolu'da Amasya-Tokat-Sivas

2 Bkz. Kenan Ziya Taş - Sadedtin Baştürk, "Fetret Dönemi ve Sonuçları", *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 252-258.

1 W. Barthold, "Çelebi", *İslâm Ansiklopedisi*, 3. Cilt, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 369-370.

Sultan Mehmed Hân-ı Evvel

bölgesine hâkim oldu. Fetret Devri'nin başlarında Edirne'de padişahlığını ilan eden ağabeyi Süleyman'a; yaşı ve babasının yönetim kadrosundaki üst düzey görevlilerin yanında olması hasebiyle olumlu bakan Çelebi Mehmed, ona hediyeler bile gönderdi. Ancak kendisinin İsa Çelebi ile giriştiği mücadelede Süleyman'ın İsa'yı desteklemesini görünce bu sevgi bağı ortadan kalktı. Böylece şehzadelerin kendi aralarında giderek artan hâkimiyet mücadeleleri, Osmanlı yönetimindeki topraklarda kargaşaya dönüştü.

Çelebi Mehmed ilk olarak kardeşi İsa Çelebi ile Uluabad Savaşı'nda karşı karşıya geldi ve onu yenmeyi başardı. Savaş sonrası Bursa'ya gelen ve halk tarafından selamlanan sultan, Germiyanoglu Yakub Bey'e bir mektup göndererek babası Yıldırım Bayezid'in tabutu ile Mûsâ Çelebi'nin Bursa'ya gönderilmesini istedi. Tabut isteği kabul edildi ve I. Mehmed babasını Bursa'da toprağa vererek Tokat'a döndü. Ancak Uluabad Savaşı sonrasında Bizans'a sığınan ve Süleyman vasıtasıyla Bizans'tan alınan İsa Çelebi tekrar Anadolu'da Çelebi Mehmed'le mücadeleye girdi ve bu mücadelede 1405 senesinde Eskişehir taraflarında hamamda yakalanıp boğduruldu. Bu olay sonrası Mehmed, Bursa'da iken ağabeyi Süleyman ordusu ile üzerine geldi. Ancak savaşmayı göze alamayan Mehmed geri çekilmek zorunda kaldı.

Rumeli'de Emir Süleyman'ın üstün gücü bulunuyordu ancak bu gücün verdiği rahavet ortamında kendisi Edirne'de hoşça vakit geçirip hamam sohbeti yaparken Mûsâ Çelebi orduyu üzerine ilerliyordu. Son anda durumu idrak eden Süleyman harekete geçip İstanbul'a doğru yürüse de Babaeski tarafında etrafı sarıldı ve yakalanarak öldürüldü (1411). Artık saltanat mücadelesi Çelebi Mehmed ile Mûsâ Çelebi arasında kalmıştı. Bu mücadelede Evrenos Gazi'nin Çelebi Mehmed'e destek verme kararı, Mehmed'in bölgedeki savaş stratejisini güçlendirdi. Mehmed bu destek sayesinde Rumeli'deki beylerle ittifaklar kurdu. Anadolu'da atlı ve yaya 30.000 kişilik ordu toplayan Çelebi Mehmed Yalova üzerinden Bizans'ın gemileri ile Rumeli'ye geçti. Nihayetinde iki tarafın askerleri Çamurlu'da karşı karşıya geldiler. Mûsâ Çelebi yenilgiye

uğrayıp kaçarken öldü veya öldürüldü. Mûsâ'nın cesedi babasının yanına gönderildi ve gömüldü³.

Çelebi Mehmed giriştiği türlü mücadeleler nihayetinde Batı Anadolu ve Bursa'yı hâkimiyeti altına alarak, hükümdarlığı döneminde Osmanlı Devleti'nin iki parçasını birleştirmeyi başardı. Vasalları ve uç beylerinin yardımını alan Mehmed, 5 Temmuz 1413'te kardeşi Mûsâ'yı Sofya yakınlarında Çamurlu-ova Savaşı'nda⁴ mağlup ederek Fetret Devri'ni sona erdirdi. 1413'te Edirne'de Osmanlı ülkesinin tek hükümdarı olarak tahta çıkan I. Mehmed, haraç ödeyen vasal ülkeleri ve Anadolu'da kendisine karşı gelen beylikleri kısa sürede kontrolü altına aldı. Bizans İmparatoru, Eflak Prensi, Sırp Despotu, Venedik Doge'u, Cenova Doge'u ve diğer yöneticiler elçiler göndererek Mehmed'i tebrik ederek dostluklar kurdular. Tüm bu gelişmelerle devleti dağılmaktan kurtularak tek elde topladığından Çelebi Mehmed, Osmanlı Devleti'nin "Bâni-i Sâni"si yani ikinci kurucusu veya "Müceddid-i Devlet" yani devleti yenileyen olarak anıldı.

Çelebi Mehmed Balkanlarda verdiği mücadele ile bölgede hâkimiyetini pekiştirince derhal Anadolu'daki kontrolü yeniden sağlama mücadelesine ve kardeşi Mûsâ'ya yardım edenleri cezalandırma işine koyuldu. Önce Fetret Devri'nde Mûsâ'ya yardım eden ve Aydın Beyliği'ni yeniden ihya eden Cüneyd Bey için İzmir Seferi'ne çıktı ve onu itaat altına alıp Batı Anadolu'da genişçe bir bölgeyi ele geçirdi. Padişah ikinci seferini Karamanoğulları üzerine yaptı. 1413 yılında Mehmed, Rumeli'de Mûsâ'ya karşı ilerlerken Karaman Beyi II. Mehmed Bursa'yı kuşatmış ve kale etrafındaki mahalleleri yakmıştı. Çelebi Mehmed'in Mûsâ'ya karşı zafer elde ettiği haberi geldiğinde Karamanlılar otuz bir gün süren kuşatmanın ardından geri çekildiler. Çelebi Mehmed, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in ve Germiyan Beyli-

Çelebi Mehmed'in Anadolu'da Cülusu
(Kaynak: Nakkaş Osman, Hünernâme)

gi'nin ittifakı ile Karamanlılar üzerine sefer (1414-1415) yaptı. Karamanlılar yenildi ve Konya kuşatma altına alındı (Mart 1415)⁵. Karamanoğlu barış istedi, II. Mehmed bağışlandı ve Hamîdili (Isparta yöresi), Saidili toprakları Osmanlı ülkesine katıldı.

Karamanoğulları Seferi sonrasında Mehmed, Gelibolu'da üstünlük kurmak adına Venediklilere karşı bir donanma oluşturdu. Sahil beyliklerin korsan gemilerinin de destek verdiği bu donanma mürettebatında; Cenovalı, Katalan, Giritli, Sicilyalı farklı denizciler bulunuyordu. Karşılıklı korsanlık suçlamaları nihayetinde Venedik ile Osmanlıların arasının açılmasıyla sonuçlandı ve Gelibolu'da yaşanan çarpışmalar bir savaşa dönüşerek, Venedik'in galibiyeti ile sonuçlandı (1415-1416).

Çelebi Mehmed düşmanlarına karşı mücadeleye devam ederken, Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşen ve

3 Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 221-251.

4 Necdet Öztürk, "Çelebi Mehmed'e Saltanat Yolunu Açan Olay: Çamurlu-ova Savaşı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1, 2000, ss. 51-66.

5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I", *İslâm Ansiklopedisi*, 7. Cilt, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 501.

Çelebi Mehmed ve Divan Üyeleri

Semerkant'ta tutuklu bulunan büyük kardeşi (Düzme) Mustafa, Timurlu Şâhruh tarafından serbest bırakıldıktan sonra Trabzon'a ulaşmıştı (Ocak 1415). Mustafa'nın gönderdiği adamlar Venedikliler ve Bizans imparatoruyla müzakereye başladı. İlk olarak Konya'ya, sonra Kastamonu'ya gelen Mustafa oradan deniz yoluyla Rumeli yakasına, Eflak'a geçti. Mehmed'in kardeşi Mustafa'nın ortaya çıkması ile Anadolu ve Rumeli'deki vasal devletler düşmanca davranmaya başladı ve ayaklanmaları beraberinde getiren bir iç savaş sürecine girildi. Selanik ve Teselya yöresinde faaliyetlere başlayan Mustafa'nın haberi Çelebi Mehmed'e ulaşınca derhal bir ordu hazırlanarak üzerine gidildi. Yaşanan mücadelede Mustafa ve destekçisi Cüneyd Bey yenilgi alıp Selanik Kalesi'ne sığındılar. Bizans'ın kontrolünde olan Selanik Kalesi'nin komutanı Laskaris'ten sığınmacıları kendisine teslim etmesini isteyen Çelebi Mehmed'in talebi reddedildi. Bunun üzerine Bizans imparatoru II. Manuel ile sıkı bir pazarlık yapıldı ve anlaşmaya varıldı. I. Mehmed hayatta olduğu sürece Mustafa ve Cüneyd'in Bizans Devleti tarafından hapiste tutulması hususunda anlaşıldı (Ocak 1417). Bizanslılar bunun karşılığında padişahın yıllık 300.000 akçe (10.000 altın duka civarında) tazminat almayı başardı-

lar⁶. Mustafa böylece Limni Adası'nda hapsedilmiş ancak Çelebi Mehmed'in ölümü sonrası anlaşma geçerliliğini yitirince serbest bırakılmış ve bu sorun II. Murad dönemine devretmiştir.

Çelebi Mehmed Rumeli'de kardeşi Mustafa'ya karşı mücadele verirken aynı süreçte Batı Anadolu'da ve Rumeli'de baş gösteren ayaklanmalarla ilgilenmek durumunda kaldı. Bu isyanlar; Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Şeyh Bedreddin tarafından organize edilmekte idi. Şeyh Bedreddin, Bugün Yunanistan'a bağlı Karaağaç ve Dimetoka arasında yer alan Samona (Simavna) Kalesi'nde doğmuş; Bursa, Konya, Kahire ve Kudüs'te eğitim almıştı. Tebriz'e irşat için gitmiş, Anadolu seyahatlerinde Tire'de Börklüce Mustafa, Kütahya'da Torlak Kemal'le tanışmış ve Edirne'ye gelip burada münzevi bir hayat yaşarken Mûsâ Çelebi tarafından kadiaskerlik makamına getirilmişti. Çelebi Mehmed, Mûsâ Çelebi'yi bertaraf edince Şeyh Bedreddin'e dokunmayıp ilmine hürmet ederek kendisine ve ailesine 1.000 akçe ücret tahsis ederek İznik'te ikâmete mecbur bıraktı. Ancak Şeyh Bedreddin burada

ortak mülkiyet ve eşitliğe dayanan fikirler geliştirerek çevresinde müritler toplamaya başladı.

Bu faaliyetlerinden ötürü takibe alınacağını fark eden Şeyh Bedreddin İznik'ten ayrılarak, önce Kastamonu'ya sonra Sinop üzerinden Rumeli'ye geçti. Zağra, Silistre, Dobruca ve Deliorman'ı gezen Şeyh Bedreddin, bölgede halifelik, eşitlik ve paylaşımcılık gibi iddialar ile çok sayıda yandaş topladı. O sırada Selanik'te bulunan Çelebi Mehmed, şeyhin bölgede isyana kalkıştığını haber alınca Kapıcıbaşı Elvan Bey ve adamlarını üzerine göndererek Zağra'da yakalattı. Serez'e getirilen Şeyh Bedreddin burada bir âlimler heyeti tarafından yargılanıp, devlet düzenine isyan etmekten "katli helal, malı haram" görülüp Serez pazarında bir dükkân önünde idam edildi (Aralık 1416)⁷. Şeyhin kaleme aldığı ve geride bıraktığı eserlerinde ihtilal veya sapkınlıkla ilgili bir anlatım bulunmayıp bilakis felsefe, tasavvuf, kelim ve benzeri konularda ilmi anlatımları yer almaktadır⁸.

Şeyh Bedreddin'in yakalanması ve cezalandırılması sonrasında Çelebi Mehmed'in sonraki işi, şeyhe destek veren Mircea'nın ele geçirilmesi idi. Bunun için Balkanlar'da önemli bir rakip olarak görülen ve Macaristan Kralı Sigismund tarafından desteklenen Eflak Voyvodası Mircea'ya karşı sefer düzenlendi. Taht mücadeleleri yıllarında Şehzade Mûsâ'ya destek veren Eflak Prensi Mircea'nın, Osmanlılara ödemesi gereken haracı ödememesi ve ona rakip çıkan Dan'ın Osmanlı'dan destek istemesi de bu seferin organize edilme nedenlerindendi. Seferi Karamanoğlu II. Mehmed ve Candaroğlu İsfendiyyar Bey'in oğlu Kasım da ordularıyla destek verdiler. Padişah bu seferde, Tuna'nın sağ kıyısında Yeni Yergöğü (Rusçuk) Kalesi'ni inşa ettirdi. Ardından Macaristan vilâyetine varıldı ve Severin Kalesi alındı. Sefer sonucunda Eflak

7 Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin, Tasavvuf ve İsyan*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

8 Osmanlı'dan bugüne sirayet eden olumlu ve olumsuz yönleriyle Şeyh Bedreddin imajı hakkında bkz. Asım Cüneyd Köksal, "İdeolojik Kurguların Ötesinde: Bir Fakih ve Sûfi Olarak Şeyh Bedreddin", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 45, 2021, ss. 145-184.

6 Fahameddin Başar, "Mustafa Çelebi, Düzme", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 292-293.

Voyvodası Mircea teslim oldu ve üç oğlunu sultana rehin olarak gönderip haraç ödemeye razı oldu. Osmanlılar sefer sonrasında Sarajevo, Arnavutluk, Macaristan sahasındaki bir kısım yerleri fethettiler. Eflak Seferi sonrası Candaroğlu İsfendiyar Bey'in oğulları İsfendiyar ve Hızır arasındaki yönetimsel mücadelede İsfendiyar tarafından destek veren Çelebi Mehmed'in isteği yerine getirilmeyince, Sultan Sinop üzerine sefer yapıp kaleyi kuşatarak bölgede düzeni sağladı. Amasya üzerinden Samsun'a kadar harekât devam etti ve bölge itaat altına alındı. Bu zorlu mücadeleler devam ederken Mayıs 1421 tarihine gelindiğinde Çelebi Mehmed hastalandı. Rahatsızlık sürecinin Edirne'de sürekle avında iken, atının ayağının çukura gelmesi veya kendisine nüzul (inme) gelmesi sonrasında attan düşmesi ile başladı-ğı bilinir. Sonradan geçireceği ikinci bir nüzul ile 26 Mayıs 1421 tarihinde Edirne'de vefat etti⁹. Bu süreçte temel arzusu, büyük oğlu Murad'ın bir kriz yaşanmadan tahta çıkmasını sağlamaktı. Ancak bazı Osmanlı ileri gelen yöneticileri tarafından sultan olarak tanınan Mehmed'in kardeşi Mustafa, önemli bir rakipti. Bizans yönetiminin Mustafa'yı serbest bırakması an meselesi olduğundan Şehzade Murad'ı destekleyenler, Mustafa'nın öldüğü ve taht iddiasında bulunanın Düzme Mustafa olduğu haberini yaydılar. Çelebi Mehmed ölüm döşeginde iken vasiyetiyle durumu gizli tutularak Amasya'da sancak beyi olan büyük oğlu Murad'a haber gönderdi. Divan toplantıları bir şey olmamış gibi yapılırken, her Cuma günü mutad olduğu üzere padişahı göremeyen yeniçeri ağalarının tavırları ve saraya girip çıkan hekimler, merakları celp ediyordu. Hatta sultanın yaşadığını

göstermek adına kendisine kıyafetleri giydirilerek kabul salonundaki tahtına oturtulduğu, tahtın arkasına geçirilen bir çocuğun vasıtasıyla kollarının oynatıldığı, meyyite kendi eliyle sakalını sıvattığı ve bu sayede onu görmeye gelen ağaların sultanı sağlıklı gördükleri kroniklerde yer alır¹⁰.

Çelebi Mehmed'in vefatı sonrasında iç organları çıkarılıp gömüldü ve cesedi tahnit edilerek bekletilip oğlu Murad Bursa'da tahta çıkınca buraya nakledildi. Naaşı kendisi hayatta iken inşa edilen Bursa'daki Yeşil Türbe'ye dualarla defnedildi. Sultanın sanduka mezar taşında; "Bu aydınlık mezar; kokular sürmüş yatır, büyük sultan, cömert hakan, âlemin sultanlarının övüncü, kulların yardımcısı, illeri imar eden, zulüm ve bozgunu defeden gazi mücahid, merhum Murad oğlu Bayezid oğlu Mehmed'indir. Allah onu rızasına kandırsın. Yerini Firdevs cennetleri kalsın. Cemaziyel-evvel 824." yazısı yer alır. Bu güzel sanat eseri türbe ve içinde yatan sultan için Şair Suat Asral; "*Bursa'nın altın kubbelerinde güneşler doğar, güneşler batar. / Yeşil'de bir türbe üzerinde Çelebi Mehmed yatar*" ifadeleriyle duygularını dillendirirken, Ahmet Hamdi Tanpınar "Bursa'da Zaman" adlı şiirinde; "Yeşil türbesini gezdik dün akşam, / Duyduk bir musikî gibi zamandan / Çinilere sinmiş Kur'an sesini." ifadeleriyle buradaki tarihsel manevi havayı bizlere hissettirir. Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı döneminde görülen en önemli gelişme, Osmanlı Devleti'nin 1402 felâketinden sonraki olumsuz şart-

larda Anadolu ve Balkanlarda hâkim bir güç olarak yeniden ortaya çıkmasının gerçekleşmesidir. O, tüm zorlu düşman ve mücadelelere rağmen, dağılma tehdidiyle karşı karşıya kalan devleti birleştirip tek yönetim altında toplamayı başardı. Osmanlı tahrir ve tımar sistemi bu dönemde geliştirildi ve yaygın olarak uygulandı. I. Mehmed'in altı oğlu (Murad, Mustafa, Kasım, Ahmed, Yûsuf, Mahmud) ile yedi kızının (Selçuk, Hafsa, Sultan, Ayşe, Hatice ve adları bilinmeyen iki kız) olduğu bilinmektedir. Sultanın fiziksel görünüşü kaynaklarda; beyaz yüzlü, kara gözlü, açık alınlı, orta boylu, geniş omuzlu ve güler yüzlü olarak tarif edilir. Kendisinin azimli, metanetli, ahdine bağlı, nazık, sabırlı, itidal sahibi ve cömert olduğu da dillendirilir.

Bursa'da camii, medrese, imaret ve türbe yaptıran padişah, bunlara vakıflar tahsis etti. İmar ettirdiği Sultaniye Medresesi zamanla Osmanlı Devleti'nin en önde gelen medreselerinden biri hâline gelirken, diğer bir eseri olan İpek Hanı ise şehrin en önemli ticaret merkezlerinden biri oldu. Bursa dışındaki imar faaliyetlerine bakıldığında, Emir Süleyman tarafından başlanılan ve Mûsâ Çelebi tarafından devam ettirilen Edirne'deki Eski Camii onun zamanında tamamlandı ve buraya vakıf olmak üzere bir bedesten inşa edildi. Çelebi Sultan Mehmed, Merzifon'da bir medrese ve Dimetoka'da bir camii inşa ettirdi¹¹. Bunların dışında sultanın Haremeyn'e surre gönderdiği, fakirlere sadaka ve yemek dağıttığı da bilinmektedir.

10 Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, II. Cilt, 3. Baskı, Yay: Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 555.

11 Halil İnalçık, "Mehmed I", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 393-394.

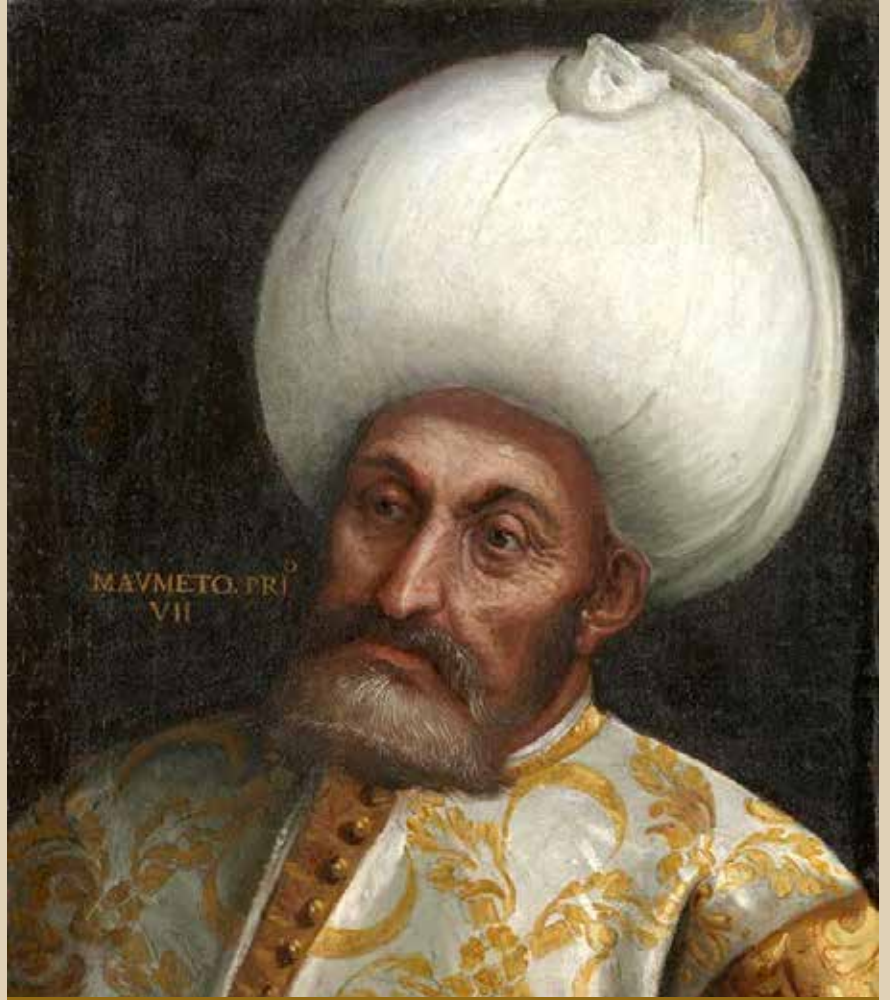
9 Çelebi Mehmed'in türbesindeki çini kaplı sanduka üzerinde ölüm tarihi Osmanlı Türkçesi ile hicri Cemaziyevvel 824 olarak yazılıdır. Osmanlı tarihçisi Şükrullah'ın Behcetü't-tevârih adlı eserinde Çelebi Mehmed'in hastalanması ve ölümü için; "824 yılının 5'inci ayının (cemâziyelevvel) 23'üncü günü sayrı (hasta) oldu. Oğullarının en büyüğü Murad Çelebi'yi veliahd edip öldü" şeklinde bilgi yer alır. Bu tarihin miladi karşılığı 26 Mayıs 1421'dir. Şükrullah, *Behcettüttevârih*, Düz: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947, s. 61-62.

Çelebi Mehmed'in çini kaplı sandukası, Yeşil Türbe

Osmanlı Tarih Yazımında Çelebi Sultan Mehmed Devri

Osmanlı Devleti'nin ikincisi kurucusu Çelebi Sultan Mehmed döneminin tarih yazımı hakkında genel bir bakış açısı sunan belge ve kaynak türleri, bu devirde tarih literatürünün istisnâsız her alanında eser te'lif edildiğini göstermektedir.

Kardeşlerini yenilgiye uğratarak Osmanlı Devleti'ni yeniden ayağa kaldıran Çelebi Sultan Mehmed Hân (Paolo Veronese Okulu, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek, Inv. nr.: 2241)

Tarih Çağları" hakkında ortaya atılan büyük dönemsel ayrıştırmaya paralel olarak, Osmanlı Devleti'nin târihî seyri üzerinde de siyâsî ve askerî olaylar baz alınarak yapılan dönemlendirmeler; "Kuruluş", "Yükselme", "Duraklama", "Gerileme" ve "Çöküş" aşamalarına odaklandırılan, yüzeysel bir bakış açısıyla kurgulanmış ayrıntıdan çok uzak bir temellendirmeye dayanır. Yalnız siyâsî ve askerî gelişmelerle sınırlandırılmayıp, ilmî ve kültürel sahalardaki ilerlemeyi de işin içine katarak yapılacak kapsamlı bir değerlendirme, bize göre bu dönemlendirmenin en azından başlangıç kısmını "İlk Kuruluş", "Fetret" ve "İkinci Kuruluş" devirleri şeklinde sınıflandırmanın daha mantıklı ve

tutarlı bir yaklaşım olacağını akla yatkın bir çizgiye taşır.

Bu yeni dönemsel ayırım nazarıyla bakıldığında ilk kuruluş devri Osmanlı tarih yazımının, Orhan Gâzî ve Murad Hüdâvendigâr dönemlerinde ilkin Sultanların biyografilerine odaklı monografiler zemîninde başladığı; bu hükümdarlardan üçüncüsü zamânında kaleme alınan ilk Osmanlı hânedan târihi ile kadîm Türk devlet târihlerini konu alan Türkçe kroniklerin, -monografi geleneği aynen devâm etmekle birlikte- Yıldırım Bâyezîd zamânında çok daha kapsamlı ve esaslı bir çizgiye taşındığı söylenilebilir.

Aynı şekilde, Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı devlet ve toplum düzeninin parçalanıp dağıldığı, Anadolu'da elit siyâsî-askerî çevreler ve

halk kitleleriyle birlikte eli kalem tutan ilim-irfan ehlinin de kendilerine kurtarıcı birer lider ve hâmf aradığı Fetret Devri'nde ise; yaşanan tüm sıkıntı ve zorluklara rağmen sürdürülen tarih yazımı bu kez ilk manzum Osmanlı târihi, *Oğuz-nâme* menşe'li atalar târihi ve atasözleri ekseninde bir ilerleme kaydetmiş, seyyahlar ve dış müellifler aracılığıyla Türkçeye çevrilen "*Kavs-nâme*" / *Okçuluk* risâleleri aracılığıyla askerî kaynaklar da literatüre kazandırılmaya devâm etmiş; böylece İlk Kuruluş Devri ile Çelebi Sultan Mehmed'in cûlûsuyla başlayan İkinci Kuruluş Devri arasında, ikinci devrin karakteristiğini belirleyecek ve gelişimine derinden etki edecek birleştirici bir köprü inşa edilmiştir.

İlk Kuruluş ve Fetret Devri Osmanlı Târih Yazıcılığına Kısa Bir Bakış

İlk Kuruluş Devri Osmanlı târih yazımı ve bu dönemde kaleme alınmış ilk kronikler hakkında ayrıntılı bilgi “Osmanlı Târih Yazımının İlk Örnekleri: Kuruluş Devrinde Kaleme Alınmış İlk Osmanlı Kronikleri” başlıklı araştırmamıza bırakılmakla birlikte, Fetret Devri ve Çelebi Mehmed’le başlayan II. Kuruluş Dönemi târih yazımının temelini teşkil etmesi nedeniyle, dönemler arası geçiş, bağlantı ve gelişim seyrinin tâkibini kolaylaştırmak amacıyla burada da kısaca özetlenecektir. Şehzâde Orhan’ın babasına vekâleten tahta geçtiği 720/1320 yılı civârında başlayıp, kurucu hükümdar Osman Gâzî adına yazılmış olan *Târîh-i Mîr ‘Osmân*¹, *Kitâb-ı ‘Osmân-nâme* ve dokuz ciltlik *Kitâb-ı ‘Osmân*² ile, Orhan Gâzî ve Murad Hüdâvendigâr’ın vefâtlarını müteâkip kaleme alınmış olan *Menâkıb-ı Orhânî*³ ve *Menâkıb-ı Murâd-Hânî*⁴ gibi ilk monografi-

ler; özellikle Murad Hüdâvendigâr döneminde literatürde yer alan ilk *Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmân* örneği⁵ ile dö-

sırada Şehzâde Bâyezîd’in değil, aksine Bulgaristan taraflarında olan Çandarlı Ali Paşa’nın yanında olduğunu: “Bundan öndin işitdük-kim Sultân Murâd Hân Gâzî’nün büyük oğlu Bâyezîd Çelebi, Sultân Murâd Gâzî’nün ‘akabince geçmişi, ammâ kiçi oğlu Ya’kûb Çelebi Anatolî’da kalmışdı.” cümlesiyle açıkça ifade eder ki (Neşrî, *Cihân-nümâ*, I, s. 258), bu, merhum târihçinin eseri Ahmedî’ye atfetme çabalarının isâbet-sizliğine açık bir delildir.

- 5 Oruç bin Âdil’in ana kaynakları arasında yer alan bu ilk *Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmân*’ın çeşitli dönemlere ait farklı nüsha örnekleri, müellifin başına yalnız kendi adını ekleyip değiştirmeksizin yerinde bıraktığı mukaddimesinin ayniyeti sebebiyle, eserini II. Bâyezîd devrinde yazılmış bu geç versiyonunu tanıyan müverrihler tarafından yanlış bir biçimde Oruç’a atfedilmiştir. Tayyâr-zâde Atâ Beg’in *Enderûn Târîhi*’inde: “Lisân-ı Türkî-yi kadîm ile Sultân ‘Osmân ve Sultân Orhân ‘asrı vukû’atını mübeyyin” olduğunu belirtmesinden (*Târîh-i Atâ’ / Enderûn Târîhi*, III, Matba’a-i ‘Âmire, İstanbul 1293/1876, s. 324) nüshalarının XIX. yüzyılda hâlâ mevcut olduğu anlaşılan bu ilk *Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmân*, Yıldırım Bâyezîd zamânında ilk kez merhûm Sultan Murad dönemi vak’aları da eklenerek genişletilmişti ki, vaktiyle Şehrî-zâde Mehmed Sa’îd Efendi’nin bizzat incelediği ve *Târîh-i Nev-peyda*’sında yine aynı sebeple “Oruç Big nâm fâzîlûn” eseri zannedip: “Ebû’s-selâtinî’l-izâm ‘Osmân Hân-ı cennet-makâmdan, merhûm ve mağfûr^{um}-leh Yıldırım Sultân Bâyezîd Hân Gâzî -tâbe serâhu- hizmetleri-nün cülûs-ı ma’delet-me’nûslarına gelince vâkı’ olan vekâyî’i” içerdigini belirttiği yazma (bk. Şehrî-zâde, *Târîh-i Nev-Peyda*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 10^b, st. 5-14; ayrıca bk. *a.g.e.*, vr. 5^b, st. 3-6) kuşkusuz bu ilk zeyli içeren nüshalar grubuna girmekteydi. Günümüze II. Bâyezîd zamânına kadar getirilmiş geç döneme ait bir muhtasar, iki mufassal; yine Kanunî dönemine kadarki vak’alar eklenmiş iki farklı mufassal yazma olmak üzere toplam beş nüshası ulaşan bu kroniğin, ilk iki mufassal nüshasının başında ‘*Âşık Paşa Târîhi*’nin devâmına yerleştirildiği için “Mukaddime” bulunmaz. Muhtasar ilk

Murâd Hüdâvendigâr zamânında yazılan ve bilâhare Yıldırım Bâyezîd ve Emir Süleymân zamanlarında eklenen Zeyl’lerle daha kapsamlı bir çizgiye taşınan ilk *Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmân*’ın mukaddimesi (Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. nr.: 1189/2091, vr. 1b-2a)

Emîr Süleymân adına yazılmış olan Risâlemin Kelimât-ı Oğuz-nâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözi adlı eserin ilk varakları (Kitâb-ı Oğuz-nâme’-i Türkî ve Tatarca Darb-ı Meseldür, Berlin Staatsbibliothek, Diez A Quart, nr.: 31, vr. 1b-2a)

Şehzâde Emîr Süleymân’ın meclisi (Ahmedî, *İskender-nâme*, TSMK. Revan, nr.: 812, vr. 286b-287a)

yazma örneği olan Cambridge nüshası Babinger tarafından -yine Oruç Beg’e ait olduğu sanılarak- Oruç’un ilk versiyonunu temsil eden Oxford nüshasıyla birlikte nesredilmiştir: F. Babinger, *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, Hannover 1925, pp. 77-139. Eseri Sultan I. Murad döneminde yazan müellifin “Mukaddime”deki: “İmdi ma’lûm ola, *Tevârih-i ‘Âl-i ‘Osmân* hiç kimse mufassal ve muhtasar dime-

- 1 Özetine Hacı Bektâş-ı Velî *Vilayet-nâme*’sinin manzum ve mensur nüshalarında rastlanan bu kroniğin aslî nüshalarından birinin Mü’eyyadzâde Abdurrahmân Efendi’nin Yavuz Sultan Selim tarafından toplatılıp bir araya getirilen kitapları arasında yer aldığı, bu kitapların kaydedildiği kütüphaneye *Defter*’indeki: “*Târîh-i Mîr ‘Osmân ez-güftâr-ı Mevlâ Rûhî*” kaydından açıkça anlaşılır (TSMA, D.9291/1, vr. 3^b).
- 2 ‘Osman Gâzî ve fetihleri adına kaleme alınmış çok ayrıntılı iki monografi olduğu isimlerinden açıkça anlaşılan bu iki eserin adları, III. Murad döneminde hazırlanmış TSMA, D.4852 no.’da kayıtlı bir kütüphaneye listesinde yer alır.
- 3 Esere yapılmış yegâne gönderme için, bk. Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadikatü’s-Selâtin*, TTK Ktp. nr.: 21, vr. 43^b; Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice nşr., TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 48.
- 4 Rûhî Çelebi’nin *Târîh*’inde özetlediği, Neşrî’nin ise önemli bir kısmını değiştirmeden aynen naklettiği bu *Menâkıb* metni, merhum Halil İnalıcık tarafından o târihlerde Şehzâde Bâyezîd’le Rumeli’ye geçtiği zannıyla ünlü şâir Ahmedî’ye atfedilmişse de literatürel hiçbir dayanağı olmayan bu gerekçe kaynağın ona atfedilebilmesi için yeterli olmadığı gibi; eserin meçhûl müellifi düşünüldüğü gibi o

nemin gazâ ve şehidlik anlayışını yansıtan *Tuhfetü'l-Guzât*⁶ gibi te'lif ve

mişdür." cümlesi (Edirne Selimiye Ktp. nr.: 1189 {2091}, vr. 1^a, st. 1-2), bu kroniğin literatürde ortaya çıkan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* örneği olduğunu kuşkuyla imkân bırakmayacak bir biçimde te'yid etmektedir.

- 6 İlk Osmanlılar'da gazâ ve I. Murad'ın şehidlik tasvirleri ile ilgili tartışmalara ışık tutan bu kuruluş kaynağının, Edirne Selimiye Ktp. nr.: 858'de kayıtlı olan yegâne nüshasını ilk kez on bir yıl önce kaleme aldığımız şu makale ile bilim dünyasına tanıtmıştık: Hakan Yılmaz, "Murad Hüdâvendigâr Adına Yazılmış Bir Eser: 'Tuhfetü'l-Guzât fî Fezâ'ilü'l-Cihâd'", *Hakikat AİD*, XIX/198 (Mart 2010), s. 42-44. Bu kaynağın keşfini yıllar sonra kendine mâl etmeye yönelik iki farklı girişim için, bk. F. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İstanbul 2015, s. 48-49, dipnot: 18; M. Bakhıt Mohammed, *Sultan I. Murad'a Sunulan Arapça Bir Risâle: Tuhfetü'l-Guzât fî Fezâ'ilü'l-Cihâd*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016. Bunlardan ilki, bizim altı yıl önce zâten keşfedip bilim dünyasına çoktan tanıttığımız, hatta bâzı akademik araştırmalarda atfa bile konu olan (Meselâ, bk. A. Taha İmamoğlu, "I.

Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Çelebi Sultan Mehmed'i elinde kızıl elma ile gösteren bir minyatür (Kalender Paşa, Albüm, TSMK, nr.: B.408, vr. 32b)

Selçuk-nâme / *Dânişmend-nâme* tarzı tercüme eserler, I. Kuruluş Devri Osmanlı târih yazımının ortaya çıkıp şekillenmesine önemli katkılar sunmuş; Yıldırım Bâyezîd devrinde Yazıcı-zâde Ali'nin *Selçuk-nâme*'sinin kaleme alınan ilk şekli⁷ ile Şeyh Sinân oğlu Baba Ahmed'in ilk *Silsile-nâme'si*⁸, yine menâkıb tarzı monografiler ve zamanla daha mufassal bir hâl alan *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'lar⁹la, özellikle Yahşi Fakih'in 'Osman Gâzî'nin uç emirliğinden Yıldırım'ın cülûsuna kadarki vak'aları içeren *Menâkıb-nâme'si*¹⁰ bu dönemde târih

Dünya Savaşına Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı'da Cihad Risaleleri", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi*, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası Bildiri Kitabı, I, ed.: H. Çetin-L. Erdemir, Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale 2015, s. 157) yukarıdaki makalemizi görmezden gelerek, altı yıl sonra bu kaynağı "ilginç ve bugüne kadar dikkati çekmeyen eser" cümlesiyle kendisine mâl etmeye çalışırken; ikincisi daha sonra risâle üzerine hazırladığı tezde, -yine makalemizden habersizmiş gibi davranarak- nüshayı Edirne Kütüphanesi'nde ilk kez kendisi bulmuş gibi bir görüntü vermek istemiş; ancak eserin zahriyye metnini makaledeki giriş ifâdelerimiz ve yaptığımız iki önemli yazım hatâsı ile birlikte aynen kopya ederek (bk. M. B. Mohammed, *a.g.t.*, s. 38, 150), bizim altı yıl önce yayımlanan bu makalemizden haberdar olduğunu, nüshayı bulduğu yerin de Edirne Kütüphanesi değil, bizim makalemiz olup, alenen bir intihâl girişiminde bulunduğunu ele vermiştir.

- 7 Yazıcı-zâde Ali'nin *Selçuk-nâme* (*Oğuz-nâme*)'sinin, şehzâdeliği döneminde ilk kez Yıldırım Bâyezîd'e sunulduğunu gösteren Ser-levha ve atıflar için, bk. H. Yılmaz, "Kuruluş Devri Osmanlı Târih Yazıcılığında Oğuz-nâme'lerin Etkisi ve Bilinen En Eski Osmanlı Kroniği", *Hakikat AİD*, XX/231 (Aralık 2012), s. 42-43, dipnot: 6.
- 8 Osmanlı coğrafyasında yazılmış, bilinen en eski *Silsile-nâme* örneğini teşkil eden bu eser hakkında, bk. H. Yılmaz, "Gündüz Alp ve Er-Tuğrul Gâzî'nin Batı Anadolu'ya Yerleşme, Emâret ve Ölüm Târihleri", *Bursa Günlüğü*, Sy: XII (Mart-Nisan-Mayıs 2021), s. 75, dipnot: 23 / s. 76.
- 9 Orhan Gâzî'nin imamı İshak Fakih'in Osman Gâzî ve oğlu Sultan Orhan

Ebî Sâre Muhammed adlı seyyahın Emîr Süleymân zamânında Ankara'ya gelerek tercüme ettiği 'Umdetü'l-Mütenâzilîn' adlı okçuluk risâlesinin Süleymâniye Kütüphanesi'nde yer alan bir nüshasının giriş kısmı (Süleymâniye Ktp. Husrev Paşa, nr.: 818/1, vr. 1b-2a)

kaynaklarının daha şümüllü bir çizgiye taşınmasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'ni yıkılış noktasına getiren Timur İstilâsı sırasında Osmanlı târih yazımı daha çok Emîr Süleymân'a mensup şâir ve müellifler aracılığıyla devâm ettirilmiş; bu ara devrede I. Murad döneminde yazılıp Yıldırım Bâyezîd zamânında genişletilen ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* nüshasına yine aynı derleyici tarafından Emîr Süleymân dönemi vak'alarına kadar gelen bir "Zeyl" eklenmiştir¹⁰.

dönemlerine yönelik anlatılarını içeren sözlü gelenekle, oğlu Yahşi Fakih'in Murad Hüdâvendigâr dönemine ilişkin yaptığı eklenti metnin sentezinden oluştuğu anlaşılan bu *Menâkıb-nâme*'nin, Âşık Paşa-zâde tarafından beyaza çekilen ilk taslak özet metnini içeren iki nüsha örneği günümüze ulaşmış olup, yakında tarafımızdan bilim dünyasına tanıtılacaktır.

- 10 Bu kroniğin merhum İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal'den İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi'ne intikal eden nüshasında Murad Hüdâvendigâr, Yıldırım Bâyezîd ve Emîr Süleymân adına aynı müverrih tarafından eklenen "Zeyl" metni ana metinden bağımsız bir şekilde açıkça teşhis edilebilmektedir. Krş. *Tevârih-i İbtidâ-i Âl-i 'Osmân -halledi mülkehû-*, İÜ Ktp. (İbnü'l-Emîn), TY, nr.: 10641, vr. 15^b, st. 9 / vr. 27a, st. 1. Bu yazım tekniğine göre ilkin Yıldırım Bâyezîd döneminde çeşitli zaman aralıklarıyla eklenen *Zeyl* metinleri, Evrenos Beg'in 760/1360 yılına târihlenen Keşan ve İpsala fetihleri ile başlayıp Ankara Savaşı öncesindeki gelişmeler ve savaş

Ayrıca Sultan Bâyezîd devrinde ilk monografilerden *Târîh-i Mîr 'Osmân*, *Menâkıb-ı Orhânî* ve *Menâkıb-ı Murâd-Hânî* zemininde yazılmış mensur bir *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* nüshası¹¹ ünlü Germiyanlı şâir Ahmedî tarafından nazma çekilerek "Dâsitân ve *Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i 'Osmân*" adı altında *İskender-nâme*'nin içine eklenmiştir¹².

Bu dönemde muhtemelen Yazıcı-zâde Ali, *Oğuz-nâme*'ler ve efsânevî Atalar târihine meraklı olduğu anlaşılan Şeh-zâde Emîr Süleymân'a, *Selçuk-nâme*'sinin Topkapı Sarayı'ndaki nüshalarından birinin¹³ boş varaklarındaki kısa *Oğuz-nâme* metnini yazıp sunduğu gibi, yine eski *Oğuz-nâme*'lerden çıkarılan anonim ve kısmen Dede Korkud'a ait darb-ı meseller de *Risâle min Kelimât-ı Oğuz-nâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözi* adıyla derlenip Şehzâde'ye ithâf edilmiştir¹⁴.

anlatısına kadar gelmekte; bundan sonra Emîr Süleymân'a tâbî olduğu anlaşılan derleyicinin hâmişinin emriyle yazmış olduğu yeni *Zeyl* metni Yıldırım Hân'ın vefâtı ve onun 805/1403'te tahta cülûs kalması ile sona ermektedir. Bu süre içinde meydana gelen vak'aların anlatımında derleyici, alternatif bir takvimden yararlanarak inşa ettiği *Zeyl* metninin içerisinde, hemen her târihten sonra: "Bu esahhdur", "Esahh kavî bu târîhlerdür", "Bu târîhler esahhdur..." gibi tipik ifâdeleriyle sık sık metne müdâhale eder ve bu özgün üslûp, belirttiğimiz noktadan tâ ki Emîr Süleymân'ın cülûsuna kadar kesintisiz bir şekilde devâm eder.

11 Bu mensur kronik, Ahmedî'den sonra Şükrü'llâh Çelebi ve Karamânî Mehmed Paşa tarafından da tespit ettiğimiz 848/1454 târihli Takvim metninin kronolojisi ile sentezlenerek bâzı küçük ilâve ve değişikliklerle kullanılmıştır. Eserin bahsettiğimiz bu üç monografiye dayandığı, üç kronikten de bize ulaşan metin parçalarındaki ortak bilgi ve ifâdelerden anlaşılmaktadır.

12 Buna dâir karşılaştırmalı metin örnekleri, yayına hazırlanan "Kuruluş Devrinde Kaleme Alınmış İlk Osmanlı Kronikleri" adlı makalemizde verilmiştir.

13 TSMK, Revan, nr.: 1390.

14 *Kitâb-ı Oğuz-nâme-i Türkî ve Tatarca Darb-ı Meseldür*, Berlin Staatsbibliothek, Diez A Quart, nr.: 31.

Bunlara ilâveten, Emîr Süleymân'ın hâkimiyeti döneminde 813/1411 yılı civârında Ankara'ya gelmiş olan Ebî Sâre Muhammed adlı bir seyyah, Arapça yazılmış bir *Kavs-nâme* (Okçuluk) risâlesini *Umdetü'l-Mütenâzilîn* adıyla Türkçeye tercüme ederek Şehzâde'nin buradaki emirlerinden "Pehlevân ibnü'l-Hâcî Mehmed ibnü'l-Hâcî Beg"e takdim etmiştir¹⁵.

Çelebi Sultan Mehmed Dönemi Osmanlı Târih Yazıcılığı

Timur felâketinin ardından tam on bir yıl süren Fetret Devri'ni müteâkip Osmanlı Devleti'nin yeniden toparlanıp ayağa kalktığı Çelebi Sultan Mehmed dönemi, siyâsî, askerî ve ilmî açılardan ilk kuruluş döneminde elde edilen tecrübe ve kazanımların yeniden ihyâ edilmekle kalmayıp ciddî ölçüde gelişme kaydettiği bir devre olmuş; bu dönemde farklı ilim alanlarında te'lif ya da tercüme edilen dinî, tıbbî, edebî ve kozmografik eserlerin yanı sıra, Yıldırım Bâyezîd zamânında başlayan Osmanlı Târih yazımı da mevcut çizgisinin dışına taşarak, sonraki târih kaynaklarının yazım metodunu etkileyecek ve yönlendirecek daha sağlam ve esaslı bir çerçeve içine oturmuştur.

Çelebi Sultan Mehmed döneminde kaleme alınan târihle ilgili kaynakları, literatürel olarak "Târihî Takvimler", "Kronikler", "Monografiler", "Ceng-nâmeler", "Siyâset-nâmeler" ve "Teressül Risâleleri" olmak üzere altı kısma ayırmak mümkündür:

15 Risâlenin Süleymaniye Ktp. Husrev Paşa, nr.: 816/1, Paris Bibliothèque Nationale, Turc, nr.: 164 ve Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih, nr.: 911'de kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır. Eserin ilk nüshası beş yıl önce N. Fâzıl Şenarslan tarafından kaleme alınan bir makale ile bilim dünyasına tanıtılmış (krş. N. F. Şenarslan, "Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdetü'l-Mütenâzilîn", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sy.: LVI (2016), s. 1077-1104); diğer iki nüshanın karşılaştırmalı metni ise bu makale ile eş zamanlı olarak Mehmet Yastı tarafından yayımlanmıştır: *Okçuluğun İlkeleri: Umdetü'l-Mütenâzilîn*, Palet Yayınları, İstanbul 2016. Bu ikinci neşirde pek çok yanlışlıklar ve okuma hatâları göze çarpmaktadır.

824/1421'de Çelebi Sultan Mehmed'e sunulmuş olan bilinen en eski târihli Takvim'in tezhipli zahriyyesi (Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 31a)

I. Târihî Takvimler

Gazneliler'den beri Türk-İslâm devletlerinde cârî olan Tarihî Takvim geleneği, öteden beri kroniklere işlenen kronolojik verilere kaynaklık etmiş; pek çok târih kaynağı ilk plânda takvimlerin genişletilmiş versiyonu şeklinde yazılarak daha sonra geniş bir kitap hâline getirilmiştir. Bu geleneğin bir devâmı olarak Osmanlılar da ilk Kuruluş döneminden beri, önemli tarihî olayları hilkatten kendi zamanlarına kadar "Cedvel"ler hâlinde tespit eden takvim metinlerini hazırlayacak Rûz-nâmecileri saraylarından eksik etmemişlerdir.

İstanbul'un Fethi'nden bir yıl sonra Fâtih'e sunulduğunu tespit ettiğimiz 848/1454 târihli bir takvim metnindeki önemli ifâdeler, Osmanlılar'da Târihî takvim geleneğinin 720/1320'de babası "Osmân bin Er-Tuğrûl"un yerine geçen "Gâzî Çelebî Orhân"ın ilk hükümdarlık döneminde, devletleşme yönünde ilk adımların atıldığı süreç içinde tutulmaya başlandığını gösterir¹⁶. Nitekim

16 *Düstûr-nâme-i Enverî*'ye yazdığı Mukaddime'de aktardığı nâdir bir kayıttan, daha önce merhum Mükrimin Halil Yınanç'ın da gördüğü (krş. Yınanç, *Düsturname-i Enverî: Mukaddime*, Evkaf Matba'ası, İstanbul 1929, s. 60-61, dipnot: 1), hattâ *Türk Târih Encümeni Mecmû'ası*'nda neşirini düşündüğü an-

Çelebi Mehmed'e sunulmuş olan 824/1421 târihli Takvim'in Osmanlı Devleti ile ilgili vak'aları içeren kısmının başlangıcı (Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 33a)

Târih-i 'Osmân gibi ilk monografilerin de takvim metinlerine eşdeğer olarak tam bu târihten itibaren yazılmaya başlandığını gösteren deliller, bizleri Osmanlılar'da târih yazıcılığının kuşkusuz bir biçimde 720/1320'de başladığı sonucuna itmektedir.

720/1320 yılından Yıldırım Bâyezîd zamânına kadar farklı içerik, hacim ve formatlarda tutulan takvim kayıtlarının hülâsası Fâtih'in ilk cülûs zamanlarına kadar uzanan Târihî takvim metinlerinden tespit edilebilmekle birlikte, şimdiye kadar Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyılına ait hiçbir takvim örneği günümüze ulaşabilmiş değildir.

824/1421'de Çelebi Sultan Mehmed'e Sunulmuş Olan Târihî Takvim:

XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden beri Bursa Beg-Sarayı'nda tutulan Osmanlı Târihî Takvimleri arasında tespit edilebilmiş en eski takvim örneği olan 824/1421 târihli takvim; fiziksel özellikleri, imlâ şekli ve içeriği bakımından Osmanlı takvim geleneğinin ilk safhaları hakkında önemli tespitlere ulaşmamızı sağlayacak bir değerdedir. Sonraki Türkçe takvimlerin

hilâfına, kadîm Selçuklu takvim geleneğini tâkiben Farsça düzenlenmiş olan bu takvim muhtasar bir formda hazırlanmış olup, II. Murad ve Fâtih devirlerinde hazırlanan kimi takvimlerin esâsını teşkil etmektedir.

843/1439'da Sultan II. Murad'a sunulmuş bir başka takvimle aynı mecmuâ içine kaydedilen¹⁷ bu Târihî Takvim'in tezhipli bir çerçeve içine yerleştirilmiş olan zahriyyesinde bizzat Çelebi Sultan Mehmed adına düzenlendiğini gösteren şu ifâdeler yer alır:

"Bi-resm-i mütâlâ'a-i Hazret-i Sultân-ı a'zam, Şâhinşâh-ı mu'azzam, Mâlik-i rikâbi'l-ümem, Mevlâ-yı mülûki'l-Arab ve'l-Acem, Vâzî-ı merâsimü'l-'adl ve'l-insâf, Hâdimü kavâ'idü'l-cevr ve'l-ahcâf, Fahrü'l-guzât ve'l-mücâhidîn, Kâhirü'l-kefereti ve'l-mütemerridîn, Zıllü'llâhi fî'l-âlemîn, Halifetu'llâhi fî'l-arazîn, Bâsitü'l-emn ve'l-emân, Nâsirü'l-'adl ve'l-ihsân, Kâli'u'l-cevr ve't-tuğyân es-Sultân ibnû's-Sultân Sultân Muhammed bin Bâyezîd bin Murâd Hân ki, Hakk Sübhânehü Te'âlâ râyât-ı nusret-i ô-râ bi'n-nevâsî-yi 'âlem mu-zaffer ü mansûr gerdâned bi-hakkı Muhammedⁱⁿ ve âlihî ecma'în."¹⁸

17 Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 31^a-59^a. İlk Takvim 1^a-29^a varakları arasında yer alır.

18 Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 33^a.

Takvimin Osmanlı târihi ile ilgili kısmı "Bakiyye'-i Tevârîh-i Mülûk ve Selâtîn" adlı bölümün sonuna "Zikr-i Tevârîh-i Âl-i 'Osmâniyân ve İbtidâ'-i Devlet-i Emâret-i 'Osmâniyân -rahimehümü'llâhu 'aleyhim ecma'în-" ara başlığı altında eklenmiş olup, "Hurûc-ı 'Osmân Beg"den târih kısmı boş bırakılan "Pîr 'Ömer Beg"le "Kara Yülük 'Osmân" arasındaki vak'aya kadar gelmekte ve sonu tamamlanmadan eksik bir biçimde nihâyete ermektedir¹⁹.

II. Kronikler

Osmanlı târih yazımında resmî belgeler ve Tarihî Takvimler'i tâkip eden en önemli tarihî materyal hiç şüphesiz kroniklerdir. Murad Hüdâvendigar asrında yazılmaya başlanan ilk umûmî Târihî'lerin sonraki tüm kaynakları etkileyecek, yönlendirecek ve şekillendirecek olan en önemli örneklerinin de Çelebi Sultan Mehmed döneminde te'lif edildiği görülmektedir. Bunlardan biri Friedrich Giese tarafından neşredilen ve literatürde *Anonim Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* olarak bilinen *Târih-i Hamzavî*, diğeri ise Enverî ve Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin kroniklerinin temelini teşkil eden *Târih-i Semerkandî* dir.

1. Târih-i Hamzavî:

Ünlü Germiyanlı şâir Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'nin Yıldırım Bâyezîd-Timur vak'asını da içine alan bir Târihî kaynağı yazmış olduğunu, XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ına bu kronikten aldığı nâdir bir rivâyetten öğrenmekteyiz. Yıldırım'ın Ankara Savaşı'nın sonunda esir düştükten sonra hemen Tîmûr'un huzûruna getirildiğini ve ikisinin küçük bir halı üzerine oturup birlikte yoğurt yediklerini hikâye eden nâdir ve özgün bir rivâyeti: "Ahmedî karındaşı Molla Hamzâ'nuñ Târih'inde yazılmışdur ki..." ifâdesiyle aktaran müellif²⁰, rivâyetin yegâne oluşu sayesinde bu kroniğin hangi eser olduğunu çözmemizi sağlayacak önemli bir ipucu vermiştir.

19 Bu takvim, altmış yıl önce H. Nihal Atsız tarafından neşredilmiştir: bk. Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, I, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961, s. 9-57.

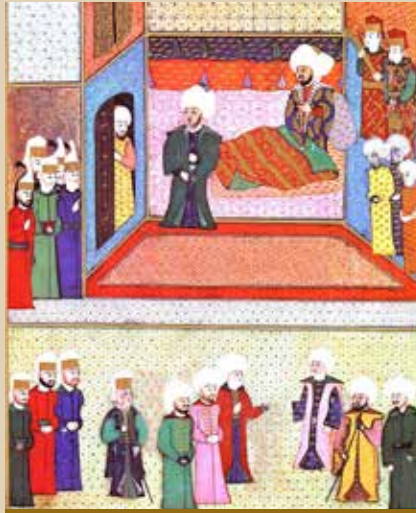
20 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, V, bas.: Takvîm-hâne-i 'Âmire, İstanbul 1277, s. 94.

laşılan bu *Târihî Takvim*'i, 848/1454'te düzenlenen aslı nüsha metnini 866/1462'de revize edilip güncellenen ikinci tertip nüsha metniyle karşılaştırarak yakında neşredeceğiz.

Nitekim bu rivâyetin orijinal ilk şekli, yurt içi ve yurt dışı kütüphânelerde çok sayıda nüshası bulunan ve literatürde “Giese Anonimi” olarak tanınan kronikten başka hiçbir kaynaktan yer almaz²¹. Geç dönem müverrihlerinin de hepsi, rivâyeti tıpkı Âlî gibi bu kronikten aktarmışlardır. Hamzavî’nin yaşadığı döneme rastlayan Yıldırım Bâyezîd, Fetret ve Çelebi Mehmed dönemlerine ait bilgiler; özellikle Yıldırım’ın kişisel özellikleri ve Çamurluoğa Savaşı’na ilişkin tasvirler; kroniğin ilk yazarının gerçekten de bu olayları müşâhede etmiş veya ilk ağızdan nakletmiş bir kimse olduğunu açıkça hissettirir²².

21 Bk. F. Giese, *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken: Tevârih-i Âl-i ‘Osmân*, Breslau 1922, s. 40, st. 28-29 / s. 41, st. 1-26. Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bk. Hakan Yılmaz, “‘Anonim Târih’ mi, ‘Hamzavî Târihi’ mi?”, *Hakikat Âid*, XIX/218 (Kasım 2011), s. 42-44.

22 Müellif, Yıldırım’ın fitrî yapısını ve karakterini çok iyi bilen biri olduğunu gösterecek şekilde, onu: “Yıldırım Hân katı gazablu pâdişâh-idi, sehlece nesneden kend-özin incidse helâk iderdi.” gibi cümleler ve benzeri ifâdelerle tasvir eder (F. Giese, *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken: Tevârih-i Âl-i ‘Osmân*, Breslau 1922, s. 43, st. 13-14). Çamurluoğa Savaşı’na ait örneklerden biri ise Çelebi Mehmed, Mûsâ Çelebi’yi yendiği sırada, Rumeli beylerinin ve yeniçeri ağasının Sultan Mehmed’in yanına kaçtıkları ânı tasvir eden şu satırların içinde yer alır: “Çün iki Sultân ber-â-ber oldılar, gördiler kim hem yeñi-çeri kaldı, yeñi-çeri eyitdi: ‘Gel seni alalum, bir yaña gidelüm!’ didiler, uymadı; tâ hattâ yeñi-çerinüñ ağası dâhî Sultân Muhammed’e kaçdı, vardı, hemîn ber-â-ber olduk.” (F. Giese, *a.g.e.*, s. 50, st. 27-29) Giese’nin W³ olarak sınıflandırdığı nüsha grubunun edisyon kritiğini yansıtan bu metin, eserin müellifi Hamzavî’nin savaş sırasında Çelebi Sultan Mehmed’in yanında yer aldığını açıkça ortaya koyar. Bundan sonra Hamzavî, o an Mûsâ Çelebi tarafındaki durumu ise direkt onun yanında bulunan bir yeniçeriden aktararak şöyle der: “Şöyle rivâyet iderler kim: ‘Çün kim ağamuz kaçdı, anda ağamuzuñ bir çuhadârı kaldı. Ol-dahî tururken gâfilen Mûsâ Çelebi omuzına çaldı, bir kolını tutmaz eyledi, ol dahî kaçdı gitdi. Çün Mûsâ Çelebi kendüyi ol hâlde

Kadı-oğlu Abdülvâsi’ Çelebi’nin Halîl-nâme’sini sunduğu Vezîr-i a’zam Celâleddîn Bâyezîd Paşa Çelebi Sultan Mehmed’in huzûrunda (Nakkaş ‘Osmân, Hüner-nâme, I, TSMK, Hazîne, nr.: 1263, vr. 130a)

Hamzavî’nin kroniği ilk kez ne zaman yazdığı sorusu ise, Topkapı Sarayı’ndaki nüshalarından birinde yer alan önemli bir ipucu sayesinde aydınlığa kavuşur. Kroniğin Topkapı Sarayı Mûzesi’nde yer alan nüshalarından birinde, Çelebi Mehmed’in cülûsunun izleyen Karaman Seferi’nin tasvir edildiği kısımda Karamanoğlu’nun yenilgisini alaya alan bir beytin devâmına “Temmet” kaydı konulmuştur²³. Eserin ilk nüshasından bize intikâl etmiş olan bu kayıt, Hamzavî’nin *Tevârih*’inin ilk şeklini 816/1414’te kaleme aldığını ortaya koyar. Eserin içindeki bâzı açık ipuçları da bu tespitemizin doğruluğunu kanıtlar. Nitekim diğer müverrihlerde rastlanmamasına rağmen, yazarın Ahmedî’nin *Dâsitân*’ındaki beyitleri metin aralarına serpiştirmesi, Âşık Paşa-zâde’nin kullandığı Yahşi

gördi, ol dâhî içimüzden çıkıdı gitdi, atı çamura çökdü, bir kolı tutmaz oldu, atını yiñemedi ve hem kendi dâhî yol bilmezdi. gâyet yavuz çamurlu yirdi, anda yirlisi ‘âcizdi.” (Giese, *a.g.e.*, s. 50, st. 27 / s. 51, st. 1-5) Âlî’nin müellifini açıkça belirtmesine ve yıllar önce ilgili makalemizde bizim de doğruluğunu delilleriyle kanıtlamamıza rağmen, literatürde hâlâ “Anonim” gösterilen bu kroniğin yeniden derlenen geç nüshalarında, müellifin ve yeniçerinin ilk ağızdan ifâdeleri bozularak düz anlatıma dönüştürülmüştür.

23 TSMK, Sultan Mehmed Reşad ve Tiryal Hanım Ktp., nr.: 700, vr. 35^b, st. 6.

Fakih *Menâkıb*’ını farklı bilgi ve ayrıntılarla onun gibi direkt kaynağından derlemesi, diğer manzum parçaların ise üslûp ve yazım şekli itibâriyle Hamzavî’ye aidiyetinin kesinliği²⁴ kuşkusuz birer tesâdüf değildir. Bu deliller, bâzı geç dönem târih ve edebiyat araştırmacıları tarafından ölüm târihi kardeşi Ahmedî’ninki ile karıştırılan şâir Hamzavî’nin, gerçekte 1470’lere kadar yaşayıp çok uzun bir ömür sürdüğünü ve Yıldırım Bâyezîd - Çelebi Mehmed’den sonra II. Murad ve Fâtih devirlerini de gördüğünü tespit etmemizi kolaylaştırır.

Kronik metninde Hamzavî’ye âit nazım parçalarının kesildiği son nokta ve farklı nüshalarda yazarın özgün üslûbunun başlangıçtan beri değişmeksizin devâm ettiği konular; onun esere ilk zeyli 824/1421-22 yılı civârında eklediğini ve II. Murad zamânında 852/1448’de yazdığı ikinci bir zeylden sonra, İstanbul’un fethini müteâkip üçüncü ve 877/1472’de eklediği dördüncü zeyllerin ardından, 878/1473’te Otlukbeli Savaşı’nı tasvir eden kısa bir metnin ilâvesiyle en son şeklini verdiğini gösterir. Buna göre Hamzavî’nin ölümü de bu târihten hemen sonra, muhtemelen doksan yaşlarında iken gerçekleşmiştir.

2. Târih-i Semerkandî:

Çelebi Sultan Mehmed devrinde kaleme alınmış en önemli ve orijinal tarih kaynağı, Semerkandî adlı bir müellifin bu süreçte yazdığı, ismi bizce malûm olmayan mensur bir kroniktir. İçeriğini ve literatürel menşei Fâtih devri müelliflerinden Enverî’nin ve Ebu’l-Hayr-ı Rûmî’nin çıkardıkları manzum özetlerden bildiğimiz bu kaynak, her iki metin üzerinde yaptığımız ayrıntılı incelemeye göre İbn Abbas’ın hilkatten Hazret-i Muhammed (s.a.v.)’in vefâtına kadar aktardığı rivâyetle başlayan tarihî bir Takvim²⁵, manzum bir ‘İyâz ibn Ganem

24 Bu manzum metinlerin Hamzavî’nin *Hamza-nâme* ve *İskender-nâme*’sindikilerle aynı üslûbu taşıdığı, hattâ zaman zaman aynı kelimelerle birebir aynı kafiye sisteminin tekrarlandığı metinler arasında yaptığımız uzun ve ayrıntılı çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

25 Metinde bu kısım için bk. Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris Bib. Nat. s. 72-73; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 111^b-112^a.

Abdülvâsî' Çelebi'nin Halil-nâme'sinde "Ceng-i Sultân Muhammed bâ-Mûsa ve Hezîmet-i Mûsâ" adlı târih manzûmesine giriş yaptığı varak (Kâhire Dârü'l-Kütübî'l-Kavmiyye, Edeb Türkî, nr. M.82, vr. 59a)

Kıssası²⁶; 'Osmân Gâzî henüz hayatta iken oğlu Orhan'ı yerine geçirdiği 720-723/1320-1323 aralığında yazılmış, Oğuz târihinin başlangıcından 'Osmân Gâzî'nin cülûsuna kadar uzanan zeyilli bir *Oğuz-nâme* nüshası²⁷ ve Gâzî Süleymân Paşa'nın küçük oğlu İsmâ'il Beg'in sözlü anlatılarını da içine alan, Rumeli'ye ilk geçişten Yıldırım'ın Rumeli'deki fetihlerine kadar uzanıp, 792/1390 Karaman Seferi'nin hemen öncesinde son bulan *Târîh-i Feth-i Rûm-ili* tarzı bir monografinin²⁸ sentezlenmesiyle ortaya çıkarılmış bir derleme olup, bundan sonraki kısımda müellif, Ankara Savaşı'nın sebeplerini hazırlayan olaylardan Çelebi Mehmed'in cülûsuna kadarki şahsî gözlemlerini içeren özgün bir eklenti ile²⁹ metni tamamlamıştır. Kronik metninin bu ayrıntılı analizi, M. Halil Yınanç'ın isâbetle belirttiği üzere, eserin müellifinin Timur'la birlikte Anadolu'ya gelip daha sonra

Çelebi Mehmed'in himâyesine girmiş olan ünlü mutasavvıf 'Âlâeddîn Semerkandî olma ihtimâlini büsbütün arttırır³⁰. Eserin, yazarının izlenimlerine dayanan kısmının kapsadığı zaman aralığının da tam olarak bu sürece tekabül etmesi bu tezin ne kadar doğru ve isâbetli olduğunu açık bir kanıttır. Buna göre müellif, kroniğini *Târîh-i Hamzavî* ile eş zamanlı olarak 816/1414 yılı civârında yazmış ve böylece *Semerkandî Târîhi* dönemin tevârîh literatüründe en sağlam ve güvenilir kaynaklardan biri olarak yerini almıştır.

Düstûr-nâme'sinde bu kroniği nazma çekip Semerkandî'nin bıraktığı yerden Fâtih zamanına kadar getiren Enverî, Orhan'ın cülûsundan itibaren kendi metnine 858/1454'te Fatih'e sunulduğunu tespit ettiğimiz *Târîhi Takvim*'deki kronolojiyi de eklemiş; kalan kısmına ise yine bu *Takvim*'e 866/1462'de yazılmış olan *Zeyl*'deki verileri ilâve ederek târihlendirme işini tamâma erdirmiştir³¹.

Kroniğin özellikle Osmanlılar'ın ataları, kuruluş ve Orhan Gâzî dönemini anlatan kısımlarının çağdaş târih kaynaklarıyla tenkidi, onun Osmanlı kronikleri arasında bu karanlık sürece ışık tutan son derece doğru ve orijinal bilgiler içeren ciddi ve özgün bir kaynak olduğunu göstermeye yetmiştir.

II. Monografiler:

Osman Gâzî'nin nikris (gut) hastalığı nedeniyle tahttan çekilip yerini oğlu Orhan'a bıraktığı 720/1320 târihinde *Târîh-i 'Osmân* türü eserlerin yazımıyla başlayıp, *Menâkıb-ı Orhanî*, *Menâkıb-ı Murâd-Hânî* ve sonraki kaynaklarda *Siyer* adıyla anılan Yıldırım Bâyezîd adına yazılmış kronikler ekseninde gelişme kaydeden *Menâkıb-nâme* geleneği Fetret Devri ve Çelebi Sultan Mehmed döneminde de bi'l-fiil devâm etmiş; bu süreçte II. Kuruluş Devri'nin bânîsi olan genç Sultan ve kardeşleriyle mücâdeleleri adına da farklı *Menâkıb-nâme*'ler te'lif edilmiştir.

Çelebi Mehmed'in müstakil Sultan

olduğu târihten sonra yazıldığı anlaşılan, biri kronikler arasına *interpolation* (eklenme metin) şeklinde aynen aktararak günümüze kadar gelmiş; diğeri ise yalnız içinden alıntılanmış bir hâtıra sayesinde varlığı bilinen iki *Menâkıb-nâme* örneği tespit etmiş bulunmaktayız.

1. Menâkıb-ı Sultân Muhammed bin Bâyezîd Hân:

İlkin Rûhî Çelebi, ardından Mehmed Neşrî'nin³² kroniklerine değiştirmeden aktardıkları bir eklenti metin niteliğindeki bu *Menâkıb-nâme*, Fetret Devri'nin başlangıcından Çelebi Sultan Mehmed'in cülûsuna kadar gerçekleşmiş tüm olayları çok kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde işleyen en geniş ve en önemli çağdaş kaynaktır. Merhum İnalcık tarafından yanlış bir biçimde dönemin ünlü şâiri Ahmedî'ye atfedilen bu *Menâkıb*'in orijinal adının, Rûhî'de geçen *Ahvâl-i Sultân Muhammed Hân* olduğu iddiası da dikkatten ve isâbetten yoksun bir temellendirmeye dayanır. Ahmedî'nin, ölümünden bir yıl sonra yazılmış bir eserin yazarı olması imkân dâhilinde olmadığı gibi; merhum târihçinin eserin adı zannettiği başlık ise Rûhî Çelebi'nin kroniğinde diğer sultanlara da tahsis ettiği "Fasıl" başlıklarının bir tekrârı olup, bir yıl sonra yazılan *Neşrî Târîhi*'nde de Rûhî'yi tâkiben aynen alıntılanmıştır. Eser, üslûbu ve olayların işleniş tarzı bakımından *Menâkıb* türünün tipik bir örneğidir; özellikle bizim Osman Gâzî adına yazılmış ilk monografilerden beri bu yazım türünün cârî olduğunu meydana çıkaran tespitlerimiz, onlara eşdeğer bir üslûpla yazılan bu kaynağın da onların rûhuna uygun bir şekilde, aynı geleneğin devâmı niteliğinde bir *Menâkıb-nâme* olarak kaleme alındığını güvenilir bir biçimde ortaya koymaktadır. Daha önce farklı araştırmalara konu olan *Menâkıb-nâme*, *Rûhî Târîhi*'nin ilk şeklini temsil eden Bodlean Library nüshası ile *Neşrî Târîhi*'nin Menzel nüshası karşılaştı-

26 Bk. Enverî, *a.g.e.*, Paris nsh. s. 73-75; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 112^a-114^b.

27 Krş. Enverî, *a.g.e.*, Paris nsh. s. 75-82; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 114^b-120^b.

28 Bu kısım için, bk. Enverî, *a.g.e.*, Paris nsh. s. 82-88; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 120^b-125^b.

29 Krş. Enverî, *a.g.e.*, Paris nsh. s. 88-92; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 125^b-129^a.

30 Bk. M. Halil Yınanç, "Ertuğrul Gâzî", *İA*, IV, s. 329.

31 Enverî'nin gözlemlerini yansıtan bu kısım için, bk. *a.g.e.*, Paris nsh. s. 92-108; İzmir Millî Ktp. nsh. vr. 129^a-139^b. Onun kişisel izlenimlerine dayanan bu bilgiler, 824-869/1421-1466 yılları arasına tekabül eden 45 yıllık zaman dilimini içine alır.

32 Bk. Rûhî Çelebi, *Rûhî Târîhi*, nşr: Yaşar Yücel-H. Erdoğan Cengiz, TTK Belgeler, XIV/18 (1992), s. 399-433; Mehmed Neşrî, *Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehemmed Neschrî*, Band I, Theodor Menzel nsh., F. Taeschner, Leipzig 1951, pp. 98-141; Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, nşr.: F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, TTK Yayınları, Ankara 1949, I, 366-419; II, s. 422-517.

tırılmak sûretiyle Dimitris Kastritsis tarafından yayımlanmıştır³³.

2. Kalem-Şâh Beg'in Menâkıb-nâme'si:

Çelebi Sultan Mehmed döneminde yazılmış ikinci *Menâkıb* örneğinin varlığını, on yedinci yüzyıl Osmanlı müverrihlerinden Bostan-zâde Yahyâ Efendi'nin *Tuhfetü'l-Ahbâb* adlı eserinde yer alan bir rivâyetten öğrenmekteyiz. Müellif, Çelebi Sultan Mehmed'in şemâ'iline ayırdığı kısımda, Fetret Devri'nde taht mücadeleleri sürerken, o sırada genç Şehzâde'nin yanında bulunan atalarından Molla Pîr Ali ile ilgili bir rivâyeti, bir sonraki kuşağı temsil eden atası Kalem-Şâh Beg'den naklen aktararak şöyle der: "Bu fakîrûn cedd-i a'lâsı ve Tîre şehrinde medresesi olan Kalem-Şâh Beg ceddî olan Monla Pîr 'Alî'den rivâyet ider ki; Tîmûr vâkı'asından sonra Amâsiyye'de bir gün tenhâ Monla 'Alî'yi da'vet idüb buyururlar ki: 'Monla Pîr 'Alî! Vâkı' olan hâdiseden 'ibret aldun mı? Babam Sultân Yıldırım Hân hamr ü lahv ü la'ba meşgûl olduğuyçün başına bu belâ nâzil, her birimiz bir diyâra vâsıl olub, karındaşum Mûsâ Çelebi 'İsâ Çelebi'yi katl idüp Burûsa'da taht-nişîn ve birâderi kerîmü'l-kadrüm Süleymân Çelebi Edirne'de taht-ı saltanatda mekkîn olup, küffâr bizden havf iderken biz 'âleme mashara olduk. Husûsâ birâderüm Süleymân Çelebi bâde-nûş olmaâla bî-'akl u hûşdur, yine fitne-vü fesâddan havf olunur! Gayret beni tamâm itdi! Gel senûn ile terk-i tâc u taht idelüm, Hacc-ı şerîf'e gidelüm!" diyü ağlayup, tarafeynden istihâreye 'azîmet olunup: 'Perde'-i hafâdan ne zuhûr iderse anuñla 'amel idelüm!' diyü bir-birinden müfârakat ve hânelerinde beytütet idükdü, Sultân Muhammed Hân-ı huld-âşiyân ol gice vâkı'asında cedd-i büzürgvâr olan Gâzî Hüdâvendigâr'ı görüp, Hazret-i Emîr Buhârî ile gelüp, bir seyf-i matlâ ve bir esb-i zîbâ getirüp Sultân Muhammed'i süvâr ve kılıcı mübârek mebânlarına bend idüp: 'Esâs-ı dîni

üstüvâr eyle!' dirler."³⁴

Bostan-zâde'nin bu rivâyeti atası Kalem-şâh Beg'den sözlü olarak aktarması imkân dâhilinde olmadığına göre; Molla Pîr Ali'nin not ve anlatılarını temize çektiği bir nüshadan aktarmış olmalıdır. Kalem-şâh Beg, Çelebi Mehmed'e hayli yakın olduğu anlaşılan ceddî Molla Pîr 'Alî'nin yazdığı hâtîrât niteliğindeki bir metni³⁵ muhtemelen yeniden gözden geçirip Menâkıb-nâme hâline getirmiş; Bostan-zâde Yahyâ da bu rivâyeti Kalem-şâh'ın tertip ettiği basit metinden XVII. yüzyılın süslü ve ağıdalı nesrine çevirerek nakletmiştir.

Yahyâ Efendi'nin atası Kalem-şâh Beg'den aktardığı rivâyetin *Menâkıb-ı Sultân Muhammed bin Murâd Hân*'ın giriş kısmındaki anlatıya olan benzerliği, iki *Menâkıb-nâme* arasında bir ilişki bulunuyor olma ihtimalini epeyce kuvvetlendirir.

Sonuç itibâriyle Bostan-zâde Yahyâ'nın aktardığı bu rivâyetten, Fetret Devri ve Çelebi Sultan Mehmed dönemi vak'alarını kaydeden müelliflerden birinin de Bostan-zâde'lerin atası olan, Sultân'ın has musâhiblerinden Kalem-şâh Beg olduğu söylenilebilir.

IV. Ceng-nâmeler

Gazavât-nâme'lerin basit ilk örnekleri diyebileceğimiz *Ceng-nâme*'ler, Çelebi Sultan Mehmed dönemi târih kaynakları içerisinde önemli bir yer tutar. Bu kategoriye giren eserlerden; biri manzum bir mesnevî içinde günümüze kadar gelen, diğeri ise yakın zamâ-

Çelebi Mehmed tarafından 1413 yılı Temmuz ayında Çamurluo'va'da yenilgiye uğratılan Şehzâde Mûsâ Çelebi (Paolo Veronese Çevresi, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek, Inv. nr.: 2244)

na kadar mevcutken şimdi sadece ismiyle bilinen iki örnek günümüze ulaşmış olup, her ikisi de Fetret Devri'ni sonuçlandıran Sultan Mehmed ile kardeşi Mûsâ Çelebi arasındaki Çamurluo'va Savaşı'nı konu alır.

1. Ceng-i Sultân Muhammed bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ:

Çelebi Sultan Mehmed'e babası Yıldırım döneminden beri çok yakın bir konumda bulunan Kadı-oğlu 'Abdülvâsi' Çelebi, 815/1413'te kardeşi Mûsâ Çelebi ile arasında meydana gelen son savaştan sonra Osmanlı tahtını geçmesini tâkiben *Halîl-nâme* adında manzum bir mesnevî yazmaya başlatmış ve iki yıl sonra, 817/1415'te bu mesnevîsini tamamlamıştı. Tezkirelerde adına rastlanmayan Abdülvâsi' Çelebi, eserinde verdiği bilgilere göre bu dönemin ünlü sîmâlarından Vezîr-i a'zam Bâyezîd Paşa'nın çocukluk yıllarından beri hizmetinde bulunmuş, sekiz yaşında iken onun Hacc'a gidiş anlarına şahid olmuş ve yaşının iyice ilerlediği 816/1414 yılına kadar da bu yakınlığını korumuştur. Abdülvâsi' Çelebi'nin çağdaşı Edirne kadısı 'Abdülkerîm bin 'Abdücabbâr'ın 815 yılı Zilkâ'de ayı sonlarında (15 Şubat 1414 civârı) Edirne'de düzenlediği *Vakıf Defteri*'nde onun Şeyh Bedreddîn Vakfı yakınlarında bir vakıf alanın yer alması,

33 Dimitris Kastritsis, *The Tales of Sultan Mehmed, Son of Bayezid Khan (Aḥvâl-i Sultân Meḥmed bin Bâyezîd Hân): Annotated English translation, Turkish edition and facsimiles of the relevant folio of Bodleian Marsh 313 and Nesri Codex Menzel*, Harvard Univ. Yakındağı Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2007.

34 Bostân-zâde Yahyâ Efendi, *Tuhfetü'l-Ahbâb*, Bayezid Devlet Ktp. nr.: 5005, vr. 18^a, st. 14-19 / vr. 18^b, st. 1-13; Terakkî Matba'ası, İstanbul 1287, s. 36-37.

35 Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Salâtu-nâme*'sinde yukarıdaki istihâre ve rüyâlarla ilgili kısma yaptığı şu gönderme, rüyânın Çelebi Mehmed'le Molla Pîr 'Alî arasında yaşanmış özel bir hâtîrât oluşu dikkate alındığında, onun anlatılarına dayanan böylesi bir *Menâkıb-nâme*'nin bir zamanlar gerçekten mevcut olup, rivâyetlerinin XV. yüzyıl Anadolu halkının dillerinde dolaşacak kadar yaygın olduğuna bir delil kabul edilebilir: "Bu yaña Sultân Muhammed bir düş gördi, ol işâretle Rûm-ili'ne geçüp Mûsâ ile ceng eyledi." Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Salâtu-nâme*, III, TSMK, Hazîne, nr.: 1612, vr. 611^b, st. 13-14.

Kardeşi Mûsâ Çelebi'yi yenerek 816/1413 yılında çocuk yaşta tahta oturan Çelebi Sultan Mehmed (Hoca Sa'deddîn Efendi, Tâcü't-Tevârîh, İÜ Ktp. TY, nr.: 5970, vr. 124b)

yaşamının önemli bir kısmını Edirne'de geçirdiğini belgelemektedir³⁶.

36 Krş. BOA, TAD, nr.: 1070, s. 140.

Vakıf kaydı daha önce şu çalışmamıza konu olmuştu: H. Yılmaz, "Halil-nâme Yazarı Abûlvâsi Çelebi'nin Edirne'deki Vakfına İlişkin Bir Belge", *Şehir&Toplum*, Sy.: III (Aralık 2015), s. 98-105. 'Abdülvâsi' Çelebi'nin *Halil-nâme*'yi yazdığı süreçte kayd olunan ve komşu vakıflardan saraya yakın bir isim olduğu direkt anlaşılan bu belgedeki "Abdülvâsi' Çelebi"nin vakfı ile ilgili tespitimiz, bundan birkaç yıl önce bu şahsın *Halil-nâme* müellifi ile aynı şahıs olup olmadığının "vakfın özgün vakfiyesi bulunmamasından dolayı net olmadığı..." şeklinde, tamamen sanal ve ilmi ciddiyetten yoksun bir iddiâ ile -güya- tenkide çalışılmıştır: M. Çağhan Keskin, "Bayezid Paşa: Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVIII (2016), s. 7, dipnot: 24. Ahmet-Mehmet gibi sıradan bir isim değil, Osmanlı, hattâ tüm İslâm târihi boyunca kullanılan en nâdir isimlerden biri olan "Abdülvâsi" adını taşıdığına ve yalnız Çelebi Mehmed devri değil, tüm Osmanlı târihi boyunca bir-iki kişi dışında bu ismi taşıyan başka bir şahsiyete rastlanmadığına göre; esâsen iddiâ

Abdülvâsi' Çelebi *Halil-nâme*'sinin ilk şeklini muhtemelen 815/1413'te Çelebi Mehmed'in cülûsunu müteâkip olarak yazmış, bir yıl sonra ise yeni bâzı eklenti ve değişikliklerle ikinci tertip nüsha metnini kaleme almıştır. Eserin bu ikinci tertip nüshalarının en önemli özelliği, Kahire Millî Kütüphanesi'ndeki yegâne örneğinin içinde yer alan ve Çelebi Mehmed - Mûsâ Çelebi'nin Çamurluova'daki son mücadelesini konu alan *Ceng-i Sultân Muhammed bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* başlıklı 193 beyitten meydana gelen Târih manzûmesidir³⁷.

şâhibinin belgedeki bu "Abdülvâsi' Çelebi"nin Osmanlı hânedânıyla "kadîmî" ilişkisi olduğunu açıkça vurgulayan, yaşadığı dönemde Sultân'ın ve vezîrinin en yakınlarından olan ve vakıf kaydının tutulduğu 815/1414 yılında onlara bir *Mesnevî* hazırlayıp sunmuş olan 'Abdülvâsi' Çelebi'den başka bir "Abdülvâsi' Çelebi" olduğunu veya bu dönemde bu sıradışı ismi taşıyan Sultân'a ve ümerâsına yakın olan, onun gibi ön plâna çıkabilmiş başkaca "Abdülvâsi"ler de bulunduğunu mantıklı ve tutarlı ilmi delillerle kanıtlaması gerekir. Elit çevrelere mensup en ünlü isimlerin bile pek azının vakfiyesinin günümüze ulaştığı bu dönem vakıf kayıtlarında, yaşadığı zaman periyodu ve konumu itibarıyla kimliği zaten net olarak belli olan her ünlü şahsa yapılan atıflarda kişinin illâ orijinal vakfiyesinin de bulunması beklenseydi, bu mantıkla *Vakıf Defterleri*'ndeki bu gibi atıflara dayanan sayısız ilmi çalışmanın direkt çöpe atılması gerekirdi. İlmî teâmmüllerden ve araştırma yöntemlerinden ne derece haberdar olduğu âşikâr olan yazar, ayrıca ilgili makalemizdeki bir dipnotta merhum Tayyip Gökbilgin'in vakıf kaydına yaptığı bir atfa açıkça işâret etmemize rağmen (krş. Yılmaz, a.g.m., s. 103, dipnot: 12), iddiâsına kendince delil bulduğu zannıyla onun "bu vakıftan söz etmediği"ni öne sürerek bâriz bir dikkatsizlik örneği sergilemiştir. Tahrir defteri ve içindeki kayıt apaçık ortada iken, herhangi bir araştırmacının ondan söz etmiş olması veya olmaması acabâ neyi değiştirir?

37 Abdülvâsi' Çelebi, *Halil-nâme*, Kahire Dâr'ül-Kütübî'l-Kavmiyye, Edeb Türkî, nr.: M.82, vr. 58^b-66^b. Metin, Ayhan Gültaş tarafından *Halil-nâme*'nin

Ahmedî'nin manzum târihinden sonra, Fetret Devri'nde yazılmış ikinci orijinal manzum târih metni olan *Ceng-nâme*, Abdülvâsi Çelebi'nin Çelebi Mehmed'e yazdığı övgü ve medhiyelerle başlar. Burada müellif, uzun Fetret Dönemi'ni sona erdiren genç pâdişâhı, "bu 'âlem onmağ için" Allah tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı olarak görür ve adının "Muhammed" olmasından hareketle onu, âlemin ıslahı için gönderilecek olan Mehdi'ye benzetir³⁸. Sonra şehzâdeler arasında vukû bulan başlangıçtaki olayları birkaç beyit hâlinde özetleyerek konuya giriş yapar; Çelebi Mehmed'in "ni'metiyle büyümiş" olan Mûsâ Çelebi'nin, Rumeli'ye geçtikten sonra "ata tahtın" isteyip "ulu devletine" kastetmesini iki tarafı konuşturmak sûretiyle oldukça canlı bir üslûpla hikâye eder³⁹. Daha sonra ise Sultan Mehmed'in, Mûsâ'nın seksen bin kişilik bir orduyla üzerine geldiğini işitince, kendi askerinin azlığını umursamayıp: "Ol geçince biz geçelim; Çeriye bakmayalım tiz göçelim..." diyerek Rumeli'ye yürüdüğünü aktarır. O sırada Çelebi Mehmed'in etrafında yalnız sekiz bin kişilik bir kuvvet vardır; bu nedenle paşalar genç Sultân'ı, uzaktan gelen birlikleri beklemeden Rumeli'ye geçmemesi konusunda önemle uyarır. Vezirlerin ısrârına rağmen "şecâat ıssı Sultân" bu teklifi kabul etmez; Allah'ın yardım ve desteğinin, kendilerine iyilikle bulunduğu "yohsûlu bâ"ın duâ askerlerinin arkasında olmasını yeterli görür⁴⁰. İstanbul tekfurunun "hidmet"i sâyesinde "bir-iki günde" Rumeli yakasına geçer ve Edirne'ye çıkıp "biş-on gün il içinde"

çinde neşredilmiştir: *Halil-nâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 254-278. Manzûme-nin târihi önemi hakkında, ayrıca bk. A. Gültaş, "Fetret Devri'ndeki Şehzâdeler Mücadelesini Anlatan İlk Manzum Vesika", *TDA*, Sy.: LXXII (Haziran 1991), s. 99-110; H. Yılmaz, "Fetret Devri İle İlgili İhmâl Edilmiş Bir Târih Metni: Abdülvâsi' Çelebi'nin 'Ceng-i Sultân Muhammed bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ' Adlı Mesnevîsi", *Hakikat AİD*, XVII/195 (Aralık 2009), s. 42-44.

38 Abdülvâsi' Çelebi, a.g.e., vr. 58^b-66^b; A. Gültaş nşr., s. 255.

39 Abdülvâsi' Çelebi, a.g.e., vr. 60^a-60^b; A. Gültaş nşr., s. 258.

40 Abdülvâsi' Çelebi, a.g.e., vr. 60^b-62^a; A. Gültaş nşr., s. 259-261.

yürürler; ardından “varuban Lâz’a, İflâk’a” ulaşıp, düşmanın “seksen biñden Artuk” olduğunu görürler. O esnâda uzak diyarlardan “Yigirmi biñ kadar cem” olup gelen takviye birliklerle Sultân’ın asker sayısı da yirmi sekiz bine ulaşır⁴¹. Bu noktada Mûsâ Çelebi’nin savaştan önce asker ve teçhizat seçiminde gösterdiği özen ve titizliğe özel bir yer ayrılmıştır. Manzûmeye göre kardeşiyle savaşma konusunda zâten isteksiz olan Çelebi Mehmed, kardeşinin seksen bin erle karşısında saf bağladığını görünce: “Gelmese yig-idi bu kardaş; N’idelüm geldi Tangrı bize yoldaş...” demekten kendini alamamıştır ki⁴², bu Fetret Devri’nde kardeşler arasındaki saltanat kavgalarına saray çevresinde ve halk arasında aslında pek de sıcak bakılmadığını gösteren çağdaş çok önemli bir atıftır.

Savaş günü geldiğinde nihâyet borular çalınır, davullara şiddetle vurulur ve iki ordu kopan büyük bir hengâmenin ardından birbirlerine girerler. Şâirin buradaki tasvirleri çok canlı ve ayrıntılıdır; o savaşta binilen atları, kullanılan silâhları, yaşanan şiddetli çatışmaları; Çelebi Sultan Mehmed, Bâyezîd Paşa, Hacı İvâz Paşa ve Çandarlı İbrâhîm Paşa’nın birbiri ardınca gösterdikleri atılganlık ve kahramanlıkları dizelerine ustalıkla yansıtmıştır⁴³. Manzûme savaştan sonra Mûsâ Çelebi’nin yakalanıp ortadan kaldırılışı, alınan ganîmetler ve çevre devletlerden gelen armağanların vasfı, kâtipler ve tahrîr memurları tarafından defterlere zaptı, Çelebi Mehmed’in tek başına tahta geçip halkı fitneden kurtararak onları özledikleri günlere yeniden kavuşturması... gibi tasvirlerle sona erer⁴⁴.

2. Târih-i Vak’a-i Sultân Muhammed bâ-Mûsâ Çelebi:

Abdülvâsi’ Çelebi gibi Sultan Mehmed’in kardeşi Mûsâ Çelebi ile son savaşını anlattığı isminden açıkça anlaşılan bu eser hakkındaki yegâne bilgi, Babinger’in *Osmanlı Târih Yazarları ve Eserleri* (Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke) adlı kata-

Ahmed-i Dâ’î’nin Teressül’ünün ilk varakları
(Manisa İl Halk Ktp. Murâdiye, nr.: 1856/3, vr. 113b-114a)

log/rehberinde yer alır. Müellif burada II. Murad dönemi tarihçiliği üzerinde dururken, daha önceki kaynakların tespitine atfen eklediği bir dipnotta: “İstanbul’da Bayezid Kütüphanesi’nde (no. 2404) bulunan tarih-i vak’a-i Sultân Mehmed bâ-Mûsâ Çelebi adlı eserin eskiliği ve içeriği araştırılmak gerekir. Eğer bu eserde 816/1413 yılında geçen olaylar tasvir ediliyorsa ve bu o zamâna ait bir kaynak ise, o zaman bu eser Osmanlı tarihçiliğinin en eski ürünlerinden olur.” diyerek⁴⁵, eserin kütüphane adına ve kayıt numarasına işaret eder.

Bugün Bayezid Devlet Kütüphanesi’nde belirtilen numarada böyle bir eser yoktur. ‘Abdülvâsi’ Çelebi’nin *Halîl-nâme*’sindeki *Ceng-nâme* metninin muhtevâsı ve başlığının özellikle “bâ-Mûsâ” kısmıyla ilginç bir şekilde birbirine benzeyen bu kronik, acaba bu manzûmenin sonradan müstakil olarak istinsâh edilmiş versiyonu mudur? İçeriği bilinmediği sürece şimdilik bu konuda herhangi bir kanaate varmak mümkün gözükmemektedir.

V. Siyâset-nâmeler

Osmanlılar’da, daha önce Yıldırım Bâyezîd asrında Şeyh-oğlu Mustafa tarafından kaleme alınmış olan *Ken-zü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ* adlı tercüme aracılığıyla varlığı bilinen *Siyâset-nâmeler*, Türk-İslâm siyâsî

târihinin en önemli kaynaklarından birisidir. Şeyh-oğlu’nun Yıldırım’ın saltanatının son zamanlarına doğru kaleme aldığı bu *Siyâset-nâme*’den sonra, Sultan I. Mehmed’e izâfe edilmiş *Siyâset-nâme*’lerden günümüze sadece Ahmed el-Amâsî’nin *Mir’âtü’l-Mülûk*’u ulaşabilmıştır.

Ahmed el-Amâsî’nin Mir’âtü’l-Mülûk’u:

Fetret devrinde Çelebi Mehmed’in hizmetine giren Ahmed bin Hüsâmeddîn el-Amâsî’nin *Mir’âtü’l-Mülûk*’u, Nâsirüddîn-i Tûsî’nin *Ahlâk-ı Nâsirî*’si ve Gazzâlî’nin *Nasihatü’l-Mülûk*’u temelinde hazırlanmış olup, “Tehzîb-i Ahlâk” ve “Nesâyih ve Hikâyât ve Vesâyâ” başlıklarını taşıyan iki “kısım”dan, bu iki kısım farklı alt “fasıl”lardan, fasıllar ise “mertebe”lerden meydana gelmektedir. Günümüze yalnız iki nüshası ulaşmış olan eser⁴⁶ birkaç yıl önce Mehmet Şâkir Yılmaz tarafından neşredilmiştir⁴⁷.

VI. Teressül Risâleleri

Türk-İslâm târihinin ilk asırlarından beri en önemli inşâ ve titulture kaynaklarından biri olarak kaleme alınan *Teressül* risâleleri; kuşkusuz daha önceki pâdişahlar devrinde de var olup günümüze ulaşamayan ilk örneklerin bir devâmı olarak Çelebi Mehmed

41 Abdülvâsi’ Çelebi, *a.g.e.*, vr. 62^b-64^a; A. Gültaş nşr., s. 261-267.

42 Abdülvâsi’ Çelebi, *a.g.e.*, vr. 64^a; A. Gültaş nşr., s. 267.

43 Abdülvâsi’ Çelebi, *a.g.e.*, vr. 64^a-65^b; A. Gültaş nşr., s. 267-271.

44 Abdülvâsi’ Çelebi, *a.g.e.*, vr. 61^{a-b}-66^{a-b}; A. Gültaş nşr., s. 272-278.

45 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çeviren: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 17, dipnot: 4.

46 Süleymânîye Ktp. Es’ad Efendi, nr.: 1890; Âşir Efendi, nr.: 319.

47 M. Şâkir Yılmaz, *Sultanların Aynası: Ahmed bin Hüsameddin Amâsî ve eseri Mirâtü’l-Mülûk*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.

devrinde de Osmanlı ve komşu beylik coğrafyalarında yazılmaya devâm etmiştir. Bu dönemde, biri Osmanlı topraklarında; diğeri Germiyan beylik sahasında yazılmış iki ayrı *Teressül* risâlesinin varlığı dikkati çekmektedir.

1. Ahmed-i Dâî'nin *Teressül*'ü:

Osmanlı yazım literatüründe varlığı bilinen en eski inşâ risâlesi, Çelebi Sultan Mehmed devrinin ünlü şâirlerinden Ahmed-i Dâî'nin (ö. 824/1421) te'lif târihi tam olarak saptanamayan *Teressül*'üdür. Eserin Manisa Murâdiye Kütüphanesi'nde yer alan ve toplam dokuz yaprakтан oluşan yegâne nüshasının⁴⁸ son kısmı eksik olmakla birlikte, mevcut şekliyle bile XV. yüzyıl başlarındaki devlet teşkilâtı ve bürokrasinin o dönemde ulaştığı aşama hakkında önemli ayrıntılara ışık tutmaktadır.

Müellif besmele, hamdele ve salveleden sonra risâleye giriş yaptığı kısımda: "Bu *Teressül*'ün mü'ellifi ve bu risâlenün musannifi, bende'-i sâî Ahmed-i Dâî -aslaha'llâhü şânehû ve sânehû ammâ şa'nühû- eydür: Bu *Teressül*'i Türkçe tertîb eyledük 'Arabî ve Pârsî (Fârisî) *Teressül*'lerden ihtiyâr idüp, şöyle kim mübtedî kişilere âsân ola ve ol Ser-nâmeleri ki, muhtasar ve müsta'mel ve müfiddür, kaleme getürdük; tâ andan fâyide tutmaklık her kişiye ednâ nazarda müyesser ola. Çün bu mikdârla hâceti kifâyeti olur. Pes, her kim bu Ser-nâmelerin 'ibâretlerin ezberlese ve dahî her kişinin mertebesine lâıyk nâme yazsa, dükelî yirde makbûl ve mergûb ola İnşâ'allâhu Te'âlâ..." diyerek eseri yazış gâyesini özetler⁴⁹. Bundan sonra ise Mukaddime'de bitî (mektup) yazarken riâyet edilmesi gereken on "Edeb"i sıralar⁵⁰ ve ardından hitap sırasında kullanılacak olan "Ser-nâme"leri (hitap unvanlarını) sayar

ki, onun bu kısımda tertip sırasına göre ele aldığı sınıflar, Osmanlılar'da XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan siyâsî, dinî ve saray görevlilerine mahsus statüleri, XV. yüzyılın başlarına kadar kaydettiği gelişimle birlikte hiyerarşik tertibine uygun bir şekilde görmemizi sağlar.

Buna göre Osmanlı siyâsî, dinî ve bürokratik sistemlerinin ilk temellerin atıldığı Sultan Orhan çağından yaklaşık bir asır sonra, Çelebi Sultan Mehmed'le başlayan ikinci Kuruluş döneminde siyâsî ve askerî statüler; Pâdişâhlar, Beg-oğlanları, Vezîrlar, Begler-begî, Akıncı begleri, Hazînedârlar, Silâhdâr ve Sipâhîler'den; Saray erkânı ve Kâtip-Defterdârlar zümresi Çâşnigîrlar, Kapucılar, İlçiler, Ulu-Yazıcılar, Yazıcılar, Divitdâr, Amel-dâr, Hâdimler ve Ulu Müttevelli'den; dinî ve ilmî protokolü temsil eden ulemâ topluluğu Müftîler, Kâdî-'asker, Kâdîlar, Mu'îdler, Seyyidler, Vâ'izler, Şeyhler, Hatîbler, Hâfızlar, İmâmlar, Mü'ezzinler, Tabîbler, Müneccimler, Şâ'irler, Muhtesibler⁵¹ ve Kethudâlar'dan; diğerk halk tabakaları ve düşük halk ümerâsı ise Tâcirler, Vasaat mertebeliler (Mertebe'-i vustâ), Hacılar, İş Emînleri ve Nâyibler'den

51 Orhan Gâzî döneminde Bursa'nın Fethi'ni müteâkip 722/1322 yılından sonra kurulduğunu tespit ettiğimiz İhtisab kurumu, aynı târihte Sultan Orhan tarafından çıkarılan 21 maddelik İhtisab Kânûn-nâmesi (Kânûn-nâme'-i Orhân Beg) aracılığıyla, Osmanlı ticârî sınıflarına yönelik ilk işletme ve üretim standartlarını da yürürlüğe koymuştu: bk. Hakan Yılmaz, "Osmanlılar'da İhtisab Kurumunun Menşei, Gelişimi ve Orhan Gâzî'nin Çıkardığı İlk İhtisab Kânûn-nâmesi", *TUBA/JTS*, vol.: XLIII (December/Aralık 2015), s. 202-236. Dâî risâlede Muhtesibler'e yazılan Ser-nâme ve duâ ifâdesinin: "Cenâb-ı refî'-i sadr-ı sudûr, Melikü'l-meşâmîr ve'l-hasbe, Kâmir-i ashâbi'l-bid'a, Emîr-i erbâbi's-sünne, Kâmi'u'l-füssâk, Mu'înü'l-'ubbâd, Âmirü'l-ma'rûf, Nâhiyyi'l-münker, Nâsîru'l-İslâm ve'l-müslimîn, Muhyi'l-mülûk ve's-selâtîn, Fülânü'l-milleti ve'd-dîn -zîde rif'atühû ve şevketühû-" olduğunu belirterek (a.g.e., vr. 118^a, st. 11-13), Sultan Orhan devrinden beri devlet ricâli arasında yer alan *Muhtesibler*'in unvân ve elkâbının bir asır sonrasına yansıyan en eski şeklinden bizleri haberdâr eder.

meydana geliyordu⁵².

Dâî'nin *Teressül*'ünde bundan sonra aile yakınlarından Ataya, Anaya, Amuca ve Dayıya, Ulu oğula, Kiçi (küçük) oğula, Kız kardaşa, Avratlara, Er Avratına, Halaya, Dâyzeye, Kiçi kardaş Ulu kardaşa, Dost dostaya yazılacak *Ser-nâme*'ler serdedilir ve ardından metin '*İyâdet-nâme*, *Ta'ziyyet-nâme* ve *Azâd-nâme* örnekleriyle devâm ederken, son belge örneği henüz nihâyete ermeden kesilir⁵³. Müellife çağdaş ya da çağdaş yakın diğerk *Teressül* risâlelerine bakıldığında; risâlede bundan sonra *Ahid-nâme* / *Sevgend-nâme* ve farklı bir Bâb'da *Cevâb-nâme* örneklerinin gelmesi, ardından yine ayrı bir Bâb'da *Berat* ve *Hüccetler*'in yazımı konuları da işlendikten sonra eserin nihâyete ermesi gerektiği tahmin edilebilir.

2. Kırımlı Hâfız Hüsâm'ın *Teressül*'ü:

Hayâtı hakkında *Teressül*'ündeki ipuçları dışında ayrıntılı bir bilgi bulunmayan Hâfız Hüsâm'ın Kırım'lı olması Kıpçak asıllı olduğuna bir delil kabul edilebileceği gibi; eserde Lâdîk (Laodikeia/Denizli)'de düzenlenmiş berat örneklerinin bulunması ise onun Germiyan Beyliği'nin hizmetinde bulunup, bilâhare Lâdîk/Denizli'nin 833/1429'daki ikinci fethi sırasında Osmanlı sarâyına geldiğine işaret etmektedir. Anadolulu'da yazılmış en eski *Teressül* risâlelerinden biri olan bu eserin ilk şeklinin Üsküdar Hacı Selimağa Kütüphanesi'nde kayıtlı olan, 831/1427'de istinsah edilmiş tek bir nüshası⁵⁴ bilinmekte olup, ilk kez merhum Şinasi Tekin tarafından tespit edilerek 2008 yılında yayımlanmıştır⁵⁵.

Germiyan merkezî yönetimi ile henüz çocuk yaşta Çelebi Mehmed arasında yazılıp tasdik olunmuş bir *Sevgend-nâme*'yi de içeren bu *Teressül* risâlesi dört Fasil'dan meydana gelmekte olup, erken Osmanlı-Beylik kitâbet ve inşâ sisteminin yanı sıra, özellikle din-devlet kurumları ve sa-

52 Ahmed-i Dâî, a.g.e., vr. 115^a, st. 7 / vr. 119^a, st. 9.

53 Ahmed-i Dâî, a.g.e., vr. 119^a, st. 9 / vr. 121^b, st. 13.

54 Üsküdar Hacı Selimağa Ktp. Nurbânû Sultan, nr.: 122, vr. 110^b-147^b.

55 Kırımlı Hâfız Hüsâm, *Teressül* (İnceleme, Transkripsiyon, Çeviri, Açıklamalar, Faksimile), haz.: Şinasi Tekin, Harvard Univ. Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2008.

48 Manisa İl Halk Ktp. Murâdiye, nr.: 1856/3, vr. 113^b-121^b. Risâlenin transkripsiyon metni, H. İbrahim Aksever'in eser üzerine kaleme aldığı bir makalenin içinde yayımlanmıştır: "Ahmed-i Dâî'nin *Teressül*", *Turkish Studies: International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/1 (Winter 2011), s. 1268-1273.

49 Ahmed-i Dâî, *Teressül*, Manisa İl Halk Ktp. Murâdiye, nr.: 1856/3, vr. 113^b, st. 3-10.

50 Ahmed-i Dâî, a.g.e., vr. 113^b, st. 10 / vr. 115^a, st. 7.

ray teşrîfâtının mâhiyeti hakkında da önemli ayrıntılara ışık tumaktadır.

Eserin değerini artıracak nitelikteki en önemli “Nâme” örneği, Yıldırım Bâyezîd’in büyük Anadolu hâkimiyetini sağlama yönündeki hamlelerinden zarar gören Germiyan-oğlu Ya’kub Beg’in, bu Fetret Devri’nde Karamanoğulları’na karşı Osmanlılar’la işbirliği içinde olmak ve ileride olası bir Osmanlı müdâhalesinden beyliğini korumak amacıyla Çelebi Mehmed’den talep ettiği *Sevgend-nâme* (*Ahid-nâme*) metnidir. Bu *Sevgend-nâme* mevcut tarihî materyal arasında, dönemin siyasî ortam ve olaylarına ışık tutan en eski ve en orijinal resmî belgelerden biri niteliğindedir.

Süslü ve ağdalı ifâdelerden uzak, oldukça sâde ve anlaşılır bir dille kayda geçirilen ve bizzat “Seyyidü’l-emâcid bizüm Tâcû’d-dîn -ketebâ’llâhu selâmetehû- hidmetiyle” gönderildiği belirtilen bu *Sevgend-nâme*’de genç Şehzâde, Germiyan-oğlu Yâkub Beg’e hitâben aralarındaki “ittihâd” ve “mahabbet”in daha da sağlamlaşması, “aradan şekk ü şübhe dahı var-ise, bi’l-küllîyye zâyil” olması için otuz yıl süreyle geçerli olacak andlaşma için ağır yeminler ederek şöyle demektedir:

“Ben ki, Bâyezîd Beg-oğlu Muhammed’ün;

Şol Tañrı hakkıyçün ki, Âlimü’l-sırr ve’l-hafıyyâtdur, hâlisen-muhlisen tahâret-i kâmileyle elümi Kelâm-ı Mecîd üzerine koyup Va’llâhi ve Bi’llâhi ve Ta’llâhi’t-Tâlibü’l-Gâlibü’l-Müdrîkü’l-Müntakimü’l-Mühlikü’l-Hayyü’l-Kayyûmü’llezî Lâ-yemût. Mugallaza and içdüm ve ‘ahd itdüm hîlesüz ve istisnâsuz şunuñ üzerine ki; ba’del-yevm Süleymân-Şâh oğlu Ya’kûb Beg ile dost, müttehid olam; girü kalan beglerden sözümi kesem ve elümi çekem, zâhiren ve bâtinen dostlarıyle dost ve düşmenleriyle düşmen olam! Çendân ki cânım tenüm içinde ola, otuz yıla degin bu kavlı ü karârdan tecâvüz itmeyem ve bu ‘ahd ü peymân üzerine sâbit-kadem olam. Hîç âferîde sözine ve igvâsına uyup bu yemîn-i mugallazayı, bu ‘ahd ü mîsâkı tebdîl ü tağyîr itmegiçün çâre ve hîle ve tedbîr taleb itmeyem, bu andumdan dönmeyem ve eger dönecek olursam bu Tañrı Kelâmı beni dutsın! Çendân ki imkân-ı bekâ baña müyesser ola, kavlen ve fi’len bu andumdan tecâvüz kılmayam; kavâ'id-i mu’âhedeyi muhâfazat itmegi zimmetümde vâcib ve müfevvez bilem, ittihâd u muhâle-

Kırımlı Hâfız Hüsâm’ın Teressül’üne kaydettiği, Çelebi Sultan Mehmed tarafından Germiyan-oğlu Yâkub Beg’e gönderilen *Sevgend-nâme* (*Ahid-nâme*) metni (Üsküdar Hacı Selimağa Ktp. Nurbânû Sultan, nr.: 122, vr. 36a-36b)

setde bi-kadri’l-vüs’u ve’l-imkân vâhidü’l-lisân ve’l-cenân olam...”⁵⁶

Hâfız Hüsâm, Çelebi Sultan Mehmed’in Yâkub Beg’e sunduğu *Sevgend-nâme*’sinin yazılış târihini metne almamakla birlikte, içindeki bâzı ipuçlarından hareketle belgenin yazılış zamânı hakkında yine de bir kanaate varmak mümkündür. Öncelikle Çelebi Mehmed, metnin son kısmında Yâkub Beg’e: “Çendân-ki imkân-ı bekâ baña müyesser ola.” demektedir ki; bu söz onun *Sevgend-nâme*’yi kardeşleriyle saltanat mücâdelelerinin henüz son bulmadığı, Osmanlı tahatında kimin Sultan olarak kalacağını belli olmadığı bir zamanda, Yâkub Beg’le işbirliği içinde oldukları 805-813/1403-1411 zaman aralığında ona verdiğini kesinleştirir.

Hâfız Hüsâm *Teressül*’ünü Sultan II. Murad’ın himâyesine girmesini müteâkip, daha sonraki bir târihte tekrar gözden geçirip yeniden düzenlemiş⁵⁷ ve bu sırada yeni bir

tasnif yöntemi izleyerek, daha önce “Kitâbet”, “Ser-nâme”, “Cevâb-nâme” ve “Berâtler” olmak üzere dört fasla ayırdığı eserine ilk fasıldan sonra “Her kişünñ mikdârına lâıyk du’â itmek” başlığı altında yeni bir fasıl ilâve etmiştir. Ayrıca o târihte çoktan vefât etmiş olan eski pâdişah merhûm Çelebi Sultan Mehmed’in ismini de *Sevgend-nâme*’den çıkararak, yerine “Fülân oğlu fülân” belirsiz ifâdesini yerleştirmiştir⁵⁸.

Osmanlı Devleti’nin ikincisi kurucusu Çelebi Sultan Mehmed döneminin târih yazımı hakkında genel bir perspektif sunan yukarıdaki belge ve kaynak türleri, bu devirde târih literatürünün istisnâsız her alanında eserler te’lif edildiğini göstermekle kalmaz; birliğin ve toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasının ardından, yaşanan tüm siyâsî ve askerî olayların sığacağı tahtına altına alınarak, İlk Kuruluş ve Fetret devirlerindeki literatürel birikimin daha zengin ve ayrıntılı bir çizgiye taşındığını da kuşkusuz bir biçimde ortaya koyar.

56 Kırımlı Hâfız Hüsâm, *Teressül*, Hacı Selimağa Ktp. Nurbânû Sultan, nr.: 122, vr. 136^b, st. 1-11; Ş. Tekin neşri, s. 60

57 *Teressül*’ün bu ikinci tertip nüshalarının da tıpkı ilk tertip nüshalar gibi tek bir örneği günümüze ulaşmış olup, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Yz. nr.: 1006’da kayıtlı bulunmakta ve *Münisü’l-İhvân* adını taşımaktadır. Nüsha birkaç yıl önce Güllü Özdemir tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır: “Kırımlı Hâfız Hüsâm’ın Teressül Adlı Eserinin Yeni Bir Nüshası”, *Atatürk*

Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Sy.: LXII (Bahar 2018), s. 123-132.

58 *Sevgend-nâme*’nin bu yeni tertip metni için, bk. Kırımlı Hâfız Hüsâm, *Münisü’l-İhvân*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Yz. nr.: 1006, vr. 51^a, st. 2 / vr. 53^b, st. 4. Özdemir’in isâbetle belirttiği üzere bu mühim değişiklik, müellifin Osmanlı himâyesine girmesi ile yakından alakalı gözükmektedir.

Şeyh Bedreddin Nasıl Bir Adamdır? Vâridât Nasıl Bir Kitaptır?

Şeyh Bedreddin hem medrese ilmini hem de tekke irfanını en üst seviyede tahsil etmiş, hazmetmiş, her iki konu ile ilgili eserler kaleme almış ve bu eserleri asırlar boyu elden ele dolaşmış olan bir şahsiyettir.

Fikir ve inançlarından dolayı idam edilen âlimlerin, ariflerin, tavrı ve tercihlerinden dolayı hayatına son verilen siyasilerin, üst yöneticilerin idamları her zaman, her toplumda tartışılmıştır. İdam kararının delilleri bir tarafı tatmin ederken öbür tarafa da ima eksik, taraflı, yanlış hatta komik görünmüştür. Bir taraf sevinerek alkış tutarken karşı taraf ağlayarak ağıt yakmıştır. Kerbelâ'da Hüseyin b. Ali Efendimizle başlayan bu üzücü olaylar üç asır sonra Bağdat'ta Hüseyin b. Mansûr (Hallâc) ile, ondan dört asır sonra Halep'te Nesimî ile¹ devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde geçerli olan ilim ve tarih anlayışına göre bütün bu yazılanları okuyan araştırmacılar da yollardan birini tercih etmiş,

delillerini ona göre sıralamıştır, sıralamaktadır. Yani çeşitlilik devam etmektedir.

Niçin?

Çünkü insan aynı metinden farklı anlamlar çıkarabilen bir varlıktır.

Çünkü insan karar verirken içinde bulunduğu şartlardan etkilenebilen bir varlıktır.

Çünkü insan idaresi altında bulunduğu yöneticilerin tercihlerine boyun eğebilen bir varlıktır.

Çünkü insan bazı değerleri savunurken diğer değerlere karşı 'kör' olabilen bir varlıktır.

Çünkü insan gergin ortamlarda doğru karar vermekte zorlanabilen bir varlıktır.

Çünkü insan gerçeği bulması için eline tutuşturulan 'şablon'un yanılmaz olduğunu zanneden bir varlıktır.

Altı yüz seneden beri tartışması devam eden -bundan sonra da devam edeceğe benzeyen- konulardan

¹ İdamı, Şeyh Bedreddin ile aynı yıllarda olup ikisinin de tarihi kesin değildir. Şeyh Bedreddin için 1416'dan 1420'ye kadar tarihler verilmektedir.

biri de Şeyh Bedreddin ile ilgilidir. Osmanlı ilim, irfan ve siyaset tarihinin en mühim şahsiyetlerinden biri olan bu zatın hem medrese hem de tekke ilimlerinde çağdaşlarından bir adım önde olduğunu dost düşman herkes kabul etmektedir. Fakat Fetret Devri'nin sıkıntılarıyla, iç savaş ve kardeş kavgalarının yol açtığı çok kaygan zeminler sebebiyle bazı tercihleri onu farklı yerlere sürüklemiş, dolayısıyla eserlerinin, özellikle *Vâridât*'ın değişik açılardan değerlendirilmesine ve meşhur isyanla irtibatlandırılarak Serez'de idam edilmesine sebep olmuştur. (1420?) İşin daha cilveli tarafı da şudur ki *Câmiu'l-Fusûleyn*² adıyla yargılama usûlüne dair kitap yazmış olan bir insanın yargılama usûlü ve neticesi o gün bugün tartışılmaktadır. Daha dikkati çekici bir rivayete göre ise idam hükmünü kendisi vermiştir! XIV. yüzyılda bugünkü Yunanistan'ın Simavna kasabasında doğan, Simavna Kadısı oğlu diye tanınan; Edirne, Bursa, Konya, Şam, Kudüs, Kahire, Mekke, Medine, Tebriz, İzmir, Sakız Adası, Kütahya, Aydın, İznik gibi şehirlerde yaşayan, Yıldırım ile Timur arasında cereyan eden Ankara Savaşı'ndan sonraki Fetret Devri'nde Musa Çelebi'nin³ yanında yer alan, Çelebi Mehmed'in tahta oturmasıyla muhalefet sıralarında kalan ve adına nispet edilen "isyan"ın sorumlu-su olarak idam edilen Bedreddin Mahmud b. İsrâîl, meşhûr adıyla Bedreddin Simâvî nasıl bir adamdır? *Vâridât* nasıl bir kitaptır?

Önce şu tespiti yapalım: Şeyh Bedreddin hem medrese ilmini hem de tekke irfanını en üst seviyede tahsil etmiş, hazmetmiş, her iki konu ile ilgili eserler kaleme almış ve bu eserleri asırlar boyu elden ele dolaşmış olan bir şahsiyettir. Şu cümleyi de ilave edelim: Sultan Yıldırım Bayezid sonrası Fetret Dönemi'nin sıkıntıları olmasaydı büyük bir ihtimalle o, Osmanlı Devleti'nin şeyhülislâmı olacak, *Vâridat* da *Fusûs* vadisinde yazılmış tasavvufî bir kitap olarak kütüphanelerdeki yerini alacaktı.

Yukarıdaki soruya, onun idamına karar veren meslektaşlarının; medrese

ulemasının, hukuk adamlarının nasıl bir cevap verdiğini tahmin etmek zor değildir. Bu yazıda cevabını aradığımız soru bu değildir.

Cevabını aradığımız soru şudur: Diğer kanattaki meslektaşları olan tekke mensubu sûfiler bu sorulara nasıl cevap vermişlerdir?

Vâridât'ı ilk defa XV. yüzyılda Arapça şerh eden, Nakşibendiliğin Osmanlı coğrafyasındaki ilk büyük temsilcilerinden biri olan Simavlı Molla Abdullah İlahî gibi bazı sûfiler Şeyh Bedreddin'i bir mürşid-i kâmil olarak görürken, bir asır sonra Aziz Mahmud Hüdâyî gibi düşünen bazı dervişler onu batıl yolda olan sapık bir mutasavvıf olarak değerlendirmişlerdir.

Niyâzî-i Mısırî, onun *Vâridât*'ını, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* deryasından beslenen bir nehir olarak tasvir ederken, *Fusûs* şarihi Sofyalı Bâlî Efendi (öl. 1553) onun bazı fikirlerini tenkit etmiştir. Halvetî şeyhi Nuruddinzâde Muslihuddin Efendi (ö. 1574) katılmadığı fikirlerini reddetmek için *Vâridât*'ı şerh etmiştir. Mısırî ile aynı yıllarda Bursa'da yaşayan İsmail Hakkı Bursevî ise daha farklı bir üslubu tercih etmiştir.

Dolayısıyla şöyle bir genel değerlendirme yapılabilir: Sûfiler kişi ve olayları değerlendirirken serbest düşünmüş, kendilerinden önce yaşayan meslektaşlarının görüşlerine her zaman uymayı, yapılan tenkitlere

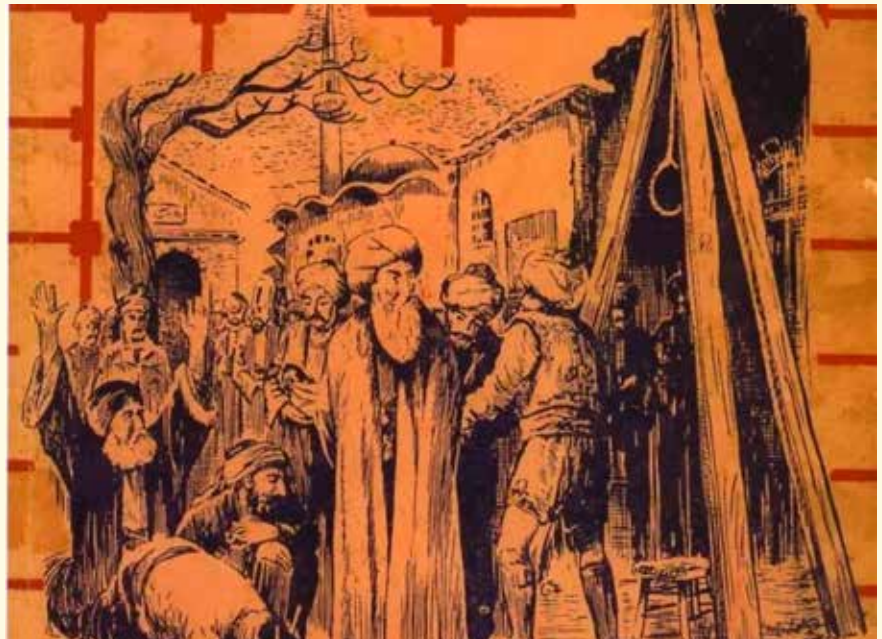
aynen katılmayı gerekli görmemişlerdir. Bazen siyasîlerin bazen ulemanın, umeranın yanında yer almış bazen de farklı gerekçelerle tam aksi bir tutum sergileyebilmişlerdir.

Cumhuriyet'ten önce basılan *Osmanlı Müellifleri*'nde Melâmî-Nakşî bir meşrepte olan Bursalı Mehmet Tahir (ö. 1925) onu ariflerin en önde olan temsilcilerinden biri olarak ilim âlemine takdim etmiş, Şeyh'i red-dedenlerin onu anlayamadıklarını kaydetmiştir.⁴ Bursalı'nın mürşidi Harirîzâde *Vâridât*'ı Türkçe, onun mürşidi Muhammed Nuru'l-Arabî Arapça şerh etmiştir.⁵

Osmanlı asırlarında daha çok asi ve muhalif tipler/cemaatlar onu bayraklaştırmış gibi görünmektedir. Mesela, Bursa'da Işıklar semtinde Ramazan Baba Zaviyesi'nin yanında olan Şeyh Bedreddin Simavî Mescidi zamanla Bektaşîlerin eline geçmiş, 1799 tarihinde şeyh olan Hamdi

4 *Osmanlı Müellifleri*'ni yetmişli yıllarda yeni harflere aktaranlar bu tespiti katılmadıklarını dipnotta ifade etmek yerine, hadlerini aşarak birkaç sayfalık karşı görüşlerini yazmışlardır.

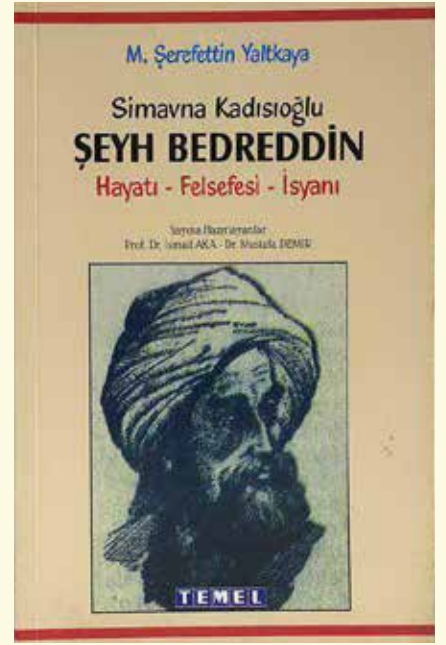
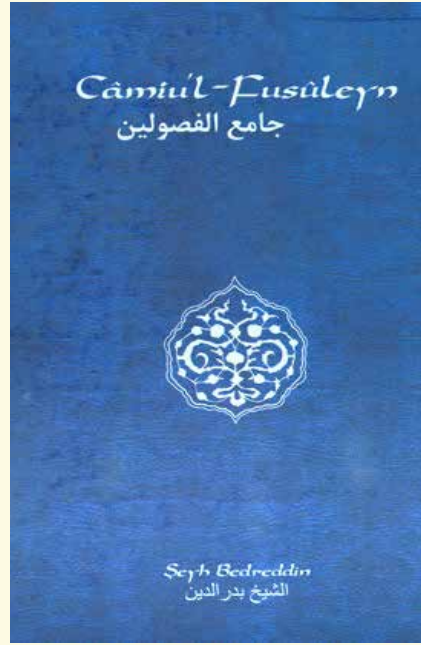
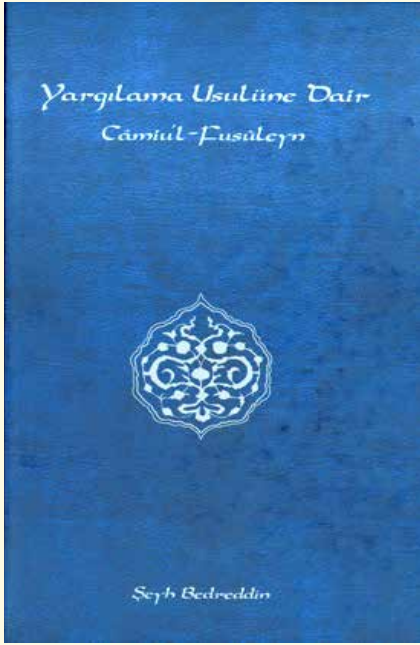
5 *Vâridât* literatürü için geniş bilgi için bk. Semih Ceyhan-Muhammed Akif Koç, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şeyh Bedreddin *Vâridât*: Bir Literatür Denemesi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)* Türkiye'de İslâmî İlimler Tasavvuf, II, s. 233-331.

Şeyh Bedreddin'in idam edilmesini temsil eden çizim

2 Nşr. Hacı Yunus Apaydın, İstanbul, 2011.

3 Kabri, babasının Bursa Yıldırım Külliyesi'ndeki türbesindedir.

Baba mescidin minberini, kürsüsünü kaldırarak, mihrabını iptal ederek "meydan odası"na dönüştürmüş, 1826'da Bektaşilik yasaklanınca mescid, devlet yetkilileri tarafından bütünüyle yıktırılmıştır.⁶ İki yıl sonra buranın Bedreddin Simavî⁷ Camii olduğu ispat edilince yeniden yapılması için Bursa kadısı İstanbul'dan izin almıştır.

Hulasa, muhaliflerin iddialarına göre Şeyh Bedreddin batındır, hurûfîdir, ortak mülkiyete inanır, Sultan'a karşı yürütülen hareketin başıdır, hub-me-sihîdir, kendini mehdî olarak görendir, ahiretteki dirilişe inanmayandır, mülhiddir, zındıktır. Yeni kelimeler ile materyalisttir, maddecidir. Kısaca "günah keçisi"dir.

Cumhuriyet'ten sonra durum daha karmaşık hâle gelmiş, tekkelerin kapatıldığı, şeyh, derviş kelimele-rinin yasak olduğu bir ülkede Şeyh Bedreddin, devlete kafa tutmak isteyenlerin bayraklaştırdığı bir figür hâline gelmiştir. Özellikle Nazım Hikmet'in hapiste iken yazdığı⁸ *Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*

*Destanı*⁹ isimli eserinden sonra konu farklı bir kulvara girmiştir. Şeyh Bedreddin, tarihimizin ilk sosyalisti olmuş, emekçiler için yumruğunu havaya kaldıran bir halk kahra-manına dönüşmüştür. Materyalist fikirlerle Alevilik ve Bektaşiliği bağ-daştırmak için gayret gösterenler de çağdaş liderlerine kavuşmuşlardır. Bu arada tasavvufî hayatın içinde var olan, tekkede doğan, bütünüyle maneviyatla iç içe olan vahdet-i vü-cüd neşvesi de materyalizme kurban edilmiştir.

Şimdi kendi muasırlarından başlayarak bugüne doğru gelmek üzere onu farklı şekillerde değerlendiren der-vişlerin¹⁰ cümlelerini aktaralım.

Abdullah İlâhî

(ö. 1487, Vardar Yenicesi)

Kütahya/Simav'da doğmuş, ta-savvufî terbiyesini Türkistan'da Ubeydullah Ahrar'ın yanında ta-mamlamış, Emir Ahmed Buhârî'yi yanına alarak memleketine dönmüş, daha sonra Buhârî'yi İstanbul'a gön-dermiş, kendisi de dergâhını Rume-lî'de, Serez'in, Simavna'nın yakınında Vardar Yenicesi'nde kurmuş ve orada vefat etmiştir.¹¹

Vâridât'ı ilk defa Arapça şerh eden İlâhî'nin ilk cümleleri şöyledir:

"Vuslata erenlerin kutbu, muhakkik-lerin sultanı, tehvid ehlinin burhanı, nefisleri kemale ulaştıran, hakikat yollarını açıklayan, zahiri ve manevi ilimlerin sahibi, dinin kemâli Şeyh Bedreddin ismiyle meşhur Mahmud b. Kadî'nın *Vâridat* isimli kitabını şerhe yöneldim. Bu eseri ancak yüce ve ilâhî makamlara ulaşanlar anla-yabilir. Buna mukabil hakikat ilimle-rine yeterince vukufu bulunmayan, mahlûkatın suretlerinde gizlenmiş olan ilahî tecellileri idrak etmekten perdelenmiş olanların anlaması zor-dur. Dolayısıyla kalpleri perdelenmiş olanlar Şeyh'in bu eserine dil uzattı-lar da ondaki ince ve latif manaları ve işaretleri idrak edemediler."¹²

Lâmiî Çelebi

(ö. 1532, Bursa)

Osmanlı dönemi tasavvuf ve edebi-yat tarihinin mühim kaynaklarından biri olan ve Molla Câmî tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Ne-fehâtü'l-üns*'ü, Lâmiî Çelebi, 500 sene önce Türkçeye çevirmiş ve Belgrad'ı fetheden mücahidlere ithaf etmiştir. Lâmiî Çelebi tercüme-yi yaparken Yunus Emre, Hacı Bektaş, Abdür-ra-him Merzifonî, Şeyh Vefa, Somuncu Baba, Hacı Bayram Veli, Geyikli Baba,

6 Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Nşr. Heyet, 4/154-155.

7 Simavî mi, Simavnevî mi?

8 Nazım'ın kullandığı ana kaynak kitabı, Darulfünün İlahiyat Fakültesi hocası, daha sonra Diyanet İşleri Başkanı ola-cak olan Şerafeddin Yaltkaya'nın 1924 yılında basılan Şeyh Bedreddin isimli eseridir.

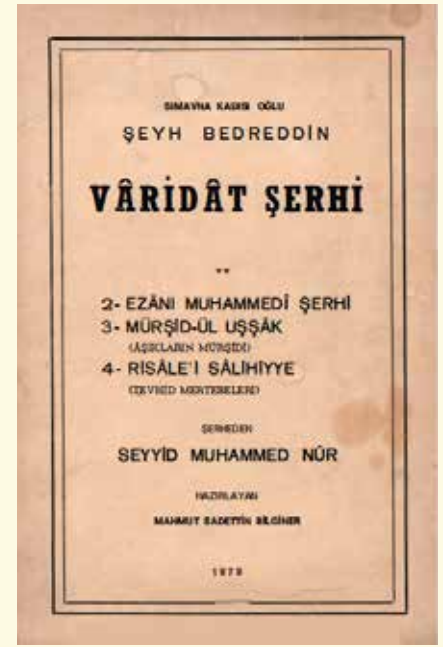
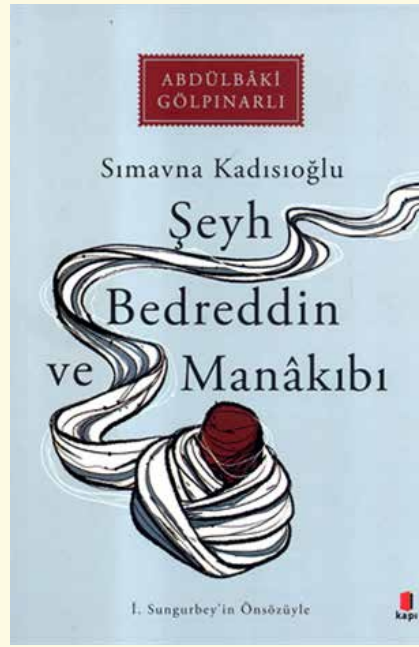
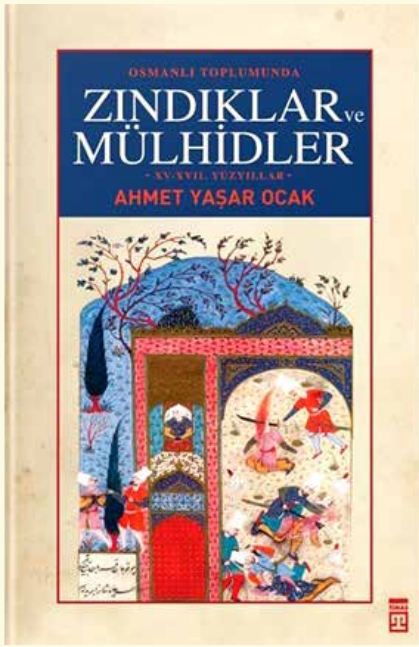
9 İlk baskısı 1936 yılında yapılmıştır.

10 İstisnaî olarak bir derginin bakış açısı da aktarılacaktır.

11 Geniş bilgi için bk. Abdurrezzak Tek, *Nakşiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi Molla Abdullah İlahî*, Bursa 2012. Mü-ridi Emir Ahmet Buhârî İstanbul'da ilk

Nakşî tekkelerini kuran sûfidir.

12 Molla Abdullah İlahî, *Keşfü'l-vâridât*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa 1325, vr. 1b.

Emir Ahmed Buhârî gibi Anadolu'da yaşayan bazı erenleri ilave etmiş ve kısaca tanıtmıştır. Bunlar arasında Şeyh Bedreddin yoktur. Niçin?¹³ Geniş bilgi vererek tanıttığı insanlardan biri de müşîdi Emir Ahmed Buhârî'nin müşîdi Abdullah İlâhî'dir. Onun bazı eserlerinin adını verdiği hâlde *Vâridat* şerhinden söz etmemiştir. Niçin?

Bu tavır, Lâmiî'nin Şeyh Bedreddin aleyhinde olmasına mı işaretler, yoksa devrin konjoktürel şartları gereği bir tedbir/takiyye midir?

Aziz Mahmud Hudâyî
(ö. 1628, İstanbul)

Şereflikoçhisar doğumludur. Sivrihisar'da başladığı tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra farklı şehirlerde görev yaptı. Müderris ve hâkim olarak Bursa'da bulunurken tasavvufî âleme meyletti ve Üftade'ye intisap etti, seyrusulûkunu tamamladı. Kabri Üsküdar'da kurduğu dergâhın haziresindedir. Celvetiye tarikatının Üftade'den sonra ikinci şahsiyetidir. Dönemin padişahlarıyla, özellikle Sultan I. Ahmed ile yakın ilişki kurmuştur.¹⁴

Şeyh Bedreddin ve onunla birlikte oluşan dinî yapının aleyhinde Osmanlı Sultanı'na sunduğu rapor elimizdedir. Dönemin dinî, fikrî, siyasî hayatı ile ilgili başka hususlara da temas eden metni okumakta fayda vardır:

"Seâdetlû ve mürüvvetlû pâdişâhım hazretlerine arz-ı dâimî-i hakîr ve kesîrû't-taksîr budur ki, mezkûr fet-h-i Medâyin karînesiyle ve kızılbaş takribi ile bir muazzam emr vardır, beyân lâzım olmuştur. Ol emr de oldur ki, merhum ve mağfurun leh Yıldırım Bâyezid Hân -tâbe serâh- zamanında Şeyh Bedreddin el-maslûb indellahi'l-mağdûb bir şeyh zuhur

edip *Vâridât* adlı bir kitab te'lîf edip içinde haşr-ı ecsâdı ve eşrât-ı saati inkâr edip ilhâd ve ibâhat üzerine olup âhırû'l-emr Dobruca ve Zağra kuralarında riyâzat edip anda olan avâm-ı ke'l-hevân'ın kulûbün ve akâvilin ve akâidin ifsâd edip ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebine muhalefet edip ve selefînin İslâm pâdişâhına bâğı olup ol diyarda cem'iyet edip âhırû'l-emr duyulup Sultan Musa merhum ve mağfurun leh Edirne'de olup İslâmbol dahî henüz fetholmamış idi. Üzerine varıp mülhidin cem'iyetin tefrik edip âhır, mülhid ba'zı müridleriyle Siroz'a firar edip ahzolanup şer'ile ve kânun ile salbolunup bilfiil... Mezarı da andadır. Ol andan bu âna gelince Bedrî'nin beden-i habîsi Balkan'ın öte yüzünde bessolanup dâima ilhâd ve ibâha üzerinedirler. Merhum ve mağfurun leh ceddiniz Sultan Süleyman -tâbe serâh- zamanında Sultan Bâyezid zamanına gelince Dobruca'da "celâlî" zuhûr edip hayli cem'iyet ve fesâd u fitne olmak ol tâifeden olmuş idi.

Dûceler demekle ma'rûf olan köylerde ve her dâim fesâd kasdından hâli değillerdir. Hattâ orada olan sipahiler kızılbaş seferi oldukça kimisi tımdardan feragat etmiştir. Ve kimisi kılıcı mühüreyip gitmişlerdir, "tumar hatırı için ere kılıç çekmeyiz" deyü. Asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktur. Müslümanlardan bir adam öldürmek kâfir öldürmek kadar nice gaza bilirler, râfizîlerdir. Menba-ı fesâd ve menşe-i fitnedirler. Çokluk

¹³ Şeyh Bedreddin tahsil hayatının bir kısmını Bursa'da ikmal etmiştir. Ders arkadaşı Musa Çelebi, yani istikbalin matematikçisi Kadizâde-i Rûmî'dir. Hocaları da Rûmî'nin dedesi Bursa kadısı Koca Nâib Efendi'dir.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hudâyî*, İstanbul, 1982.

« آخرف »

ای طایفه من بید امر آخرف جمدنک رعم ای طایفه من بید
زیرا : امر آخرف علم امر ، علم غیب ، عالم ملکوتی ،
یعنی عالم راحه ندر . علمانک نمیدانید کی علم سوادیه
دکدر . بر امر و بنفای اولاد کلام انبیا و عرود ،
انبیا و سوز لرزه صادره . نمیدانید سوز لرزه کلام
هیچ شبهه ای که انارده کلمه و اخباره دارد و تباع و طبع
اولاد جنت ، حر ، قصر ، انما ، انما ، غدا بنا .
امالی مندر معانی ظاهره و نه مخبره و کدر . بر ندرک ،
دگر معنی دخی دارد که او معنی سخن اصحاب اولیا ،
بیلر . حکمت عبادت
عبادت و خدمت مقصد فلانک او جود اعظم ذاتی اندر

نور و تجلید . بنا علیه امر دنیا بر مشغول بر قبیل
یک نه نماز فیکه اولاد بید بوزنه در لای هیچ بر جسد
و ترا بید نائل اولد مار نیک !

معاد صراف

مور به مجرم بقا اولدی کی بعد لقا جزای مجرمه کما فی سابق
بردها ترکب دخی بوزنه . و لقا قرآنه اجبا ، موزماندی
دارد . فقط اولاده کی اجبا . موزمانده مقصد جزای مجرمه
بعد لقا بردها ترکب و بیضا اولدی حاکم از غی و کدر .
ای عالم سه زده ده ؛ حقیقت زده ده ؟ دنیا ، ملکوت
اولدینک مجرمه می دارن ایه نرسک ، سوزمانی کما
در تجلی بر نرسک . حقیقت یک اولاده اولدینک مجرمه معنی
دارن . در کالای . تحقید نور و قبیل بید نرسک .
اگر حقیقت حاکم بوزنه اصل کالای نرسک نرسک عبارت اولدی
اگر حقیقت سه زده ده که کمال صفوت و خالصه عقید من و نور
بر نرسک . سه بر جود کی سیه : جود و نه تعلیمه

Varıdât'ın Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi tarafından yapılan tercümesinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 981)

taifedir. Ve içinde yer yer şeyhleri namında şeytanları vardır. Dâima ihlâl ve idlâl üzerinedir ve yer yer “ışık zaviyeleri” vardır. Anlar dahi haraptır. Ve ol taifeye “Simavnavî” derler. Zira ol mahalde şeyhlerine İbn Simâvî denmiş. Âşıkâre ve aleni-yeten Ashâb-ı Çihâryâr’a ta’n ederler. Ve ışık taifesi ve onların habâsiyesi vasfolunmaz. Her dâim kızılbaşın zuhur ve intişarının temenni ederlerdi. El-hamdü lillâh aksi oldu. Ve hâlâ Hak inceler olmaz. Günâh fırsat şahidindir derler imiş. Bu makûle revâfizdir. Ve melâhide ve zanâdıkadır. Fırsat esirleridir. Çünkü gayret edip kızılbaşı böyle ettiniz. Cihâd-ı ekber ve Gazâ-yı azhar oldu. Devletin ve ömrünüz ziyâde ola. Gaza ve cihâd tamam olsun!. Bu taifeyi yoklamak çokluk taifedir.

Yoklamaktan bu üslûpta evvelâ reâyâ ve berâyâ görülmeye. Hemân sancakta ve kadılıkta olan kal’aları görüle. Şer’i şerif ile içlerinden ref oluna. Ve her köye Sünnî bir imâm nasboluna. Ta’lim-i ilm-i sıbyân

u nisvân ve zükran eyleye ve ışık tekkeleri de yoklana ve teftiş oluna. Sebb-i Ashâb ve ta’n-ı Çihâryâr ve nâ-makûl vasıflarını ihtiyarlarıyla terk edip sünnet ve şeriat üzerine olurlar ise febihâ, illâ ref’ oluna. Ve münâsîp ne ise görüle bu tâifenin ba’zı ahvâlin ve kabâyihın Hızır Paşa kulunuz bilir, tamam istifsar oluna. Bu iki taifenin kabahati diller ile şerh olunmaz. İcmâlen i’lâmdır. Tafsîl de olur. Zira duacınız orada “Baba”da [Babadağ veya Babaeski] oldum. Ol taife ile azîm kıssamız olmuştur. Dahî onda olan meşâyih ve ulemâ ve sulehâ-i ehl-i İslâm bilür. Oracığı da te’dîb etseniz tamam olur idi.

Müstakim kimseler gerektir. Dünyanın yuyup da ihmâl ederse hiç fâidesi yoktur. Hemân lillâh fillah olmak gerektir. Çok nesne değildir. Birkaç rûûs yoklanacak reaya ıslah olunur. Feth-i kura ve medâyin asan ve es-rârı tamam zuhur ederdi. Ve sâir ulemâdan meşâyihdan ve ümerâdan suâl oluna ol taifenin ne ettiğın bilirler. Kur’ân’ı münkirlerdir. Ve

şeâir-i dîn-i İslâm’ı bil-küllîye ref’ etmişlerdir. Namaz kilanı ve oruç tutanı, Kur’ân’a riâyet edeni katlederler. Çihâryâr’ın intikamın cihet-i Şarktan aldınız, cihet-i Garb’de olana göre farz lâzımdır. Bu kolaydır; memleket-i İslâm içindedir. Hemân bir şeyhleri ahzolunsa şer’ ile siyâset olunsa ol tamam şayi’ olsa kalan şeytanları karar edemeyip firar etmeleri mukarrerdir. Hızır Paşa kulunuza suâl olunsun. Ve sâir vilâyette beğler ve kadılar olan kulunuza suâl olunsun. Vasfolunandan bin mertebe ziyâdedir. Yoluna ol Şeyh Bedrî’nin bedr-i mebsûsu kam’ ve kal’ olunup diyâr-ı şarkta sünnet ve şeriat bürûzu bessettiğınız gibi oralarda da bess ve neşrolunup hayat ve imaret ola”¹⁵.

Niyâzî-i Mısırî

(ö. 1694, Limni)

1618 Malatya doğumlu olup bir müddet tahsil ve terbiyesine Mısır’da devam ettiği için şiirlerinde

15 Tezâkir-i Hudaî, vr. 88b-91a’dan nakleden Yılmaz, age, s. 98 vd.

Mısırî mahlasını kullanmıştır. Birçok insandan istifade ettiyse de mürşidi, kabri Antalya Elmalı'da bulunan Ümmi Sinan'dır. Dergâhını üç yüz elli sene önce Bursa'da (Ulu Cami'nin kible tarafında, bugünkü PTT'nin olduğu yerde) kurmuştur. Halvetiyye'nin Mısıriyye kolunun piridir. Kabri, sürgün olarak bulunduğu Limni Adası'ndadır.¹⁶

Hüdâyî'nin tam aksine, saray ve üst yöneticilerle arası hiç iyi olmayan Mısırî'nin Şeyh Bedreddin'in hayranlarından olduğu aşağıdaki *Vâridât*'la ilgili mısralarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır:

"Can kuşunun her zaman ezkâdır Vâridât
Akl u hayâlin hemân efkâdır Vâridât
İşidicek adını duydu cânım tadını
Bildim ki âriflerin esrâdır Vâridât
Sıdkile gönلüm sever görmeye cânım iver
Ânın içunkim Hakk'ın envâdır Vâridât
Ol dürr-i yekdânenin kadri bilinmez ânın
Bu dil-i virânenin mi'mâdır Vâridât
Gerçi kütüb çok yazar ilm-i ledünden haber
Cümlesi bir bağcedir ezhâdır Vâridât
İlm-i Fusûs'la tamu odları söner kamu
Ânın yerinde biten gülzâdır Vâridât
Muhyiddin'le Bedreddin ettiler ihya-yı din
Deryâ Niyazî Fusûs enhâdır Vâridât"

İsmail Hakkı Bursevî
(ö. 1725, Bursa)

Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Edirne'ye yakın Aydos'da 1653 yılında doğmuştur. Osman Fazlı İlahî'den Celvetî hilafetnamesi aldıktan sonra Rumeli'nin muhtelif yerlerinde görev yapmış, daha sonra Bursa'ya gelerek bugün de bahçesinde kabrinin bulunduğu camii ve tekkeyi yaptırmış, irşad hizmetlerini yürütmüştür. Yüzyılın en çok eser veren dervişlerinden biridir.¹⁷

Mısırî gibi Şeyh Bedreddin hayranı değilse de tarikatta piri olan Hüdâyî kadar da sert bir muhalif değildir. Orta bir yol bulmaya çalışmaktadır. "... Ve her kim bu câddeden çıkdıysa âhir mübtelâ oldu. Mansûr gibi ki Bağdâd'da berdâr oldu. Ve Şihâbuddîn ve Nesîmî gibi ki Ha-

leb'de maktûl oldular. Ve Kemâl-i Ümmî gibi ki Teke vilâyetinde maslûb oldu. Ve Bedreddîn gibi ki enfûs mertebesini âfâka hamletdi ve saltanat da'vâsına düşüp âhir bilâd-ı Rûmiyye'den Siroz nâm şehirden salb olundu. Ve onun *Vâridât* nâm kitâbında ba'zı sakat nesne vardır, velâkin irfân ve vicdânı tâmm olmayan ona vâkıf olmaz ve onu sedîd kıyâs eder. Ve ezcümle, Hazret-i İsmâ'ya -aleyhi's-selâm- "rûh-i mücessem" dediğidir. Bu ise galattır. Zîrâ rûh-i mücessem Cibrîl gibidir ki hakikat-i melekiyyesi üzerine bâkî iken sûret-i Dihye'de görünürdü. İsmâ ise böyle değildir. Belki Meryem'den tevellüd etmiştir ki Meryem beşerdir. Pes, onun rûh olduğu galebe-i rûhâniyyetledir, yoksa hakikat-i beşeriyeden hâric olduğu yoktur. Ve İlyâs dahi İdrîs'in bir sûretidir, yoksa rûh-i mahz değildir. İşte ma'rifette bu bâb meftûh olmadıkça netîceye vusûl müyesser olmaz."¹⁸

Ahmet Cevdet Paşa
(ö. 1895, İstanbul)

Bugünkü Bulgaristan'ın Lofça şehrinde 1823 yılında doğan Ahmet Cevdet Paşa, XIX. yüzyılın en önde olan ilim, fikir ve siyaset adamlarından biridir. Bakanlık görevleri bir tarafa, uzun dönem devletin vak'anüvisi olan Paşa'nın kaleme aldığı eserlerin en meşhuru *Târih-i Cevdet*'tir. Mesnevîhân icâzetnâmesi vardır. *Kıyas-ı Enbiya* isimli eserinde konumuzla ilgili olarak yer alan aşağıdaki değerlendirmesinden *Câmiu'l-fusûleyn*'in hâlâ hukukçular arasında başvuru kitabı olduğunu ve İstanbul'da *Vâridât* nüshalarının niçin bulunamadığının sebebi de öğrenilmektedir.

"İlm-i Fıkıh'dan *Fusûleyn* hâlâ beyne'l-fukaha muteber ve mütedâvildir. İlm-i tasavvufdan *Vâridât* dahi meşhurdur. Fakat İstanbul'da nüshası nâyâbdır. Zira bu asırda Şeyhulislâm olan Ârif Hikmet Bey, bu kitabı nerede bulsa ucuz pahalı demeyip alır ve hasbî olarak yakıp imha ederdi. Fakir, ona mutekid olan bir zâtta bulup mütalaa etmiş idim. *Fusûs*'u taklit yolu yazılmış bir risâledir. El-hâsıl Bedreddin hakkında nâs iki fırka olup biri "Mûcib-i fetvâ, müstahakku'l-katl bir adam idi" der. Bir

fırkası da "Ulûm-i zâhira ve bâtınayı câmi' olup, ancak tahsil-i saltanat emelinde idi diye Sultan Mehmed'e gamz u seâset olmakta idam edildi derler."¹⁹

Sebilurreşâd Dergisi
(1908-1925)

Mehmet Akif, Ebu'l-Ûlâ Mardin, Eşref Edib ve arkadaşları tarafından İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yayınlanan²⁰ ve devletin her köşesine ulaşan Sebilurreşâd dergisinde yer alan aşağıdaki metin hem Balkan Savaşlarının üzücü neticelerinden birine hem de İslâmcılar olarak isimlendirilen bir câmianın Şeyh Bedreddin'e bakış açısını belgelemektedir:

"Meşhur Mevlânâ Bedreddin-i Simâvî Hazretlerinin Türbesi Abdesthâne Yapıldı

Bedreddin-i Simâvî, Türk uleması arasında bir hârîka-i fazilettir. Ahlâfa intikal eden âsâr-i âliyesi kadr-i kemâlâtının büyüklüğünü her an isbat eder birer âbidân-ı muhâlledir sayılır. Son asırda yetişen Avrupa hükemâsının pâye-i irfânına Bedreddin daha o devirlerde irtika etmiş idi. Telkinât-ı âliyesini ihâtâ edemeyen tilmizât-ı müşârunileyhin bâdi-i felâketi olmuşlardır. Şimdiye kadar Osmanlı müverrihlerinin yanlış ithamâtı altında istihâle eden bu sima ümit olunur ki kadirşinas ve tettebbu-i zevâtın hünerleriyle reng-i aslîsinde tanınacaktır. Bulgar şakîleri müşârun ileyhin türbesine karşı gösterdikleri hürmetsizlikle ilim ve fenne olan derece-i irtibatlarını isbat etmişlerdir. A'âzıma perestij eden Bedreddin'in efkâr-ı hakimesini alkışlayan Avrupa mütefekkirlerinin kalbleri acaba bu hâlden olsun bir ızdırıp hissedecek mi?"²¹

1924 mübadelesiyle Yunanistan'dan ülkemize gelen Serez'lilerin, onun kemiklerini İstanbul'a taşımalarının sebebini bu olay ile birlikte anlamak

19 Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, c. XII, s. 1158. Ahmet Cevdet Paşa'nın Bursa hatıraları için bk. M. Kara, Bursa'da Yaşam, Temmuz 2020.

20 İstiklal Harbi yıllarında birkaç sayı Anadolu şehirlerinde çıkmıştır. Mesela 490. sayısı Kayseri'de çıkmış ve bütün sayfalarını Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in Kayseri Ulu Cami'nde yaptığı konuşmaya ayırmıştır.

21 Sebilurreşâd, sy. 46. (c. IX, sy. 228)

16 Geniş bilgi için b. Mustafa Kara, *Anadolu'nun Üç Ermişi Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumi, Niyazî-i Mısırî*, İstanbul, 2020.

17 Geniş bilgi için b. Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî*, İstanbul, 2010.

18 Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, (haz. Ali Namlı), İstanbul 2019, s. 713.

Şeyh Bedreddin'in kabri, Türk Ocağı Haziresi, İstanbul

daha da kolaylaşmaktadır. Kemikler uzun zaman farklı yerlerde muhafaza edildikten sonra 1961 yılında Çemberlitaş-Divanyolu'nda Sultan II. Abdülhamid'in türbesinin bulunduğu hazireye defnedilmiştir.²²

Hüseyin Vassâf

(ö. 1929, İstanbul)

Sefine-i Evliya isimli beş ciltlik biyografi eseriyle tasavvuf tarihini aydınlatan Hüseyin Vassâf, Şeyh Bedreddin ile ilgili görüşleri birkaç sayfa içinde özetledikten sonra konuyu dikkati çekici bir üslupla şöyle bağlıyor:

“Hulâsa, Bedreddin'in mesleği, meşrebi havas içindir. Avâmî dalâlete düşürür. Nitekim bu vâdiye atılan, henüz mezâk-ı sûfiyye nedir bilmeyen mübtediyân yollarını şaşırmışlardır. Fakat havas ve havassu'l-hâs onun sözlerindeki temkin-i manâya

vakıf olup, ihtiyâr-ı sükût eylemişler. Ulemâ-yı zâhire müşârunileyhin sözlerini zâhir ahkâm-ı şeriat ile kâbil-i tatbik ve itikâdât-ı esâsiyye ile şâyân-ı tevfiğ bulamayıp müşârunileyhin ve mesleğinin aleyhine fetva vermişlerdir.

Bu babta bize teveccüh eden şey, mazhar-ı feyz-i tâm olmağa çalışmak, etliye sütlüye karışmamaktır. 'Kelâm gümüş, sükut altındır. Nukûs-i mümkinâtın ihtilâfı ayn-i vahdettir. Hurûf, muhtelif inşâda bir manâya tâbidir' der geçirim.”²³

Söze Abdullah İlâhî ile başlamıştık, onunla bitirelim. Abdullah İlâhî üzerine çalışmaları olan Abdurrez-zak Tek'in ilgili değerlendirmesi şöyledir:

Abdullah İlâhî'nin *Varidât* şerhinde Şeyh Bedreddin'in fikirlerine büyük ölçüde katılmakla birlikte özellikle eserinde yer alan tartışmalı konularda ihtiyatlı bir dil kullanmaya özen gösterdiği yani Ehl-i sünnet inancına

ters düşebilecek cümlelerden sakındığı da görülmektedir. Mesela Şeyh Bedreddin'in Hz. İsâ'nın bedeninin ölmemesini muhâl kabul etmesine karşılık “aklen muhâl olsa da hem ilâhî kudret açısından hem de naklen muhâl olmadığını ve bunun da taklîd yoluyla değil zevken anlaşılabileceğini” söyler.²⁴

Yine Abdullah İlâhî “Kutbu'l-vâsılîn, sultânü'l-muhakkikîn ve burhânü'l-muvahhidîn” olarak adlandırdığı Şeyh Bedreddin'in idamına sebepmiş gibi gösterilen kıyametin ve cismanî haşrin inkârı ve âlemin kadim olması gibi görüşlerini işarî bir üslupla Ehl-i sünnet çerçevesinde izah etme yoluna gitmiş ve yorumlarını, özellikle İbnü'l-Arabî ve Ekberî ekol mensubu sûfilerin görüşleriyle desteklemeye çalışmıştır. Öte yandan Molla İlâhî yaşadığı dönemde Şeyh Bedreddin'i sevdiğini söyleyen bazı kimselerin, şeyhin sözlerini işlerine geldiği gibi anlayarak dinî yükümlülüğünden ve mücâhededen yüz çevirdiklerine de dikkati çekmektedir. Şeyh Bedreddin'in sözlerini inkâr

22 Kâmil Kepecioğlu, “Siroz eşrafından Edirne vilayeti mübadele reisi Bay Ferid Rasim ile arkadaşları Şeyh Bedreddin'in kemiklerini İstanbul'a getirmişlerdir.” demektedir. *Bursa Kütüğü*, I/189.

23 Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliya*, Nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, İstanbul, 2006. C. 3, s, 109 vd.

24 İlâhî, *Keşfü'l-vâridât*, vr. 34a-35a.

edenlere ise şu tavsiyede bulunur: “İnsaflı ve akıllı olan kimsenin yapması gereken keşf ve şühûd ehlinin sözlerini kabul etmektir. Eğer kabul etmiyorsa hiç olmazsa taassubunda ısrarcı olmamalıdır. Bununla birlikte mümkünse evliyaullahın söylediklerini bütünüyle kabul etmek daha doğru bir yoldur.”²⁵

Şimdilik konu ile ilgili olarak yayınlanan akademik son iki eser Yozgatlı iki adaş öğretim üyesine aittir: Ahmet Yaşar Ocak ve Ahmet Güner Sayar. Konunun ve tartışmaların detayları için bu eserlere bakılabilir. Vâridât ile ilgili literatürün değerlendirilmesi için en son ve en geniş çalışma ise 5 no’lu dipnotta künyesi verilen Semih Ceyhan ile Muhammed Akif Koç’a ait makaledir. Bu makalede konu için emek verenleri tespit etmek de mümkündür.

Kırklar

Son yüzyıl itibariyle Şeyh Bedreddin ve Vâridat üzerine yeni harflerle araştırmalar, tercümeler yapan, akademik tezler hazırlayan, onu, şiir, hikaye, roman, tiyatro, belgesel dünyasına dâhil eden “kırklar”ın isimlerini zikrederek makalemizin sonuna yaklaşılmıştır.²⁶

Abdülhakî Gölpınarlı, M. Sadeddin Bilginer, Mustafa Rahmi Balaban, Hilmi Ziya Ülken, Bezmi Nusret Kaygısız, Cemil Yener, İ. Zeki Eyuboğlu, A. Cerrahoğlu, Necdet Kurdakul, Mustafa Varlı, Vecihi Timuroğlu, Ekrem Demirli, Yunus Apaydın, Ali Bardakoğlu, Cengiz Ketene, Orhan Şaik Gökyay, Cahit Öztelli, Hatice Ocakoğlu, Ali Kozan, Müfit Yüksel, M. Serhan Tayşi, Kemal Demirel, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Durali Yılmaz, Orhan Asena, Mehmet Akan, Ela Güntekin, Hilmi Yavuz, Nedim Filipoviç, Hüseyin Vassâf, İsmet Sungurbey, İsmail Aydoğmuş, Nurdan Arca, Fevzi Kurtuluş, Selahattin Doğuş,

H. Rahmi Yananlı, Kadir Mısıroğlu, Şaban Er, Radi Fiş, Mehmet Yavuz, Samet Altıntaş.

Son söz şairin; ilk Menâkıbnâme’den bir şiir:

Şeyh Bedreddin ile ilgili elimizdeki en eski ve en önemli kaynak, torunu Hafız Halil olarak tanınan Halil b. İsmail b. Şeyh Bedreddin tarafından kaleme alınan Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin’dir.²⁷ Manzum olarak kaleme alınan bu eserde Hakîrî mahlaslı şairin “Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir” redifli şiirini okuma vaktidir:

“Hezârân şükr ü minnet ol Hudâ’ya
Salavatlar virelum Mustafa’ya
İrşdürdi bizi kutb evliyaya
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Ebubekr u Ömer Osman u Hayder
O deryadan çıkuban işbu cevher
Veliler içre budur bize rehber
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Budur âl-i Muhammed silsilesi
Bunu inkâr edenler oldı âsi
Kabuldür hak katında her düası
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Velidur bî-güman Allah nurıdur
Muhammed Mustafa’nın enveridur
Velâyet leşkeri ser-defteridur
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Hudâ’nın sevdiği dur enbiyalar
Oların cevheridur evliyalar
Budur Hak’dan bize viren ‘atâlar
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Olub Mansûr bu yolda virdi başın
Huda ışkına hiç çatmadı kaşın
Munâfıklar atarlar ta’na taşın
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Ali gibi şehid oldu fenâda
Melekler âh ider cümle semada
Bugün bunda, yarın yevmü’l-cezâda
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Yapışdık biz bugün ânun eline
İdub tevbe dahi girdik şalına
Anı delil idindik Hak yolına
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Bize gösterdi hem kavî-i şeriat
Dahi irşâd eder fi’l-i tarikat
Ve marifetle bildirdi hakikat
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Bunun yolına terkitduk cihanı
Feda kılduk ana biz bâş u cânı
Budur nice veliler kâmuranı
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Buna uyan kişi rahmet bulısar
Muhammed Mustafa şefkat kılısar
Bunu inkâr iden la’net olısar
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Bunun silsilesine iregör sen
Yolına varlığını viregör sen
Bu yolda sıdk u ışkıla duragör sen
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

İki cihanı terk it sal önünden
Başun vir ışkıla dönme yolından
Bunun ilmüne uy geç sen bilunden
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir

Hakîrî miskinun sözün kabul it
Huda yolında varlığın sebil it
Getur Sultan’ıma kendüni kul it
Bizim müşdidimiz Şeyh Bedreddin’dir”

Netice

Altı asır önce Şeyh Bedreddin idam edilerek yok edildi. Altı yüz sene Vâridat “kuduz köpekler gibi” kovalanarak imha edildi. Fakat bu şiirde 14 defa tekrar edilen ifadeyi her zaman gönülden, derin bir huzur ve özlem içinde seslendiren insanlar her daim oldu, bundan sonra da olacak gibi görünmektedir. “... Ey akıl sahipleri ibret alınız.” (Haşr, 59/2)

25 İlâhî, *Keşfü’l-vâridât*, vr. 11b-12a.

Abdurrezzak Tek, *Nakşiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi: Molla Abdullah İlâhî*, Bursa 2012, s. 111-127.

26 Şeyh Bedreddin ve Vâridat’ı isimli doktora tezini 1975 yılında Fransa’da tamamlayan Bilal Dindar, *Varidât’ı* Fransızcaya da çevirmiştir. Michel Baliwet’in eseri de Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyan adıyla Ela Güntekin tarafından Türkçeye aktarılmıştır. İstanbul 2000.

27 Nşr: Abdülhakî Gölpınarlı - İsmet Sungurbey, İstanbul, 1967. Bir başka Menâkıbnâme için bk. Ali Kozan - Sevil Akyol, Şeyh Bedreddin’in Menkıbevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin Sultan, Tarih Okulu, İlkbahar - Yaz, sy. 14, s. 75 vd.

“Egerçi yirüm
uçmakdur”

Çelebi Mehmed Dönemi Edebî Hayata Dair

“Egerçi yirüm uçmakdur bezenmiş kasr-ı nûrânî
Çü dîdârını görmezven tamudur n’iderem anı”

Şeyhoğlu Mustafa

Yıldırım’ın dördüncü oğlu olan Çelebi Mehmed, sıkıntılı bir dönemde, kardeşleri ve beylerle girdiği mücadelenin sonunda, devleti yeniden derleyip toparlayan bir sultandır. Siyasi tarihçiler bu sıkıntılı dönemi, Fetret Dönemi olarak tavsif etmişlerdir. Fetret, yani ara dönem... Bu “ara dönem”de merkezî otoritenin inkırazı sebebiyle ortaya çıkan siyasi boşluğu doldurmak maksadıyla zuhur eden mücadeleler devleti ve milleti zayıflatmıştır. Bu hâl ister istemez, sadece siyasi ve askerî açıdan değil, zihnî açıdan da yeni arayışlara sebebiyet vermiştir. Nitekim kargaşa dönemlerinin, arayışları tetiklediği bilinen bir gerçektir. Burada dönemin tartışmalarını tetkik edecek değiliz. Ancak bu fikrî arayış ve tartışmaların edebî hayata tesir ettiğini, dolayısıyla dönemin edebiyatı ve sanatı açısından dikkati çektiğini ifade etmek gerekir.

Burada şu düşüncemi ifade etmek isterim: Çelebi Meh-

med dönemi, sadece devlet ve kurumları açısından yeniden inşa dönemi değil, aynı zamanda ilim, kültür ve sanat hayatı açısından da bir yeniden var olma dönemidir. Bilindiği gibi, Orhan Gazi döneminde İznik merkezli teşekkül eden ilim hayatı, bu dönemde canlanmıştı. Sultaniye Medresesi olarak da bilinen Yeşil Medresesi, diğer medreselerle birlikte devrin ilim hayatının zenginleşmesine fırsat vermiştir. Keza Orhan Gazi’den itibaren sanat ve edebiyat açısından cazibe merkezi hâline tebdil eden Bursa, ara dönemde kısa bir müddet bu özelliğini kaybetmiş olmakla birlikte, Çelebi Mehmed döneminde yeniden cazibe merkezi olmuştur. Bunda devletin derlenip toparlanmasının yanında Yıldırım’ın damadı Emir Sultan gibi mânâ erlerinin de etkisinin olduğunu ifade etmek gerekir.

Emir Sultan, sadece “sufi” kimliğiyle temayüz etmez. O, aynı zamanda inşa ettiği ilmî ve edebî muhitte de alanın da temayüz eden ilim ve irfan sahibi şahsiyetlerin şehre

yerleşmesine vesile olmuştur. Geride birkaç tane nutk-ı şerifi kalmıştır. Bu şiirlere bakıldığında şiir vadisinde daha çok söz söylemiş, ancak bunları kaydetmemiş bir şair kimliğiyle karşı karşıya olduğunuzun ayırımına varırsınız. Teberrüken bir şiirini burada zikretmek mümkündür:

*“Müselmânlar gönül şehri açılmaz bir melâlet var
Nazar eylen şu dünyâyâ aceb dürlü garâbet var
Şerîât göğre çekildi suyu yeryüzne saçıldı
Yıkıldı zulm ile âlem kıyâmetden alâmet var
Ne kâdî adl ü dâd eyler ne müftî halkı şâd eyler
Ne ümmî i’tikâd eyler ne îmânda tamâmet var
Zâhid zühde riyyâ katar kalan mahlûk dahi beter
Ne dânişmend okur tutar ne a’yânında şefkat var
Ne pîrler ulusun yoklar ne hâtunlar evin bekler
Ne kız oğlan edep saklar yiğitlerde cehâlet var
Emîr Sultân bu serverlik Hak’ı sevmekdürür erlik
Bu dirlik bir eyu dirlik kalanında dalâlet var”*

Bu şiirde o, sanki ara dönemin manzarasını tasvir etmektedir. Gönül şehrinin açılması, ilim meclislerinin ihyasıyla mümkün olacaktır. Bu da evveleminde şehirde huzurun tesis edilmesiyle mümkündür. Bu yüzden olsa gerek o, devletin yeniden istikrara kavuşması için muhitiyle birlikte gayret etmiştir. Nitekim Çelebi Mehmed’in yanında, onun bir bakıma manevi destekçisi olarak faaliyet göstermiştir. İnşa ettiği muhit içindeki gözde şahsiyetlerden biri de Süleyman Çelebi (ö. 1422)’dir. Bir de hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olamadığımız Bursalı Yünus Emre var. Âşık Yünus olarak da tanınan bu sûfî şair, Emîr Sultân’ın medhi sadedinde güzel şiirler söylemiştir. Mesela bunlardan birisi şu dörtlüktür:

*“Buhâradan Medîneye gelmiştir
Fahr-i âlem selâmını almıştır
İrşâd için Rûmeline salmıştır
Yeşil donlu Emîr Sultan merhabâ”*

Süleyman Çelebi, devrin en çok temayüz eden simalarından biridir. Ondan geriye kalan *Vesîletü’n-necât* kurucu metinlerimizdendir. Fetret Dönemi’nde *hub-mesihlik* akımı ve *mehdiyyet* iddialarına karşı verilmiş bir cevap olarak telakki edilen bu eser, mevlid türünün yanında mirâciye, hilye ve ahlâk-ı nebî gibi türlerin edebî hayatımız içinde vücut bulmasını temin etmiştir. Keza dilimizi mabede sokarak dînî kültürün zenginleşmesine katkı sunmuştur.

Fetret Dönemi’nde Bursa’ya gelen ve bir müddet burada İskendernâme’yi tanzim eden Ahmedî’yi de anmamız icap eder. Ahmedî her ne kadar Germiyanlı olarak bilinse de onun aslen Sivashlı olduğu geçtiğimiz yıllarda yapılan Ahmedî Sempozyumu’nda ortaya konulmuştur. İskender’den hareketle devlet yönetimine ilişkin âdeti bir siyasetname hüviyetinde tanzim ettiği eser, hâlâ önemini korumaktadır. Divanı’nda Emir Süleyman’a ithaf ettiği kasideler, onun siyasi tarafını tebellür ettirmektedir. Bu yüzden olsa gerek, yaşı ilerlemiş olsa da Çelebi Mehmed’in tahta geçmesiyle birlikte Bursa’dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Memleketine giderken Amasya’da vefat ettiği kaydedilmektedir. Dönemin edebî hayatına yön veren bu isimlerden başka, yukarıda beytini zikrettiğimiz *Kâbûs-nâme* mütercimi Şeyhoğlu Mustafa’yı da anmak gerekir. Telif, tercüme ve

Yeşil Camii ve Türbe (Minyatür: Melike Arundaş)

tanzim ettiği eserleriyle temayüz eden Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî gibi, bir müddet Germiyan Sarayı’nda bulunmuştur. Keza *Cenknâme* şairi Ahmed-i Dâî, *Har-nâme* şairi Şeyhî ve Hümâmî gibi şairleri de anmamız icap eder. Bilhassa Ankara’yı ilim ve irfan merkezi hâline tebdil eden ve burada bir muhit inşa eden Hacı Bayram-ı Velî ve onun etrafında bulunan şairleri de hatırdı tutmakta yarar vardır. Bu şairlerden ikisi, Gelibolulu Yazıcızâde Muhammed ve kardeşi Ahmed-i Bîcân’dır. Eserleri klasikleşen bu şairlerin temel özelliği, ilim ve irfan ehli olmalarıdır. İlmî müktesebatlarının yanında tasavvufî eğitimden de geçmiş olan bu isimlerin her biri geride derin tesirler oluşturan eserler telif etmişlerdir. Keza Şems-i Huda olarak da anılan Akbıyık Sultan, Akşemseddin ve İznikli Eşrefoğlu Rûmî’yi de hatırlamak gerekir. Yine bu dönemde, Hacı Bayram’ın dostlarından Şeyh Elvân-ı Şirâzî, Mahmûd-ı Şebüsterî’nin *Gülşen-i Râz’*ını tercüme etmiştir. Hakkında pek fazla malumat olmayan Karamanlı sûfî şair Fahhar’ı da bu dönem içinde anmak mümkündür.

Çelebi Mehmed dönemi, devletin yeniden inşasının yanında, edebî ve ilmî hayat açısından da yeniden var olma zamanlarıdır. Bu bakımdan zikredilen her isim, daha sonraki devirlerde izi sürülen, taklit ve tanzir edilen şahsiyetlerdir. Yukarıda zikredilen isimlerin yanında, bu dönemde hakkında pek fazla malumatımız olmayan Şair Mahmud başta olmak üzere, Abdî Musa ve İvazpaşazâde Atâî gibi şahsiyetler yetişmiştir. Yazımızı yukarıda ismi zikredilen Elvân-ı Şirâzî’nin bir şiiriyle noktalayalım:

*“Eğer himmet bana hemrâh olursa
Gönül tahtında devlet şâh olursa
Urayım boynunu sultân-ı nefsin
İnâyet kılıcı Allah olursa
Ne korkum var cehennem zulmetinde
Bu yolda meş’aleml ol mâh olursa
Gözüm yaşına gark edem cahîmi
Eğer âhım ilâhî âh olursa
Ümîdi kesme Şirâzî bilinmez
İnâyet kuluna nâ-gâh olursa”*

Müceddid-i Devlet
ve Şiirbaz Sultan

Sultan 1. Mehmed Çelebi

Çelebi Mehmed, Divan sahibi ya da çok sayıda şiiri olan bir padişah olmamakla beraber bilinen tek şirinden hareketle de olsa adı şair sultanların arasında anılmıştır.

Şair Sultanlar

Osmanlı denilince akla en başta gelen özelliklerinden biri de sultanların şiire verdikleri önem ve değeridir. Bu yüzden sultanlarının çoğu "sahib'üs-seyf" vel kalem" yani bir ellerinde kılıç diğer ellerinde kalem olan kişiler olarak bilinirler. Osmanlı, işte bu yüzden daha kurucusu Süleyman Şah torunu, Ertuğrul oğlu Osman Gazi'den itibaren bir şiir devletine de dönüşür. Zira ona ait olduğu söylenen şu şiir, bazı kaynaklarda yer almaktadır:

"Gönül kerestesiyle bin,
Yenişehir ü Bazar yap,
Zulm eyleme rençberlere,
Her ne ider isen var yap.

Eski Yenişehir bari,
İnegöl'e dek hep varı
Kırıp geçirip ağyarı,
Bursa'ya dek yık tekrar yap

Kurd olup girme süriye,
Arslan ol bakma geriye
Çar edih hayli çeriye
Dilgeçidi'ni hisar yap

İznik şehrine hor bakma
Sakarya su gibi akma
İznikmid'i de al bıkma
Her burcından bir hisar yap

Osman Ertuğrul oğlusun
Oğuz Karahan neslisin
Hakk'ın bir kemter kulusun
İslambol'u aç gülzar yap"

Osmanlı'da "sultanların şiiri" diye-
bileceğimiz gelenek işte bu şiirle
başlamış olur. Burada ortaya hem bir
edebî metin konulması hem de onda
Osmanlı'nın gaza düşüncesinin dile
getiriliyor olması hayli önemlidir.
Kimi kaynaklar ise elimizde şiirleri
olan ilk sultan şair olarak II. Murad'ı
gösterirler. Burada hangi bilginin
daha doğru olduğu fazlaca önem
taşımaz. Ama geleneğin devletin ku-
rucusu Osman Gazi ile başlatılması
hayli manidardır.

Osmanlı sultanlarına bu anlamda
baktığımızda 36 sultandan 26'sının
şiirle meşgul olduklarını görürüz.
Bunlardan bir kısmının yazdıkları
şiirler, bir ya da birkaç şiirden öteye
geçmez. Mesela Osman Gazi, Orhan
Gazi, Sultan 1. Murad Hüdavendigar
gibi sultanlar böyledir. Bir kısmı
ise divan sahibi şairlerdir. Divan'ı
bulunan ilk şair sultan "Avni" mah-
lasıyla şiirler yazan Fatih Sultan
Mehmed'dir. Onu 2. Bayezid Sultan
(Adlî) 1. Selim (Selimî, Tâlibî), Ka-
nuni Sultan Süleyman (Muhibbî),
Sultan 3. Murad (Muradî), 1. Ahmed
(Bahtî), Sultan 2. Osman (Fârisî),
Sultan 3. Ahmed (Necib) ve Sultan
3. Selim (Selimî) gibi sultanlar takip
eder. Bunların önemli bir kısmının
divanları devirlerindeki büyük şa-
irlerin divanlarıyla boy ölçüşecek
düzeydedir. Kimileri ise sadece
Türkçe divanla yetinmemiş, Kanuni
Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim
örneklerinde görüldüğü gibi Farsça
divanlar da ortaya koymuşlardır.
Yine Türkçe ve Farsçanın yanı sıra
Arapça şiir yazan isimlere de rastla-
nılmaktadır. Bu durum, onları sadece
"sarayın sultanları" yapmamış "şiirin
sultanları" hâline de getirmiştir.

Şiir Meclisleri

Burada önemli görülmesi gereken
bir husus da sultanların sarayla-
rında kurdukları şiir meclisleriyle
Osmanlı ülkesinde bir edebî muhit
oluşturmalarıdır. Tabii bu durum,
sadece Edirne, İstanbul gibi devlet
merkezlerinde gerçekleşmez. Kon-
ya, Amasya Trabzon, Kütahya gibi
vilayetlerdeki şehzade saraylarında
da gerçekleşir. Hatta buna paşa ve
beylerin konaklarını da dâhil etmek
gerekir. Bu sebeple şiirle meşgul
olanların sadece sultanlar olmadı-
ğı, hanedana mensup şehzade ve
hanım sultanlardan da şiir yazan
ve Divan sahibi olanların bulundu-

Ahmed-i Dâî'nin Tercüme-i Tezkiretü'l-evliyâ adlı eserinin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1800)

ğunu yine söylemiş olalım. Mesela
Şehzade Korkud, Şehzade Bayezid,
Adile Sultan bu anlamda akla ilk
gelen isimlerdir.

Bunları söylerken şiiri sadece saray
ve konak gibi mekânlarda sultan ve
şehzadelerin edebî bir sohbet, hoşça
vakit geçirme vasıtası olarak düşün-
mek çok doğru olmaz. Asıl amacın
devleti bilgi, kültür, edebiyat, sanat
bakımından da temellendirmek ve
güçlendirmek olduğu görülmektedir.
Durum böyle olunca da merkezden
taşraya bütün ülkede Divan şiiri ade-
ta şaha kalkmış, böylece ülke geneli-

ne yayılmış bu edebî çevrelerde çok
büyük şairler yetişmiştir.

Çelebi Mehmet'in Şairliği

Bu anlamda sözü edilmesi gereken
sultanlardan birisi de Fetret Döne-
mi'nde dağılan devlet düzenini yeni-
den düzelter ve bu yüzden devletin
ikinci kurucusu sayılan Osmanlı'nın
beşinci padişahı (1413-1421) Sultan
(Muhammed) Mehmed Çelebi'dir.
Kendisi bir Divan sahibi ya da çok sa-
yıda şiiri olan bir padişah olmamak-
la beraber bilinen tek bir şiirinden
hareketle de olsa adı şair sultanların
arasında anılmıştır. Bu şiir, yine ced-

Ahmedî Divan'ının ilk iki sayfası (Vatikan Ktp., Turco, nr. 196)

dinden şair olan sultanları gibi daha çok bir nasihatname özelliği taşır. Dolayısıyla diğer örneklerle birlikte okunduğunda diğer sultanlar gibi Çelebi Mehmed'in de bu şiirinde gaza ruhunu esas alan bir devlet anlayışı ortaya koymak istediği görülür. Şimdi şiire bakalım:

*"Cihan hasm olsa Hak'dan nusret iste
Erenlerden du'â vü himmet iste*

*Çalup din aşkına da'vâya şemşîr
Anuben çâryârî hidmed iste*

*Eğer leb-teşne isen ey bed-endîş
Bu deşt çeşmesinden şerbet iste*

*Geçenden geç demir taşdan sakınma
Demiri mahv idenden kudret iste*

*Çevirme yüz muhâlifden Muhammed
Adûyî arsadan sür vüs'at iste."*

Bu şiiri nesir diliyle şöyle ifade edebiliriz: "Bütün cihan sana düşman kesilse sen sadece Hak'tan yardım iste / O'nun erenlerinden dua ve himmet iste / Gazada kılıcını din aşkına çal / Bu esnada dört halifenin adını an / Ey akıbeti korkunç olan! Eğer susamış isen bu çöl çeşmesinden şerbet iste / Senden geçenden sen de geç; demirden, taştan sakınma / Ancak demiri mahvedenden de güç iste / Ey Mehmed! Muhâlifinden yüz çevirme / Mümkünse düşmanı meydandan sür, ülkeni genişlet."

Şiir, görüldüğü gibi hem bir sultanın hem de onun şahsında tebaasının gaza ve hükümlan olma anlayışı etrafında yazılmış mısralardan oluşuyor. Öne çıkan kavramlar; benlik davası gütmemek, başarının ancak İlahi kudret eliyle, yardımıyla olabileceğine inanma, hizmet ve mücadele için din yapmak, dünya kaygısı gütmeme, güçlü, yetenekli insanlarla birlikte olma ve hedef olarak vatan toprağını çok geniş sınırlara ulaştırma arzusudur. Bu tür bir anlayış, önceki sultanların şiirlerinde de görülmektedir. Buna göre denilebilir ki bu şiirlerde dile getirilen duygu ve fikirler Osmanlı'nın kuruluş ruhunu öz olarak ifade eden duygu ve fikirlerdir.

Burada bir şiirden daha bahsedebiliriz. Çelebi Mehmed, rahatsızlanıp yatağa düştüğünde, oğlu Murad'ı çağırarak ona bir vasiyette bulunur. Bu vasiyeti Hoca Sadeddin Efendi nazma çeker. Bu metnin bir bölümünde kendi şiirini destekleyen mânâlar ifade edilmektedir. Çelebi Mehmed, bu duygularını kaleme alsaydı ancak böyle yazabilirdi diye düşünüyoruz. Dolayısıyla bu şiirin lafzı Sadeddin Efendi'ye ait olsa bile mânâ Çelebi Mehmed'e aittir: "Vasiyeti bu oldu o, şah gelsin / Üstünlük göğünün ayı yükselsin / Refah getirsin bütün insanlara / Lütfunu göstereceğin gününde halka / Kılıcı gidersin zulmün kirini

/ Kiskansın çağlar keremli devrini / (...) Armağandır ona Hakk'ın kulları / Sakınsın, olmasın zulmün aracı / Yaraşmaz Osmanlı soyuna zulüm / Yanar cihan, feryad ederse mazlum / Lutfile din ehlini gözle sen / Bilgi sahiplerin her dem kolla sen / Boyun eğme sen gönlün hevesine / Dost etmeyesin kötüyü kendine / Dilersen her ülkeye el koymaya / Bağla kalbini yüce Yaradan'a / Hak'tan sakın dönmeye heveslenme / Kinle, zulümle eteğini kirletme / Düşmanları kırsın keskin kılıcın / Dün ü gün halka yardımcı olası / Her günün parlak, kadr olsun her gecen / Rahman'ın yardımıyla olur yükselmen."

Çelebi Mehmed'in Şiir Meclisleri

Çelebi 1. Mehmed'in şiir konusunda asıl önemi ise kurduğu şiir meclisleri ve himaye ettiği şairlerden gelir. Onun şiire bu denli önem vermesi daha babası Yıldırım Bayezid zamanında başlar. Yıldırım dönemi bir milat sayılır. Çünkü bu anlamda ilk olarak Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî ve Bursalı Niyazi ile şiir meclisi geleneğini başlatmış ve bu gelenek oğulları Emir Süleyman ve Çelebi Sultan Mehmed'le devam etmiştir. Özellikle Çelebi Mehmed'in dönemi bu mânâda önemli kabul edilmelidir. Zira bu dönem Osmanlı şiirinin de ilk büyük şairlerinin yetiştiği ve başladığı yıllardır.

Olaya daha yakından baktığımızda ise şunları söyleyebiliriz. Çelebi Sultan Mehmed, kısa süren sultanlığı sırasında ilk olarak daha önce Kütahya Germiyan sarayından bildiği Ahmedî, Ahmed-i Dâî ve Şeyhî gibi bu devrin büyük şairlerini himayesine alır. Bu şairlerle sultan arasındaki yakınlığı yazdıkları eserlerden de anlarız. Mesela Ahmedî, daha önce Emir Süleyman Çelebi'ye sunduğu *Cemşid ü Hurşid* mesnevisini bazı ekler yaparak Sultan Mehmed'e de sunar. Diğerleri de sultana övgülerin yer aldığı şiirler yazarlar.

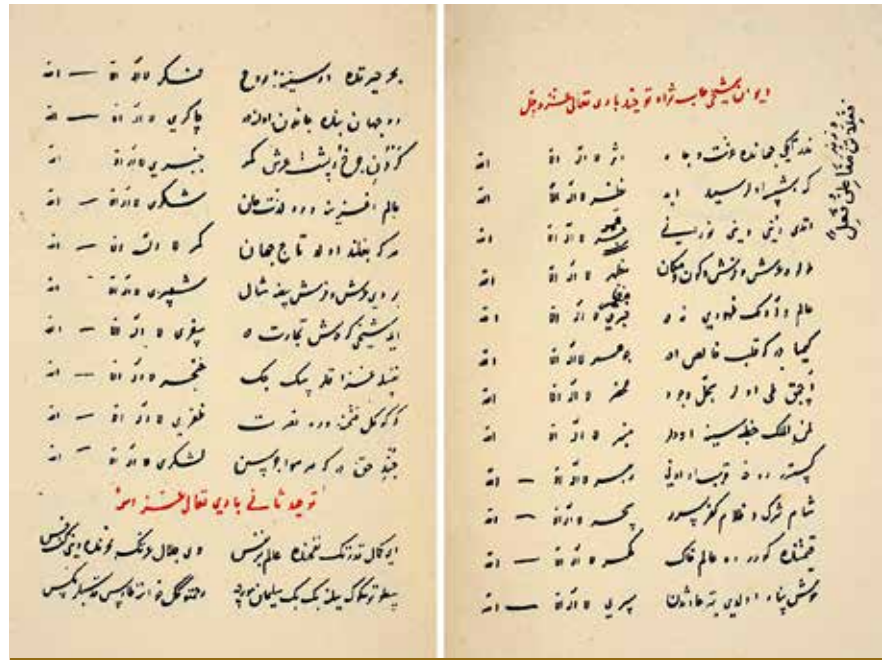
Bu üç isim arasında Şeyhî'nin yeri ise daha özeldir. Aynı zamanda hekim olan Şeyhî, Germiyan sarayına mensup bir şairken Sultan Çelebi Mehmed'in Karaman Seferi'nden dönerken Ankara'da hastalanması üzerine ikisi arasında tanışma gerçekleşir. Çelebi'nin tedavisi için Şeyhî'ye başvurulur. O da sultanın yanına giderek rahatsızlığını inceler

ve durumun psikolojik olduğunu anlar. Sevinçli bir haberin onu iyileştireceğini söyler. Gerçekten de öyle olur. O günlerde uzun süredir alınmayan bir kalenin fetih haberi gelince sultan tamamen iyileşir. Sultan, bu durum karşısında Şeyhî'ye hem ağır hediyeler hem de bir tımar yeri verir. Burası Kütahya'da kabrinin bulunduğu yer ve çevresidir. Ama ters bir durum olur. Yolda tımarın eski sahipleri onu soyarlar. O da bunun verdiği üzüntüyle o meşhur *Harnâme* adlı mesnevisini yazıp sultana takdim eder.

İşte Çelebi Mehmed, meclisine aldığı bu üç büyük şairle Türk şiirinin hızlı bir gelişme dönemine girmesini sağlamış olur. Vefatından sonra da bu gelenek, oğlu Sultan 2. Murad Dönemi'nde Şeyhoğlu, Cemalî, Bursalı Ulvî ve Aşkî gibi şairlerle devam eder. Bu yüzden nerdeyse Osmanlı tarihi boyunca devam eden bu geleneğin oluşmasında ve devam etmesinde Çelebi Mehmed'in kayda değer bir yeri vardır. Bundan olmalı ki onu hem siyasi başarısından dolayı Mehmet Celâl tarafından hakkında kaleme alınan Çelebi Sultan Mehmed yâhûd Müceddid-i Devlet adlı eserinde geçen ifadeyle "Müceddidi-i devlet" olarak anarken hem de şiire ve saire verdiği değer itibarıyla de "şairbaz" sultanlardan biri yahut Hilmi Yücebaş'ın ifadesiyle "mülûkûl-keîâm" olarak da görmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Coşkun Ak, Şair Padişahlar, Ankara 2001.
Haluk İpekten, Divan Edebiyatında Edebi Muhitler, İstanbul 1996.
Hilmi Yücebaş, Şair Padişahlar, İstanbul 1996.
İskender Pala, Şiirin Sultanları, İstanbul 2005.
Ömer Savran, Çelebi Mehmed, Çelebi Sultân Muhammed bin Yıldırım Bâyezîd. teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhammed-mehmed-celebi-mehmed-celebi

Şeyhî divanının ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 238)

Şair Şeyhi Türbesi, Kütahya

Çelebi Mehmed Devrinde Yazılan Tıp Yazmalarına Dair

Genel Durum

XI. yüzyıldan itibaren Oğuz ağırlıklı Türk yerleşimine tanık olan Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Beylikler Dönemi başlamış, Osmanlıların siyasi birliği sağlamasına kadar geçen süre içinde beylikler arasında siyasi ve kültürel mücadele devam etmiştir. Bu mücadeleden sıyrılıp gelişim sürecine giren Osmanlı Devleti, Timur yenilgiyle çözülmeye yüz tutmuş, Çelebi Mehmet ise devletin kötü gidişini tersine çevirerek bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun yolunu açmıştır.

Türk devletlerinin hemen hepsinde bilim ve kültür faaliyetleri önemli yer tutmuştur. Farklı alfabelerle yazılmış Türkçe metinlerin içeriğine bakıldığında da bir taraftan hükümdara, yönetim kadrosuna diğer taraftan her kesimden halka bilgilendirme, eğlendirme ve eğitime amacıyla her alanda eserler yazıldığı görülmektedir.

Osmanlılara gelindiğinde de durum farklı değildir. Selçukluların devamında bir yandan küçük bir beylikten devletliğe doğru ilerlenirken diğer yandan

Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bir yazı dili ve edebiyatı geliştirilmeye başlanmıştır. Özçelik, imparatorluğa geçiş sürecinin aynı zamanda Osmanlı şiirinin de gelişmeye başladığı dönem olarak değerlendirilmesi gerektiğini, ilk dönem padişahlarının divan sahibi olamasalar da parçalar halinde şiirlere sahip olduklarını ve şiir ikliminin oluşumuna katkıda bulunduklarını ifade eder¹.

Tıp Eseri Yazan İsimler

Osmanlı tarihinde çok farklı bir yere sahip, Çelebi Mehmet de bu geleneği sürdürmeyi ihmal etmemiş, deyim yerindeyse dağılmaktan kurtardığı devlet içinde bilim, sanat ve kültür faaliyetlerini desteklemiş, Ahmed-i Daî, Ahmedî ve Şeyhî gibi isimleri himaye etmiştir. Germiyan Beyliği'nden gelenler, onun himayesine girmek isteyenler, adına eser yazanlar bu yolla Osmanlı bilim ve kültür hayatına katkıda bulunmuşlardır.

Tıp bilimi, insanoğlunun var olmasıyla ortaya çıkmış, her dönemde birinci derecede önem taşıyan bir bilim dalı olmuştur. Bu sebeple irili ufaklı, çeşitli

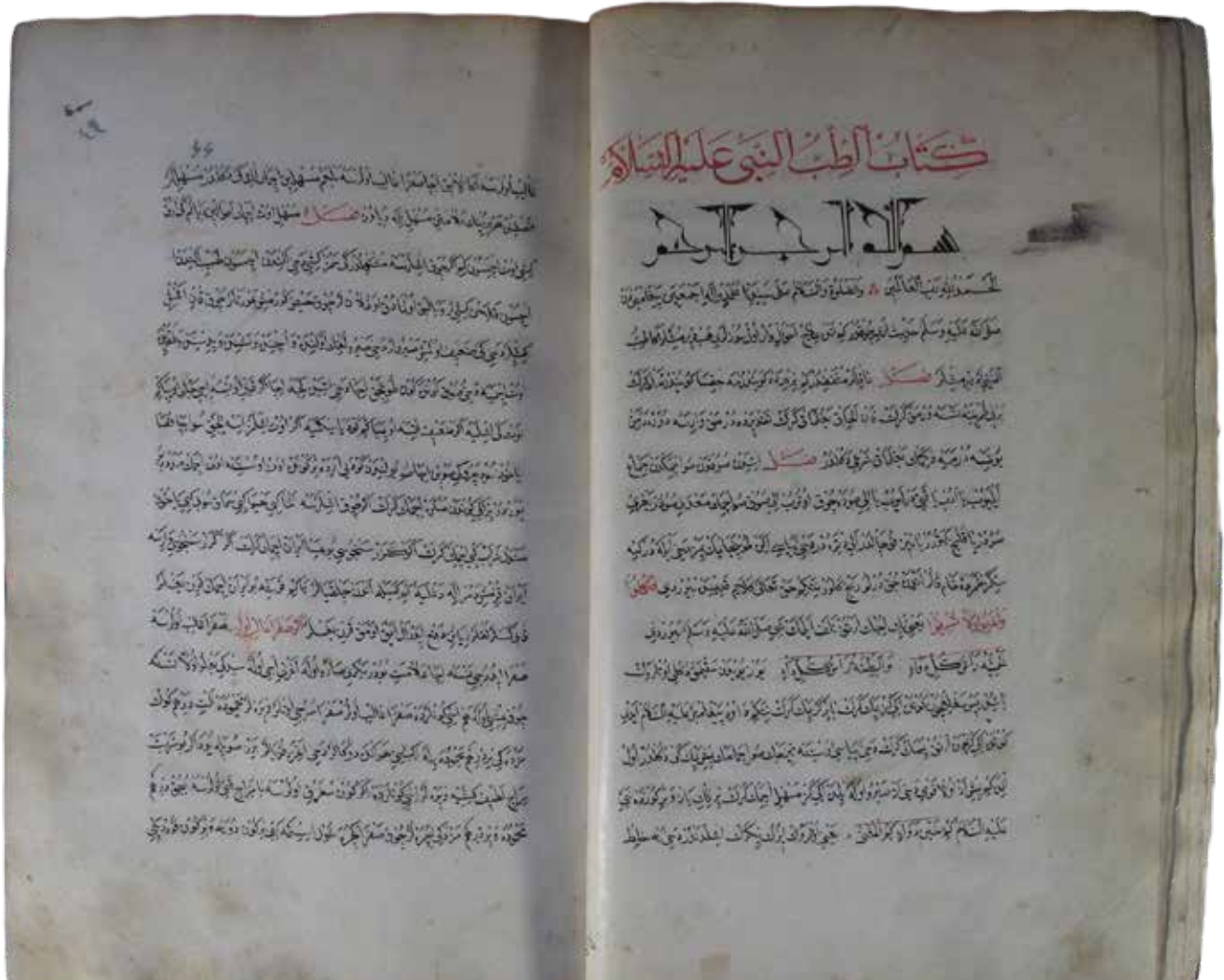
¹ Mustafa ÖZÇELİK, <https://somuncubaba.net/edebiyat/hem-sair-hem-sultan-i-mehmed-celebi/>

nitelikte ve türde tıp yazmaları tüm toplumlarda olduğu gibi Türk tıp tarihinde de yerini almıştır. Çelebi Mehmet zamanında ve devamında da birtakım tıp eserlerinin yazıldığı bilinmektedir. Abdulvehhâb bin Yusuf bin Ahmed el-Mardanî tarafından yazılan *Kitâb-ı Müntehâb fi't-Tıbb* adlı eser, doğrudan Çelebi Mehmet'e ithaf edilmiş, zamanın tıp anlayışına uygun bilgiler içeren derleme niteliğinde ve tam anlamıyla bilimsel nitelikli bir eserdir. Çelebi Mehmet, edebî çalışmaları da desteklemiş, bu destek sayesinde himayesinde olduğu bilinen Ahmed-i Daî, Ahmedî ve Şeyhî gibi isimler, telif, tercüme; manzum, mensur olmak üzere eserler yazmışlardır. Bu isimlerin ortak tarafı ayrıca tıpla ilgili eserleri bulunmasıdır. Ahmedî tarafından yazılan ve Türk diliyle yazılmış ilk manzum tıp yazması olma özelliğini de taşıyan *Tervihü'l-Ervâh*, müstakil bir yazma olarak kütüphanelerde mevcutken, Şeyhî'ye ait olduğu belirtilen *Kenzü'l-Menâfi fi-Ahvâli'l-Emzice ve't-Tabâyi* adlı eser, bir başka yazmanın sayfa kenarlarında

yer alan bir risale özelliği taşımaktadır. Ahmed-i Daî'nin yazmış olduğu *Tıbb-ı Nebevî* ise kaynağı açısından bunlardan da farklı bir özellik taşımaktadır. Buna göre Çelebi Mehmet zamanında ona sunulan veya onunla ilgisi olan isimlerin yazıp başkalarına sunduğu çeşitli nitelikte tıbbi eserler mevcuttur. Hem şair hem de hekim olan bu isimler için farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Tıp Metni Yazan Şairler ve Eserleriyle İlgili Farklı Görüşler

Mardanî dışında tıba dair eseri bulunan bu isimler, bilindiği gibi Oğuz Türkçesinin ve Türk edebiyatının gelişmesine katkısı olan şairlerdir. Tıp tarihçileri, edebî eserler dışında tıp metni yazan şairlerin aynı zamanda hekim olup olmadıkları, yazdıklarının dönemin bilimsel geleneklerine uyup uymadığı konusunda dikkatli olmanın, buna bağlı olarak

Şeyhî, Kenzü'l-Menâfi fi-Ahvâlî'l-Emzice ve't-Tabâyi

da tıp yazmalarının her birini aynı kefeye koyma-
manın gerektiğini ifade ederler. Bu görüşü ileri sü-
ren ve Çelebi Mehmet döneminde manzum tıp
metni yazan Ahmedî'nin hekimliğinin şüpheli oldu-
ğunu belirten Bayat, Osmanlı tıp tarihinde hekim
olmadığı halde tıp kitabı yazan bazı isimlerin bu
durumu kendi eserlerinde açıkladıklarını da belirt-
mekte, *Kitabü'l-Mühimmât*'ta yer alan yazarın kendi
sözlerini de buna delil olarak göstermektedir².

"Hekim degülem şunu ki kitâbda buldum, yazdum
ya tecribe itmiş kimesnelerden işitdüm, yazdum,
ümerâ kitâblarında buldum yazdum. Zira bunlara
ihtiyacı olan kimesneler her aslından tuhfe götürü-
cüdür, ba'zısın dahı padişah ve vüzerâ kitâblarında

buldum yazdum. Eger galât dahı vâki' olduysa
ma'zur dutıla."³

Bu gözle bakıldığında Ahmedî'nin tıp yazması üze-
rine yapılan doktora tezinde şairin Mısır'da eğitim
aldığı belirtilmiş, ancak tıp eğitimi konusunda ay-
rıntılı bilgi verilmediği görülmüştür⁴.

Çelebi Mehmet'in hekimisi olarak da bilinen ve aynı
dönemde eser veren Şeyhî de diğer edebî eserlerinin
yanında tıpla ilgili bir eser yazan şairlerden gösteri-
lir. O, klasik Türk şiirinin önünü açan, edebiyat tari-
hinde "Yusuf", "Sinan" ve "Yusuf Sinaneddin" olarak,
tıp alanında da "Hâkim Sinan" olarak anılan bir isim-
dir. Şeyhî'nin Ahmedî'den farkı, hekim olduğunun bi-
linmesi, Mısır'da aldığı tıp eğitiminin kabul edilmesi

² Ali Haydar Bayat, *Kitabü'l-Müntehâb fi't-Tıb, İnceleme-Metin-
Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*, İstanbul, 2005, s. 7.

³ Sadettin Özçelik, *Kitâbü'l-Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı, Ankara 2001, s. 11.

⁴ Osman Özer, Ahmedî, *Tervihü'l-Ervâh, Giriş-İnceleme-Metin,
Basılmamış Doktora Tezi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 1995.

ve Kütahya’da da hekimlik yapmış olmasıdır. Burada dikkati çeken, yukarıda da belirtildiği gibi hekimliği herkes tarafından kabul edilmeyen -en azından dile getirilen- bir ismin müstakıl tıp eserinin bulunması, hekimliği herkes tarafından kabul edilen bir ismin ise herkesin kendisine ait olduğunu kabul etmediği bir risale biçiminde eserinin var olmasıdır. Timurtaş, Şeyhî’ye ait olduğu belirtilen eser hakkında bilgi verip, üzerinde yapılan çalışmalardan söz etmiş, o dönemde Ahmed-i Daî ve Ahmedî gibi hem edebî hem de tıbbi eserler veren isimler olduğuna göre Şeyhî’nin de bir tıp eseri yazmış olmasının mümkün olabileceğini, ancak bu tıp metninin Şeyhî’ye ait olamayacağını belirtmiştir.

Onu bu yargıya ulaştıran sebepler aşağıdaki gibidir. “*Kenzü’l-Menâfi* yahut *Nazmü’t-Tebâyi* adını taşıyan bu risalenin verdiği bilgi, tamamıyla amelidir. Bu eserin Şeyhî’ye ait olmadığını, kat’i olarak söyleyebiliriz. Çünkü gerek üslup, gerek muhteva bakımından bunu Şeyhî’ye bağlamak imkânsızdır. Dil oldukça eski ve büyük ihtimalle XVI. yüzyıl başlangıcına ait olmakla beraber, Şeyhî’nin dilinden bir hayli farklıdır. Ayrıca Şeyhî’nin edası, ifade ediş tarzı, kullandığı kelimeler ve terkipler burada görülmemektedir⁵.”

Timurtaş, ayrıca bu tıpla ilgili kıtaları son derece zayıf ve basit olarak değerlendirerek böyle bir eseri Şeyhî gibi tasavvufta, hikmette çok derin bir şahsiyete bağlamanın büyük haksızlık olacağını da belirtmiştir. Ayrıca göz hastalıklarında uzman olan bir hekimin bu şekilde genel bilgileri içeren eser yazması ve göz hastalıklarından da hiç söz etmemesi Timurtaş için bu risalenin Şeyhî’ye ait olmaması için birer gerektir.

Daha sonraki yıllarda eseri tanıtan ve eser üzerinde çalışma yapanların eseri Şeyhî’ye ait olarak kabul ettikleri de görülmektedir⁶.

“Şeyhî’nin *Divan*, *Hüsrev ü Şirin*, *Habnâme*, *Neynâme*, *Harnâme* gibi bilinen eserlerinin yanında *Kenzü’l-Menâfi fi Ahvâl-i Emzice ve’t-Tabâyi* adlı bir tıp risalesi de günümüz araştırmalarına kazandırılmıştır. Söz konusu eser; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Halis Efendi Kitaplığı’nda 3021 numara kayıtlı olan İbni Kemal’in *Hadis-i Erbaîn* adlı eserinin sayfa kenarlarında yazılı bulunmaktadır.

Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh

Farklı eserleri barındıran kitabın ilgili kısmı Hasan Âli Yücel tarafından tanıtılmıştır⁷.

Eserin yazılış amacı, alınan tıp eğitiminden edinildiği kadarıyla fark edilen yararlı ve zararlı unsurların, yiyeceklerin, davranışların düzenlenip güzel beyitler halinde sunulması ve faydalı olabilmesidir.

Tıbb-ı Nebevî’ler ise kaynağını doğrudan İslam’dan, İslam dininin en iyi uygulayıcısı Hz. Muhammed’in sözlerinden ve bizzat uyguladığı tedavi yöntemlerinden aldığı için başka dillere ait eserlerden yapılmış tercüme niteliğindeki tıp yazmalarından ayrılmış, İslamiyet’e en uygun korunma ve tedavi yollarını anlatan kitaplar olarak ayrı bir yer tutmuştur.

İslam dünyasında da genel olarak 750-950 yılları arasında Antik Yunan dünyasının bütün eserleri Arapçaya tercüme edilmiştir⁸. Arapçadan da Türkçeye çevrilen bu eserler, bir anlamda Yunan tıp anlayışını Anadolu’ya taşımışlardır. *Tıbb-ı Nebevî*’ler, Arap dünyasında yazılmış telif eserlerdir. Çünkü bu eserler kaynağını Peygamber hadislerinden almıştır. Arapçadan Türkçeye çevrilen tıp kitapları arasında diğerleri gibi *Tıbb-ı Nebevî*’ler de önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında telif nitelikli olanlar da mevcuttur⁹.

⁵ Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Husrev u Şirin’i, İnceleme-Metin*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980, s. 99-100.

⁶ Sadettin Eğri, “Tabip-Şair Şeyhî ve Kenzü’l-Menâfi Risâlesi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 18, Sayı: 29, 2015/2.

Ali Günhan, *Şeyhî’nin Kenzü’l-Menâfi Tıp Risâlesi*, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya, 2011.

⁷ Sadettin Eğri, “Tabip-Şair Şeyhî ve Kenzü’l-Menâfi Risâlesi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 18, Sayı: 29, 2015/2.

⁸ Ali Haydar Bayat, “Mithridotes’ten Mesir’e”, *The New History of Medicine Studies*, C. 4, İstanbul 1998, s. 68.

⁹ Hatice Şahin, *Müntehib*, UÜ. Yay. Bursa 2007, ISBN: 978-975-6149-31-7.

İhsanoğlu, 1988 yılında yaptığı bir çalışmada Türkçe *Tıbb-ı Nebevî* yazmalarının sayısını altı olarak göstermiştir¹⁰. Bu yazmaların üçü tercüme, üçü de telif niteliğindedir. Ahmed-i Dâî tarafından çevrilen ise Abu Nu'aym al İsfahânî tarafından yazılan *Tıbb-ı Nebevî*'dir¹¹.

Ele Alınan Metinler

Anadolu'da yazılan tıp eserleri, bunların kronolojik tasnifi, içerikleri vs. açısından gerek tıp gerek dil tarihçileri tarafından incelemeler yapılmaktadır. Yine de eserlerin kronolojik ve içerik tasnifleri konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Oğuz Türkçesiyle yazılmış telif ve tercüme tıp yazmalarının tıp erbabına yönelik olduğu gibi, farklı tecrübelerden yararlanılarak halkı bilgilendirmek, faydalı reçeteler sunmak amacıyla da manzum ve mensur biçimde yazıldığı bilinmektedir. Ancak bunların ele aldıkları konular ve hitap ettiği kesim açısından da incelenmesi gerekmektedir.

Bursa'yla, Çelebi Mehmet'le ilgili farklı isimler tarafından yazılan ve farklı üslup, yöntem ve tekniğe sahip tıp yazmalarında reçetelerin sayısı, tanıtılması, ifadede kullanılan üslup ve seçilen kelimeler farklılık gösterebilmektedir. Mesela hastalıkların tedavisinde kullanılan ve çeşitli meyvelerden hazırlanan - bu metinlerde "şurub, şerbet, şarab" olarak da geçen - içecekler, burada ele alınan tıp metinlerinde farklı şekillerde yer almaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Mardanî'nin o dönemde yurt dışında yazılmış tıp kitaplarından yaptığı seçmelerden oluşturduğu Müntehâb'da daha çok tarifi olduğu, terimlerin daha çok Arapça yazılıp Türkçe anlatıldığı görülmektedir. Diğerlerinde yazılış amacıyla ilgili olarak biraz daha az ve pratik tarif ve bilgiler, daha çok Türkçe terimler yer almaktadır. Tüm eserlerde bulunan reçetelerin de sayısı azdır.

Mardanî ve Şeyhî'de "şarap" kelimesi, meyve ve bitki özlerinden hazırlanan içecek, şurup anlamını taşıyan Anadolu'da ilk manzum tıp eserini kaleme alan Ahmedî'nin eserinde diğerlerinden farklı olarak kimi zaman "süci, içki" anlamında da kullanılmıştır. İçkiye düşkünlüğüyle bilinen Emir Süleyman için yazdığı eserinde şehzadeyi övmek için, içkinin onun akıl ve

şuurunda herhangi bir değişiklik yapmadığını eserinde zaman zaman ifade ettiği beyitlerde, "bade, cam-ı reyhan" kelimelerini de kullanmıştır.

*Nice kim içe artar 'akl u nuri / meğer kim ol şara-bundur tahün 4b/56*¹²

Tıbb-ı Nebevî'de de bir iki şarap tarifi verilmiş, baş ağrısı gibi bazı hastalıklarda kullanılması önerilmiştir. Fakat *Tıbb-ı Nebevî*'de şarapların kullanımlarıyla ilgili açıklama yapılmadan da geçilmemiş, yaşlıların beslenmesi konusunda yaşlılarda görülebilecek uyku problemleri için mubah şaraplara başvurulabileceği söylenmiş, bu metinde de kelime içki olarak değerlendirilmiş ve bu mubah şaraplara bazı mezheplerin izin verebileceği bazılarının ise vermediğinden söz edilmiştir:

*"Koca kişi az uyur mubâh şarâblardan ol kadar içe kim uykusu gele ...Şâfi'i mezhebinde vardır Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf mezhebinde (RA) yokdur. Hamre dahı otlar katup içmek yokdur hiç mezâhibde otıla gayrı otıla süci helâl degüldür"*¹³.

Çelebi Mehmet devrinde yaşayan şair ve bilim adamlarının elinden çıkmış, burada söz edilen dört ayrı nitelikte tıp yazması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bir bilim adamı tarafından tercüme edilmiş, klasik bir tıp yazması, ikincisi, hekimliği konusunda farklı görüşler olan bir şair tarafından yazılan Anadolu'daki ilk manzum tıp yazmasıdır. Üçüncüsü, şairliğinin yanında Çelebi Mehmet'in hekimliğiyle bilinen ve hekimliğiyle meşhur bir şair, bilim adamının ona ait olmadığı söylenen çok kısa bir risale hâlinde başka bir eserin yapraklarının kenarına yazılmış hâlde bulunan tıp yazması, dördüncüsü ise Eski Anadolu Türkçesinde en çok eser veren isimlerden biri tarafından tercüme edilmiş, tıp metinleri içinde kaynağı ve kapsamı açısından özel bir yere sahip *Tıbb-ı Nebevî*'dir.

Bu çalışmada Osmanlı tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Çelebi Mehmet'in devlet içinde bilim, sanat ve kültür faaliyetlerini desteklediği, Ahmed-i Daî, Ahmedî ve Şeyhî gibi isimleri himaye ettiği, bu isimlerin kaleminden kendi dönemine ait dört ayrı nitelikte tıp yazması olduğu ortaya konmuştur. Bu eserler dönemin tıp anlayışını yansıtmaları ve Çelebi Mehmet döneminden itibaren Bursa, Kütahya merkezli bir edebî, kültürel ve bilimsel ortamın oluştuğunu göstermesi

¹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Türkçe Tıbb-ı Nebevî Yazmaları", *History of Medicine Studies*, C. 2, İstanbul 1988, s. 35.

¹¹ Önder Çağırın, *Ahmed-i Dâî Tıbb-ı Nebevî (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya 1992, s. 17-19.

¹² Osman Özer, *Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh, Giriş-İnceleme-Metin*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 12.

¹³ Hatice Şahin, "Bir Tıbb-ı Nebevî Nüshası", *Kebikeç Sayı 21*, 2006, s. 279-304, ISSN: 1300-2864, 2006

bakımından değer taşımaktadır. Bu tıp yazmalarında görülen söyleyiş farklılığı, yöntem-teknik çeşitliliği ve kelime seçimi ayrılıkları dil çalışmaları için de veri sağlamaktadır. Bu çalışma için sadece Çelebi Mehmet dönemi tıp yazmaları gözden geçirilmiş olsa da Osmanlı tarihindeki tıp metinlerinin her biri üzerine yapılmış ve yapılacak çok yönlü araştırmalar Türk dili çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Elma/Tüffah Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı tüffâh yüregi kuvvetlendirür dimâga yardım ider ve şerâyin kanına yardım ider. Elmayı arıdalar mermer havanda döğeler, sıkalar. Bir rıtl bu sudan buçuk rıtl gülâb iki rıtl şekerile kıvâma getüreler bir deng misk katalar.

Kenzü'l- Menâfi

Şarabı şib şirin mutedildür
Virür tab'ı anın yüreğe kuvvet

Veli olur ziyâde renc-i safra
Bulur limon şarabı ile sıhhat

Soğuktur ekşi elmanın şarabı
İder ol kay ile ishal imsakı

Tervihü'l-Ervâh¹⁴

Nedür tuffâh hâımız huşk u hem serd
Ziyânlu kayı'ı ider ma'deden tard
Veli tatlusı anun mu'tedildür
Mukavvi vü müzil u za'f-ı dildür

Tıbb-ı Nebevî

...Fayda bulmak için ot üstüne ot içmek kötüdür. Bir iki günden sonra içmek gerek. Eğer çok gerekirse elma, ayva, sumak suyu veya sandal şarabı içilebilir...

Nilüfer Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb¹⁵

Şarâb-ı nilüfer baş ağrısını giderür ve bedene terlük getirür göğüsü yumşadur mizâcı latif ider nilüfer bir rıtl suya dört rıtl kaynadalar süzeler şeker ile kıvâma getüreler.

Kenzü'l- Menâfi¹⁶

Bu nilüfer şarâbı yaş ve soğuk
Bu oldu öksürük rencine şâfi

Nar Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı enâr susalığı keser kusmağı keser bağlar ve safrâyı sürer ve bagıra kuvvet virür ekşisile tatlusunun suyu bile ola bu dahı eyle bişer.

Kenzü'l- Menâfi

Şarâbı mutedil tatlu enârun
Meniye bu virür gâyetde kuvvet
Enârun ekşisinün şerbeti serd
Bu def' eyler gönüller dönmesini

Ayva/Sefercel Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı sefercel ma'ideyi kuvvetlendirür ve kusmağı bağlar susalığı ishâl bağlar bu dağı eyle bişer.

Kenzü'l- Menâfi

Soğukdur kurudur ayva şarabı
İder tedricile ishali imsak

Hurma Şarabı (Şerbeti)

Kenzü'l- Menâfi

Katı gılzet dedir hurma şarabı
Müleyyindir anın var tab'a nef'i

Armut/Emrud Şarabı (Şerbeti)

Kenzü'l- Menâfi

Soğukdur kurudur emrud şarabı
Giderür midenün cümle fesadın

Turunç Şarabı (Şerbeti)

Kenzü'l- Menâfi

Soğukdur kurudur turunç şarabı
Hararet olsa yürekde iç anı

Limon Şarabı (Şerbeti)

Kenzü'l- Menâfi

Soğukdur kurudur limon şarabı
Kılur def'i hararet ol yürekten
Velakin kemdürür soğuk mizaca
Bulur nef'i gül ve şeker yemekden

Nane Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı na'na kusmaga gönül dönmege inçguruga gâyet müfiddür ve tatlu ve ekşi enâr suyu bir dutam

¹⁴ Tervihü'l-Ervâh'tan alınan örnekler, Osman Özer, Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh, Giriş-İnceleme-Metin, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995 künyeli çalışmadan alınmıştır.

¹⁵ Müntehâb'dan alınan örnekler Hatice Şahin, Müntehib, Ulu-dağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2007 künyeli eserden alınmıştır.

¹⁶ Kenzü'l- Menâfi'den alınan örnekler, Ali Günhan, Seyhi'nin Kenzü'l-Menâfi Tıp Risâlesi, Kütahya Belediyesi Yayınları, Kütahya 2011 künyeli eserinden alınmıştır.

Yeşil Camii mihrabı

na'na kaynadalar süreler bir rıtl suyla yine iki rıtl şeker kıvâma getüreler.

Sandal Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâbi's-sandal yüregi kuvvetlendürür ve göğüz rencine ve sağlık saklamaga yardım ider dörpülenmiş ak sandal kettân bezine koyalar suyla kaynadalar süzeler şeker ile kıvâma getüreler.

Dinari Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı dinâri bağır süddesin açar susalığı keser talak şişin giderür ısıtmalara fâyide ider nâr suyu ekşi alma suyu kadun tuzluğu limun suyu bunlardan buçugar rıtl üç rıtl şeker ile kıvâma getüreler.

Mersin Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı mersin ma'de za'ifliğına kusmaga iç geçene fâyide ider mersin tohmı biraz kaynadalar sonra havanda dögeler avkalar süzeler bir rıtılına üç rıtl şeker katar kıvâma getüreler.

Haşhaş Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâbü'l-haşhaş kabıla kaynadalar dögeler havanda süzeler şeker katar kıvâma getüreler.

Usul Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâbü'l usul balgamı kat' ider hıtları bişürür südeleri açar yili tahlil ider kâsnî dibinün kabı

râziyâne dibi kerefüs dibi hem tohmları yigirmişer dirhem çekirdegi çıkmış kızıl üzüm üç avuç kaynadalar süzeler bir rıtılına üç rıtl şeker ya bal katar kıvâma getüreler

Dut Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Ammâ şarâbü't-tüt hunnâka eyüdü bir rıtl tüt suyu üç rıtl şeker ile getüreler.

Gengübün (Bal/Şeker ve Sirke) Şarabı (Şerbeti)

Müntehâb

Şarâb-ı gengübün sükkeri susalığı keser safrâdan olmuş ısıtmayı keser bağrı sovuudur benzi açar bevli açar göbek burusına yaramaz eyü sirke bir rıtl su iki rıtl şeker kıvâma getüreler gül suyu dağı katar ammâ mâ'ül-fâkihe göz agrısına ve baş agrısına ve gövdeden galiz hıtları sürer ve ma'ideyi pâk itmege avkalar suyun alalar bir rıtl suyu bir rıtl ak bal katar rubb idüp isti'mâl ideler.

Şarâbü't-tin

Şarâbü't-tin öksürüğe ma'ide agrısına fâyide ider eyü sag enciri bir gice ısladalar andan kaynadalar avkalar süzeler suyun alalar buyân yigirmi dirhem kızıl üzüm yüz dirhem kaynadalar içine karanful on dirhem enisun beş dirhem râziyâne tohmı on dirhem bunları bize koyalar süzeler bir rıtl bu suya iki rıtl bal katar kıvâma getüreler andan isti'mâl ideler.

Kaynaklar

Bayat, Ali Haydar, "Mithridotes'ten Mesir'e", *The New History of Medicine Studies*, C. 4, İstanbul 1998.

Çağırın, Önder, *Ahmed-i Dâi Tıbb-ı Nebevî (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya 1992.

Eğri, Sadettin, "Tabip-Şair Şeyhî ve Kenzü'l-Menâfi Risâlesi", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 29, 2015/2.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Türkçe Tıbb-ı Nebevî Yazmaları", *History of Medicine Studies*, C. 2, İstanbul 1988.

Özer, Osman, Ahmedi, *Tervihü'l-Ervâh, Giriş-İnceleme-Metin*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Özçelik, Sadettin, *Kitâbü'l-Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2001.

Şahin, Hatice, *Müntehib*, UÜ. Yay., Bursa 2007.

Şahin, Hatice, "Bir Tıbb-ı Nebevî Nüshası", *Kebikeç*, Sayı 21, 2006, s. 279-304, ISSN: 1300-2864, 2006.

Timurtaş, Faruk. K., *Şeyhî ve Husrev u Şirin'i, İnceleme-Metin*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980.

Bursa Yeşil Câmî'yi Yeniden Düşünmek

Çelebi Mehmed bir taraftan kardeşleriyle amansız mücadele ederken, diğer taraftan da bu tür eserler yaptırmak suretiyle devletin de iddiasını ve farklılığını ortaya koyuyordu.

Bütün Osmanlı mimarisi ve sanatı içinde en çok bilinen ve hayranlık uyandıran eserlerden biri Bursa Yeşil Külliyesi'dir. Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Mehmed tarafından 1414-1419 yılları arasında yaptırılan, fakat süslemeleri ancak 1424 yılında tamamlanan eserin mimarı Tokat asıllı Hacı İvaz Paşa, çini ustası Muhammed Mecnun, kalem işleri ustası İlyas Ali oğlu Ali ve ahşap ustası Tebrizli Ahmed oğlu Hacı Ali'dir. Diğer kitabelerden, eserin çinilerinde Tebrizli daha başka ustaların da çalıştığı anlaşılmaktadır. Eser, camii ve türbesindeki çinilerle haklı

bir şöhet elde etmiştir.

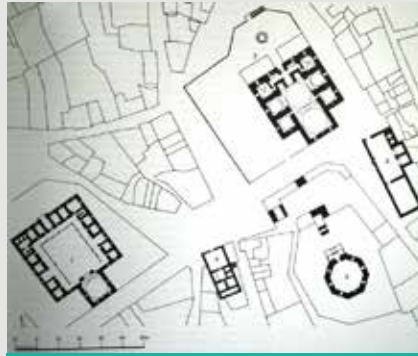
Yayınlarda genellikle camii, medrese, türbe, imaret ve hanlardan meydana geldiği belirtilen külliye (Şekil 1) orijinal bir hamamdan bahsedilmez. Oysa hamam, Selçuklulardan başlayarak Osmanlı sultanı III. Mustafa'nın 1768 tarihli fermanı ile özellikle İstanbul'da yeni hamam yapılmasının yasaklandığı tarihe kadar bütün külliyelerin en temel ve en evvel yapılan unsurudur. Eski Bursa Ovası'nı bütün güzelliği ve gözün alabildiği bütün hacmiyle gören bir tepe üzerinde konumlanmış olması, eserin yerinin özenle seçildiğine şüphe bırakma-

maktadır. Külliye adını veren yeşil ve yeşilin tonlarının zengin şekilde kullanıldığı göz alıcı ve ruh okşayıcı tezyinatı o kadar şöhet bulmuştur ki eserin mimarisi, birtakım unsurları gibi tarihi, estetik, teknik sorunları da araştırmacıların dikkatinden uzak kalmıştır. Oysa sanat eserlerine derinlemesine ve çok yönlü bakışı ilke ve yöntem hâline getiren sanat ve kültür tarihçileri açısından, hakkında pek çok yayın yapılan Bursa'nın bu simge anıtının tekrar ele alınmasını icap ettiren bazı yönlerinin olduğu muhakkaktır. Biz bu makalemizde bunları "efradını cami, ağyarını mani

olacak" şekilde kısa notlar hâlinde belirtmekle yetineceğiz.

Yeşil Külliyesi ile ilgili olarak temas etmeyi zorunlu gördüğümüz ilk hususlar Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ve bunların yorumları etrafında şekillenmektedir. Vakfiyeleri haricinde külliye hakkında en eski ve geniş bilgi, günümüz anlayışına tam olarak uymasa da bizzat gördüğü mimari eserler hakkında verdiği kapsamlı bilgiler sebebiyle bizim "Türk sanat tarihçiliğinin piri" olarak adlandırmayı uygun gördüğümüz Evliya Çelebi'de bulunmaktadır. Onun, büyük boy on ciltlik meşhur seyahatnamesi'nin ikinci cildinin baş tarafı Bursa'ya tahsis edilmiştir. Eskiden verdiği bilgiler şakacı ve mübalağacı üslubu sebebiyle pek fazla ciddiye alınmayan ama yakın zamanlarda yapılan araştırmalarla güvenilirliği daha da teyit edilen ve sadece üslup yönünde abartılı olduğu anlaşılan Evliya Çelebi, Yeşil Cami'ni Yıldırım Bayezid oğlu Çelebi Sultan Mehmed Câmîi adı altında anlatır. Türbe hakkında fazla bilgi vermeyen seyyahımız, Yeşil Camii hakkında özetle şunları yazar:

"Yeşil İmaret de denilir. Bursa'nın doğu tarafında Gökdere'nin aşırısında yüksek bir tepe üzerine müzeyyen ve sanatlı bir cami olup bütün duvarları beyaz mermerle kaplıdır. İki kubbelidir. İçinde asla sütunu yoktur. Mihrap ve minberini tarif ve tavsif edersek acz lâzım gelir. Mihraptaki hayalpeşend Hitayî nakışlarını gökyüzünün melekleri dahi yapmaya kâdir değildir. Behzad'ın, Velican'ın¹ Hitayî kâğıt üstüne çizmeye muktedir olmadığı tezyinatı bu caminin nakkaşı yapabilmiş ve üç senelik emeğinin karşılığı olarak Mehmed Han'dan kırk bin altın almıştır. Netice-i kelâm, "tarz-ı acib" ve "tavr-ı garib" üzere tarh olunmuştur ki güzellik ve letafeti cihetiyle yeryüzünde insan yapısı böyle bir bina yoktur. Yeşil Camii denilmesinin sebebi cümle kubbelerinin ve bir tabaka (bir şerefeli N.Ç.) minare tacının tamamı yeşil kâşi çini ile kaplanmış

Şekil 1: Bursa Yeşil Külliyesi vaziyet plânı (G. Goodwin, A History Of Ottoman Architecture, London, 1971, s. 69)

olup zümrüt sütunu² misali afitab şulesi şaşa vurur.³

Evliya Çelebi medreseden ve aşevin-den isim olarak bahseder, fakat ayrıntıya girmez. Türbe hakkında "Çelebi Mehmed, Yeşil İmaret adındaki nur dolu bir caminin önündeki nakışlı bir kubbenin altında medfundur." demekle yetinir. Mimarîsinden, tezyinatından hiç bahis yoktur. Seyyahımız, Yeşil Külliyesi'nin hamamından caminin hemen ardından değil, Bursa'nın hamamlarını anlatırken temas eder. Esasen o, hemen hemen diğer bütün şehir tasvirlerinde olduğu gibi külliyelerin unsurlarını birbiri ardınca değil, o şehrin yapı türlerini camii, mescit, medrese, tekke vs. diye sınıflandırarak onların arasında anlatır. Evliya Çelebi burada da öyle yaparak medreseyi, türbeyi (ziyaret adı altında), hamamı camiden birkaç sayfa sonra ayrı yerlerde ele almıştır. Ama bu durumlarda külliye'nin diğer elemanları hakkında ayrıntılı bilgi vermez. Onun mimari ve tezyinat olarak üzerinde asıl durduğu eserler genellikle camilerdir. Çelebi, Bursa hamamlarını sayarken "Ama hepsinden havası, suyu, yapısı, hizmet edenleri ve esvapları pak olan hamam Çelebi Sultan Mehmed Hamamı olup anlatmaya ve tarif etmeye ihtiyacı

olmayan aydınlık bir hamamdır." der. Fakat Ekrem Hakkı Ayverdi'nin verdiği bilgilerde, Çelebi Mehmed'in vakfiyelerinde ve ilk kayıtlarda hamamdan hiç bahsedilmez. Oysa külliye'nin inşaatında çalışanların yıkanması için ilk olarak hamamın yapılması lazım gelirdi. Belki bu ihtiyaç yakındaki diğer hamamlarda karşılandığı için burada bir hamamın yapılmasına ihtiyaç hissedilmemiştir. Fakat türbe'nin hemen batısında yer alan hamamı yok farz etmek de olmaz. **Bu durumda bu hamam, külliye'den ayrı olarak, muhtemelen Çelebi Mehmed zamanında veya biraz öncesinde yapılmış**, bu sebeple vakfiyeye dâhil edilmemiştir.

Evliya Çelebi'nin el yazması nüshasının Yapı Kredi Yayınları tarafından yapılan yeni baskısında geçen ve "Bütün duvarları beyaz mermerle kaplıdır. İki kubbelidir." şeklinde günümüz Türkçesine aktaracağımız ifade merhum mimar ve araştırmacı Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kullandığı seyahatnamenin eski baskılı bir nüshasında "beyaz mermerle kaplı iki kubbelidir" şeklinde verilmiştir⁴. Ayverdi, caminin örtüsünün kadim zamandan beri çini değil, kurşun olduğunu iddia ederken Evliya Çelebi'nin bir taraftan **kubbelerin çini kaplamalı** olduğunu söyleyip diğer taraftan mermer örtülü olduğunu ifade etmekle kendi kendisini nakzettığı görüşünü savunmaktadır. Oysa çelişik gibi görünen bu durum Evliya'dan değil, onun yazdıklarının yeni harflere yanlış aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Zaten Ayverdi "Yazmalarda başka mıdır, bilmem." demek suretiyle konuya ihtiyatla yaklaşmaktadır. Ama onun "minarelerinin çini kaplamalı olduğu" görüşüne itiraz etme temayülüne rağmen, doğudaki **minarenin duvar üstündeki** küp kısmında **göze çarpan çini kalıntıları karşısında Yeşil Cami'nin minaresinin, Tire ve İznik Yeşil camilerinde olduğu üzere tamamının çinili** olduğunu kabul eder. Makul olan da budur. Ama Ayverdi, 1552 tarihli eski bir kadı siciline dayanarak Evliya Çelebi'nin aksine kubbelerin ta başından beri kurşun örtülü olduğunu iddia eder ve konuyla ilgili olarak 3 Şubat 1552 tarihli bir vesikadaki "sakfının kurşunla

1 Bu kelime Yapı Kredi Yayınları'nın hazırladığı transkripsiyonlu yayında Behzad ve Lican şeklinde okunup yazılmıştır. Oysa doğrusu Behzad Velican olmalıdır. Yine aynı yayınevi tarafından yapılan sadeleştirilmiş baskıda bu kelime bu şekilde yazılmıştır.

2 Evliya Çelebi'nin transkripsiyonlu metninde (Z. Kurşun - S. A. Kahraman - Y. Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt 2, YKY, İstanbul, 1999, s. 13.) "zümrüd-i üstüvan" şeklinde geçen ifade günümüz Türkçesine yanlışlıkla "İsyan zümrüdü" olarak aktarılmıştır (Y. Dağlı - S. A. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 2. Cilt, 1. Kitap, YKY, 2005, İstanbul, s. 16.).

3 Z. Kurşun - S. A. Kahraman - Y. Dağlı, *a.g.e.*, s. 13.

4 E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul, 1972, s. 92.

Resim 1: Yeşil Camii kuzeybatı köşesi

Resim 2: Bu köşede bulunan çini damga

Resim 3: Agra'da Babürlü veziri Gıyas Beg ve eşi Asmat Beghum için yapılan İtimadullah Türbesi'nde (1622-1628) taş kakma motif

bina olduğu zamandan bu zamana (3 Şubat 1552) kadar" ifadesini delil olarak gösterir. Fakat bu belgede geçen "sakıf" (dam, çatı, tavan, binaya bitişik gölgelik, saçak) kelimesinin tam olarak kubbelere karşılık geldiğini söylemek de zordur. Kaldı ki caminin ön cephesinde 1573'ten de önceki bir tarihte bir saçığın, yani sakıfın olduğu bizzat Ayverdi tarafından verilen bir vesika ile sabittir⁵. Bu durumda **Evliya Çelebi'nin, kubbelere çini kaplamalı olduğu şeklindeki söyle-**

rini yabana atmamak gerekir. Ama bu kaplamanın mahiyeti hakkında bir şey söylemek de mümkün değildir. Bununla beraber, kubbe örtüsünün sık sık yenilenmiş olduğunu göz önüne alarak, Evliya'nın bahsettiği çini kaplamaların sonraki tamirlerin birinde ortadan kaldırıldığı anlaşıyor. Evliya Çelebi'nin "tarz-ı acib (acayip tarz) ve tarz-ı garib (garip tarz) üzere tarh olunmuştur (dizayn edilmiştir)" ifadesi ilk başta belagat gereği söylenen ahenkli sözler imiş gibi görülebilir. Fakat Evliya Çelebi'nin üslubunun ve metodunun dikkatli bir şekilde incelenmesi hâlinde bunların rastgele söylenmeyip eserin mimarisinin ve planının sonraki devir Osmanlı yapılarından farklı olduğunu ifade etmek için özel olarak seçilmiş terimler olduğu görülecektir. Zira onun terminolojisinde "**tarz-ı acib**" veya "**tarz-ı kadim**" sözcükleri⁶, hep **Klasik Osmanlı mimarisi üslubundaki merkezî kubbeli camilerin dışında kalan Selçuklu ve Beylikler devri camii tipleri** için kullanılmıştır. Kanaatimizce Evliya Çelebi burada "tarz-ı acib" sözüyle klasik Osmanlı tarzına uymayan camii tipini kastederken, "tarz-ı garib" kelimesiyle biraz daha öze inerek fazla yaygın olmayan bir üslubu, yani zaviyeli camii tipini işaret etmektedir.

Ekrem Hakkı Ayverdi, yayınladığı 28 Mart 1419 tarihli vakfiyede görevliler arasında hatip yani hutbe okuyan din adamı kadrosunun geçmediğini dikkate alarak burada cuma namazının kılınmadığını söyler⁷. Fakat ondan hemen sonraki bir başka vakfiyede hatiplik vazifesinin mevcut olduğu görülür⁸. Yeşil Camii'nin münferit bir yapı olarak değil de **bir külliye hâlinde, üstelik plân, mimari ve tezyinat**

olarak iddialı ve muhteşem şekilde inşa edilmesi, bu binayı, içinde cuma namazı kılınmayan mescit imiş gibi kabul etmemize imkân vermez. Kardeş kavgalarını çetin mücadelelerle ve zaferle tamamlayıp devleti parçalanmaktan kurtaran bir padişahın, başkentte kendi iradesiyle ve muazzam masraflarla yaptırdığı böyle bir eserde hükümlanlık alametlerinden olan hutbe okutmaması kabul edilecek durum değildir. Ayrıca eserin iki minareli olması⁹ da onun, mescitten ziyade camiye uygun bir işlev için yapıldığını işaret etmektedir. **Caminin ilk vakfiyesinde hatiplik vazifesinin bulunmaması, burasının mescit statüsünde olmasının değil, bir unutmanın ve aceleciliğin sonucudur, diye düşünmek daha doğrudur.** O zamanki kargaşa ortamı ve acelecilik böyle bir unutmayı pekâlâ mümkün kılmaktadır. Sadece vakfiyelerde değil, kitabelerde ve hat levhalarında bile böyle unutmaya ve dalgınlığa bağlı nice eksikliklerin ve yanlışların olduğu, konuyla ilgilenen herkesin malumudur. Semavi Eyice'nin Yeşil Camii ve benzerleri hakkında kaleme alıp teklif ettiği "zaviyeli camiler" terimi sayesinde Çeçintaş'ın bu ve benzeri eserlerin camii olmamasıyla ilgili görüşleri ise zaten çoktan gündemden düşmüştür.

Caminin "Ters T" veya "zaviyeli / tabhaneli / Bursa tipi" (Şekil 2) planı üzerinde odaklandığımızda şunları söylemek mümkündür: Bildiğimiz kadarıyla bu **"ters T" planının Türk mimarisindeki kökeni** 11. veya 12. Yüzyıl Karahanlı eseri olan, Türkmenistan'da Aşkabat yakınlarındaki Nisa Namazgâhı'na (Şekil 3) kadar

9 Yeşil Camii'nin tartışmalı yönlerinden biri de minareleridir. Bazı araştırmacılar yenilenmiş olmasına rağmen doğudaki minarenin asıl minare olduğunu, batıdaki minarenin sonradan ilave edildiğini savunur. Eğer minarenin; aşağıda duvar seviyesinde kapısı varsa minare de var demektir. Böyle bir kapı olmadığı takdirde minare yapmak çok meşakkatli ve risklidir. Bu sebeple caminin yapılışından itibaren çifte minareli olduğunu düşünmek daha doğru olur. Mimarisiyle, taş işçiliğiyle, çinileriyle, yazılarıyla ve kalem işleriyle böylesine iddialı bir camiye yakışan da budur. Nitekim Ayverdi de caminin çifte minareli olduğu görüşündedir (E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 92).

5 E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 50 ve 88.

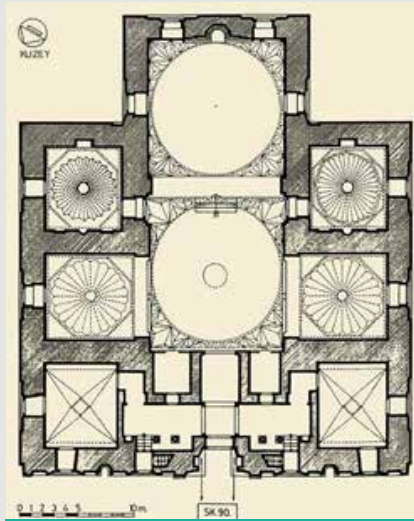
6 Mesela Karaman'daki Karamanoğlu İbrahim Bey Camii için Evliya "Mihrabi ve minberi ve muezzin mahfeli tarz-ı kadim sade güzeldir" tanımını kullanmıştır (S. A. Kahraman - Y. Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* Cilt 3, YKY, İstanbul, s. 116.).

7 E. H. Ayverdi, II, İstanbul, 1972, s. 50.

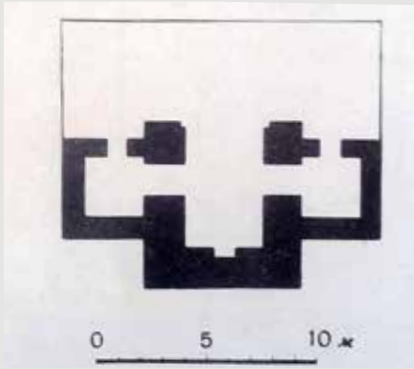
8 Sedat Çeçintaş, *Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir*, İstanbul, 1958; Semavi Eyice, Osmanlı Türk Mimarisinin İlk Devrinin Bir Camii Tipi Hakkında, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, 1962, s. 187-188.

uzanır¹⁰. Ondan sonra biraz gelişmiş hâlde Anadolu'da ilk olarak Bilecik ve İznik Orhan Bey camilerinde (1325) karşımıza çıkar. Çok geçmeden Beylikler devri Osmanlı camii mimarisinin adeta alametifarikası hâline gelir. Bu plân, Orta Asya'dan buraya belli bir gaye ve vasıta ile mi, yoksa tesadüfen mi geldi, bunu şimdilik tespit etme durumunda değiliz. Ama benzerliğin açık olduğu ve Osmanlı Beyliği'ni kuran Oğuz boylarının bugünkü Türkmenistan coğrafyasından geldiği bilinen bir husustur. Ayrıca Türkistan'dan Anadolu'ya göçlerin bir hamlede başlayıp bitmediği, tam tersine çeşitli savaşlar, baskılar ve diğer zorlayıcı sebepler yüzünden hep devam ettiği bilinen bir husustur. Ama şimdilik bu benzerliğin doğrudan bilinçli bir ödünç almanın ürünü olduğunu da iddia edemeyiz. Ancak bu gibi benzerlikleri not düşmek de faydadadan hâli değildir. Tabhaneli camii planı, İstanbul'un Fethi'nden sonra Afyon Gedik Ahmet Paşa (1470'ler) ve İstanbul Murat Paşa (1472) gibi daha birkaç Osmanlı eserinde biraz değişik biçimde devam ederse de büyük hacimler elde etmenin, mimarının "kızıl elma"sı olarak görüldüğü 15. yüzyıldan sonra tamamen terkedilir¹¹. **Camii mimarisine ve büyük hacimler elde etmeye müsait olmayan bu plan tipi belli bir dönemde kullanılmış ve Ayasofya'nın da tahrik ve teşvik ettiği daha estetik, daha mevzun plan ve form elde edilince ters T plandan tamamen vazgeçilmiştir.** Tebriz Gök Mescid'in (1465) planı, mihrap kısmının ileri doğru fırlamasıyla Bursa zaviyeli camileri hatırlatır. Fakat burada kapalı odalar ve eyvanlar yoktur. Bu sebeple bu plan tamamıyla Osmanlı mimarisine aittir.

Bu durum karşısında şöyle bir soru sormak kaçınılmaz olmaktadır: Bursa Yeşil Camii gibi hem tezyinat, hem de plan ve hacim olarak göz alıcı örnekler ortaya konulmasına ve eyvanları, odaları ile alp eren / derviş

Şekil 2: Bursa Yeşil Camii zemin kat planı (E. H. Ayverdi)

Şekil 3: Türkmenistan, Nisa Namazgâhi planı (M. Cezar, s. 146)

gazi ruhunun ve misyonunun ihtiyaç duyduğu barınma ve eğitim öğretim için de ideal olmasına rağmen **bu tip camiler niçin Osmanlı dışında kabul görmemiştir?** Bu plan tipi birkaç binanın görevini tek bir yapı hâlinde yerine getirmesi cihetiyle maliyetten de tasarruf sağlamaktadır. Buna karşılık, yan odalarında gece gündüz insanların yatıp kalktığı, ateş yakıp ısındığı, hatta yemek yediği ve sesli olarak konuştuğu bu tip bir planın caminin nezafeti ve kutsiyeti açısından makbul bir durum olmadığı da açıktır. Nitekim yine 1552 tarihli kadı sicilinden öğrendiğimize göre Bursa Yeşil Cami'de böyle bir olumsuzluğa karşı, giriş çıkışların caminin dışından sağlanması amacıyla batıdaki odaya sokaktan bir kapı açılması istenilmiş fakat bu talep kabul edilmiştir¹². Bu durum, bu tabhanelerin,

değişiklik olsun diye değil, bir ihtiyacı karşılamak maksadıyla yapıldığının en somut delilidir. Zaten buraya açılan kapının taçkapının devamı olan koridora doğrudan doğruya değil, dolambaçlı şekilde bağlanması da (Şekil 2) bu bölümün içinin namaz kılmaya gelen cemaat tarafından görülmek istenmemesiyle alakalıdır. Böyle bir varsayım Ayverdi'nin "Bu dehlizler iki yanda dirsek yapıp, kanat odaların kapısına kadar gider. Dirseklerin yapılmasına ne lüzum vardı? Oda kapısı doğru dehliz karşısına açılmalı idi, daha iyi olmaz mı idi?"¹³ şeklindeki estetik açıdan haklı itirazına da bir cevap olabilir.

Ve yine caminin tam ortasında yer alan **fiskiye**li şadırvan; billur kadehiyle, zarif fiskiyesi ve ruha letafet ve huzur veren su sesine rağmen, abdest alırken etrafa saçılan suyun verdiği rahatsızlığa binaen şadırvan etrafında kalabalık Cuma namazı saatlerinde cemaatin namaz kılmak istememesi gibi bir şikâyetle konu olmuştur¹⁴.

Camii nezafeti yanında, namazda saf düzenine ve cemaatin imam hatibi görmesine ve işitmesine mani olduğu, hatta içinde ısınmak maksadıyla ateş yakıldığı için zaviyeli camii tipinin ibadet ruhuna pek elverişli olmadığı bir hakikattir. Buna rağmen böyle bir camii tipinin erken devir Osmanlı boyunca sevilerek kullanılmasının bir değil, birkaç sebebi olmalıdır. Merhum Semavi Eyice'nin isabetle belirttiği üzere, Anadolu dışından gelen kolonizatör **derviş gazilerin barınma ve eğitim ihtiyacı bunda elbette birinci etken olabilir.** Nitekim Tarsus'ta sadece Doğu Türkistan'dan ve Orta Asya'dan gelenlerin geçici bir süre barınması maksadıyla tam da Bursa ve civarında bu tür zaviyeli camilerin yapılıp geliştiği H. 781 (M. 1379/1380) tarihlerinde zaviyelerin yapıldığını, bunların vakfiyelerinden anlamaktayız¹⁵. Bizce bu ters **T tipi camilerin yapılmasının onun kadar önemli diğer bir sebebi Selçuklulardan sonra ortaya çıkan bey-**

10 Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977, s. 146-147.

11 E. H. Ayverdi, "Bursa Orhan Gazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, Cilt VI, İstanbul, 1965, s. 69-83. Oktay Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmareti Kazısı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, Cilt I, (1964-65), s. 16-38.

12 E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 50.

13 E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 57.

14 E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 50.

15 H. B. Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi*, sayı III, Ankara, 1956, s. 1-11; H. B. Kunter, "Tarsus'ta Türkistan Zaviyeleri Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, sayı 6, Ankara, 1965, s. 31-50.

Resim 4: Hindistan, Agra Tac Mahal bahçesi.

likler arasındaki siyasi rekabetin ve kimlik oluşturma gayretlerinin mimariye yansımalarıdır. Böyle bir psiko-politik hırs, ihtişam yanında farklı olmayı da mecbur kılar. Kendi-
sinden öncekileri aynen tekrar etmek, orijinal olma yolunda en büyük engellerdendir. İslamiyet öncesi mimari tecrübeleri bulunmayan Moğollar, Anadolu'da Selçuklu üslubunu devam ettirirken bile ölçüleri büyük tutarak ve süslemeleri daha zenginleştirip plastik tesiri artırarak onlardan farklı ve üstün oldukları imajını yaratmak istemişlerdir. Aynı şey Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olduğunu iddia eden Karamanoğulları'nın eserleri için de

söylenbilir. Batı Anadolu'daki beyliklerde görülen mimari arayışlar ve yenilikler, yine aynı siyasi rekabetin ve kendi üstünlüğünü kabul ettirme arzusunun somut bir ifadesidir. Zira bu tür yarışlarda hiçbir şey mimari anıtlar ve heykeller kadar etkili, kalıcı, işlevsel ve anlamlı olamaz. Bu sebeple dâhi bir sanatkârın elinden çıkmış bir mabet, anıt veya heykel; askeri, siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda kazanılan zaferlerin taçlandırılmasından başka bir şey değildir. Mısır Piramitleri, Ayasofya, Süleymaniye, Pateron, Eyfel Kulesi, Tac Mahal gibi bunu başaran eserler, onu yaratan toplumlara ve şahsiyetlere hayranlık ve saygıyı

ölümsüzleştirme görevi görürler. Bu durumun farkında olan hükümdarlar, savaş meydanlarında iken bile böyle eserler yaptırmayı ihmal etmemişlerdir. Bu durum **Bursa Yeşil Külliyesi için de aynıdır. Çelebi Mehmed bir taraftan kardeşleriyle amansız mücadele ederken, diğer taraftan da bu tür eserler yaptırmak suretiyle devletin de iddiasını ve farklılığını ortaya koyuyordu.**

Bu aynı zamanda sevenlerine ümit ve şevk, rakiplerine gözdağı vermek demektir. Böylesine iddialı sembol bir eser için en ideal yer elbette başkent Bursa'nın en hâkim noktası idi. Meseleye bu açıdan bakarsak, Yeşil Türbe'nin 25 m. gibi çağdaşlarıyla kıyaslanmayacak yüksekliğini, minareler (ve kubbe?) dâhil her tarafının çinilerle kaplanmış olmasını anlayabiliriz. Burada özellikle çinilerin yapımında Çelebi Mehmed'in şansı, Timur'un 1405'te beklenmedik şekilde ölmesiyle ve hemen ardından taht kavgalarının başlamasıyla boşta kalan çini ustalarının tekrar Tebriz üzerinden Anadolu'ya dönmesiydi. Böylece; planıyla, formuyla, tezyinat programıyla, mermer işçiliğiyle, kalem işleri ve çinileriyle Türk sanatında o zaman kadar görülmedik derecede farklı ve muhteşem bir eserin yaratılması mümkün olmuştur.

Yeşil Cami'nin bu kadar iddialı bir eser olmasına karşılık, bazı ciddi proje ve uygulama kusurlarının olduğu başta E. H. Ayverdi olmak üzere neredeyse bütün sanat tarihçilerinin ortak kanaatidir. Gerçekten de yan kanatlardaki iki kubbenin çatıdan yanlara doğru kayıp düşecekmiş gibi bir his uyandıran oturtuluş şekli, caminin huzur veren iç güzelliğiyle hiç de mütenasip değildir. Eserin kuzey cephesinde bir son cemaat yerinin projede düşünüldüğü halde zarafet sembolü taçkapının ve altı üstü nefis pencerelerin güzelliğini kapatır düşüncesiyle sonradan vazgeçilmesi de her ne olursa olsun, binanın zaafı arasında. Ayrıca cephede üst kattaki zarif şahnişinlerin ikisinin içeriyle bağlantılı olmayıp ancak dışarıdan dayama merdivenle çıkılabilir olması¹⁶ da başka bir nakısa.

1339 tarihli Orhan Gazi Camii gibi daha eski bir yapıda son cemaat yeriyle, pencereleriyle ana ve yan

¹⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 84.

Resim 5: Yeşil Külliye

kubbeleri ve kasnaklarıyla harika bir estetik elde edildiği ve teknik çözümler başarıyla uygulandığı hâlde burada **niçin böyle teknik ve estetik aksaklıklar meydana gelmiş**, gözle görülür bir gerileme yaşanmıştır? Bizce bu durum taşkapıdaki mermer kitabesinde “râkımühû ve nâzımühû ve mukanninü kavânînihî (binanın resmini çizen, işi tanzim eden ve usulleri koyan)” kimse olarak tanıtılan Hacı İvaz Paşa ile ilgili olmalıdır. Hacı İvaz aslında vezir ve askerdir. Bu işlerinin arasında Dimetoka Çelebi Mehmed (1420) ve Bursa İmadiye (Tavukpazarı) camilerinin yapımından da baş sorumlu idi¹⁷. Bursa Kalesi’ni Karamanoğlu Mehmed Bey’e karşı savunan da odur. Takdir edilir ki iç karışıklığın ve kardeş kavgasının bütün şiddetiyle devam ettiği bir zamanda onun bütün vaktini Yeşil’in inşaatının başında geçirmiş olması beklenemez. Böyle bir ortamda eserlerinin ayrıntılı çizimlerini yaptığı bile şüphelidir. Sonraki zamanlarda Klasik Osmanlı mimarisinde maketlerin yapıldığını bildiğimiz hâlde 15. yüzyıl başlarında inşaat öncesinde binaların maketlerinin yapıldığını bilmediğimiz için Hacı İvaz’dan bu caminin maketini yapıp yapmadığını sormaya hakkımız yoktur. Eğer maket yapılmış olsaydı bugün tenkit edilen

aksaklıklar hemen belli olacak ve daha o aşamadayken düzeltilecekti ya da sorunsuz görülüp onaylanan proje, ustalar tarafından aynen tatbik edilecek, bugün sanat tarihçilerine söyleyecek söz kalmayacaktı. Bu da gösteriyor ki **savaşın kendisi değil, bazen savaş ortamı bile güzel bir mimari için yıkım veya çelme olabilmektedir**.

Bursa Yeşil Camii kitabeleri de o zamanki din anlayışı hakkında ilginç ipuçları vermektedir. Eserde ayetlerden başka hadisler ve Farsça şiirler de vardır. Fakat hadislerin daha fazla yer tuttuğu görülmektedir. Yazıların konuları genellikle Allah’a tevekkül etme ve ihlaslı olma yanında yapılan zulümlerin karşılıksız kalmayacağı, dünyanın geçiciliği, yoksulu doyurmak, insanlara karşı hayırlı işler yapmak gibi sosyal içerikli sözlerdir. Caminin **eyvanlarındaki fakirlere yardım edilmesini**, açların doyurulmasını, **giydirilmesini, muhtaçlara sadaka verilmesini ve hayır işlenmesini** belirten yazılar bize binlerce kilometre ötede ve yüzlerce yıl geride kalan Göktürk Anıtları’ndaki Türk devlet felsefesinin Bursa’da aynen devam ettiğini hatırlatıyor. Bu sözler, aynı zamanda kuruluş aşamasındaki Osmanlı Devleti’nin ve devlet adamlarının haris ve kanlı bir fütuhatı değil, uygarlığı mihver edindiklerini de göstermektedir.

Yeşil Camii kitabelerinde **ilk dört halifenin isimlerine yer verilmeyle birlikte Hz. Ali’nin adı hem daha**

çok geçmekte, hem de ona ait sözler nakledilmektedir¹⁸. Mesela bu ifadelerden bir tanesi şudur: “Lâ libâse ecmelu mine’s-selâm (Selamdan daha güzel bir elbise yoktur)”. Bunlara ek olarak dış pencere pervazlarında yan kartuşlar içinde hadis kadar, Hz. Ali’ye atfedilen sözler vardır. Yani birinci pencerede dört hadis, ikincide dört kelam-ı Ali mevcuttur¹⁹. Dördüncü halifeye böylesine özel vurgu yapılması Türk tarihinin her safhasında ve her ikliminde karşılaştığımız Ehl-i Beyt sevgisinin doğal bir sonucu olup bunu başka bir tarafa çekmeye gerek yoktur. **Fakat Osmanlılarda aynı hissiyatın 16. ve daha sonraki asır camii kitabelerinde görülmemesi de ayrıca belirtilmesi gereken bir husustur**. Bu ve buna benzer kayıtları sosyologlarımız Osmanlılardaki din algısının zaman içinde değişimi çerçevesinde ele alabilirler.

Yeşil Camii konusunda kısaca belirtmemiz gereken diğer bir ilginç ayrıntı da caminin batı duvarının kuzey nihayetine yakın yerde, zeminden iki metre kadar yüksekte taş üzerine kalmış, **damga işareti olduğunu düşündüğümüz mavi renkli çini bir levha parçasıdır** (Resim 1). Yaklaşık 16.5 x 9 cm ölçüsündeki bu yatay levha, yuvarlak bir merkezin iki yana üç parçalı palmet şeklinde devam etmesiyle oluşmaktadır. İlk kez tarafımızdan araştırmacıların dikkatine sunulduğunu düşündüğümüz bu çini levhanın caminin dışında, cemaatin camiye giriş yolunda çinilerden uzak bir yerde olması daha çok dikkati çekmek içindir. Damga işareti olduğunu tahmin etmekle beraber, bu işaret, yirmi dört Oğuz boyundan herhangi birine uymamaktadır. Belki de Oğuzların değil de başka Türk boylarından birinin hatırası olarak çini ustaları tarafından nakşedilmiştir. Fakat şimdilik buna benzer motiflerin, Timur soyundan gelen Hindistan’daki Babürlü eserlerinde yaygın olarak karşımıza çıktığını söylemekle yetineceğiz. Bunlara örnek olarak Agra’daki İtimadullah Türbesi’ni (1622-1628) ve yine Agra’daki Tac Mahal (1631-1634) bahçesindeki çiçek tarhlarını verebiliriz (Resim 3-4). Elbette bu da daha geniş bir araştırmayı gerektiren meseledir.

17 Z. Sönmez, “Hacı İvaz Paşa (mimar)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul, 1996, s. 486-487.

18 Ayverdi, *a.g.e.*, s. 77.

19 Ayverdi, *a.g.e.*, s. 84.

‘Ulu-Bilge Hala’ Selçuk Hatun ve Bir Roman Karakteri Olarak İzdüşümü

Bursa’da bir camii ile bir imaret, Nilüfer Çayı üzerinde bir mihraplı köprü, Edirne’de bir mescit yaptıran Selçuk Hatun, Bursa’da 1485’te vefat etmiş ve Yeşil Türbe’ye defnedilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin beşinci padişahı, Yıldırım Bayezid’in oğlu, II. Murat’ın babası, Fatih Sultan Mehmet’in dedesi, nam-ı diğer Çelebi Mehmed olan I. Mehmed’in altı erkek, yedi kız evladı vardır.

Çelebi Sultan Mehmed’in kızlarından biri olarak ele alacağımız Selçuk Hatun, 1407 yılında Amasya’da doğar. Osmanlı’nın önemli şehzade şehirlerinden olan, Yeşilirmak’ın bereketi ve güzelliğinden nasiplenmiş Amasya’nın çetin bir coğrafyası vardır ve Selçuk Hatun için doğduğu şehir Amasya’nın coğrafyasına, iklimine ve ismini aldığı büyük devletin ruhuna benzer yaşamı burada başlar.

Selçuk Hatun’un çocukluk zamanları Osmanlı için zor bir dönem olan Fetret Devri’ne denk gelmiştir: 1402 yılında Türk tarihinin iki büyük komutanı Emir Timur ile Yıldırım Bayezid Ankara Ovası’nda karşılaşmış

ve savaşı Emir Timur kazanmıştır. Selçuk Hatun’un dedesi Yıldırım Bayezid’in bu yenilgisi sonrasında Osmanlı Devleti için zorluklarla geçecek “Fetret Devri” başlamıştır.

Bu süreçte Anadolu Beylikleri arasında genel kanaat, Osmanlıların bir daha toparlanamayacağı yönündedir. Beylikler yeniden organize olurken beklenenin tersine Çelebi Mehmed, 1413 yılında işleri düzene sokmuş ve bir anlamda Osmanlı küllerinden yeniden doğmuştur.

Sistemin yenilenmesinden yana olan Çelebi Mehmed’in kızına “Selçuk” ismini verirken, kızının tıpkı Selçuklu gibi “devletli” olmasını istemiş olabilir... Nitekim, Osmanlılar, Selçukluların yıkılışı sonrası Anadolu Beylikleri tarafından en az ciddiye alınan boy konumundadır ki, burada siyasi ortamın etkisi yanında pek çok sebebin varlığını da göz ardı etmemek ge-

rekir: Bir kere Osmanlı, Anadolu'ya hepsinden daha geç gelmiştir, ekonomik durumu diğer beyliklerden daha aşağı seviyededir ve Bizans'la sınırdaş olmaları nedeniyle güvenlik sorunları vardır. Kısacası Osmanlılar Selçuklunun mirasçısı olarak görülmemektedir, Karasioğulları ve Candaroğulları beylikleri bile bu kanaatlerin pek dışında değildir. Çelebi Mehmed kızına "Selçuk" ismini vererek belki de, diğer beyliklerin nasıl düşündüğüne aldırış etmediklerini ve kendilerinin de Selçuklu mirasçısı olduğunu beyan etmek istemiştir, kim bilir?..

Selçuk Hatun 1425 yılında 18 yaşında bir genç kız iken Candaroğlu İbrahim Bey ile evlendirilir. Bu evlilik siyasi bir evliliktir ve Osmanoğulları ile Candaroğulları ittifakının pekiştirilmesi amacıyla kardeşi Sultan Murad da eniştesi İbrahim Bey'in kızı ile evlenmiştir. Böylece Selçuk Hatun gelin olarak Kastamonu'ya gitmiştir. Kayınpederi, İsfendiyar Bey'in idaresi 54 yıl sürmüş ve 1439 yılında vefat edince, eşi İbrahim Bey tahta geçebilmiş ancak, İbrahim Bey'in saltanatı kısa sürmüş, tahta geçtikten 4 yıl sonra o da vefat etmiştir. Yönetime İsmail Bey geçince, Selçuk Hatun yeni iktidar mücadelesi içinde yer almayarak Bursa'ya geri dönmüştür.

Selçuk Hatun, Candaroğlu İbrahim Bey'le 18 yıl evli kalmış ve dört çocuğu olmuştur. Acıların en büyüğü olan evlat acısını yaşamış olan Selçuk Hatun'un çocuklarından Yusuf ile Hafsa, Kastamonu'da babalarının sağlığında ölmüş, orada annelerinin yaptırdığı türbeye defnolunmuşlardır. Diğer çocukları İshak Bâli ile Hatice kendisiyle birlikte Bursa'ya gelmiş, ancak bir süre sonra İshak Bâli burada vefat etmiş, Selçuk Hatun'un hayatta kalan tek evladı Hatice Hatun olmuştur.

Bursa'ya döndükten sonra Selçuk Hatun'un yeniden evlendiğine dair bilgiler varsa da bu konu tartışmalıdır. Kimileri ümeradan Mahmut Bey ile evlendiğini ve bu evlilikten Hundi Hatun adlı bir kızlarının doğduğunu söylerken, kimileri de Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa'yla evlendirildiğini ancak bu evliliğin Karaca Paşa'nın bir yıl sonra Varna Savaşı'nda şehit olması ile uzun sürmediğini söylemektedir. Selçuk Hatun, uzun bir ömür yaşamış, hayrat ve hasenat sahibi bir kadındır. Ağabeyi II. Murad, yeğeni Fatih ve

torun-yeğeni II. Bayezid dönemlerinde temlik edilen köy, mezra, çitlik ve araziler ile Bursa'daki ev, dükkân, bağ ve bahçelerinin tamamını kurduğu vakıflara bağışlamıştır.¹ Bursa'da bir camii ile bir imaret, Nilüfer Çayı üzerinde bir mihraplı köprü, Edirne'de bir mescit yaptıran Selçuk Hatun, Bursa'da 1485'te vefat etmiş ve Yeşil Türbe'ye defnedilmiştir.

O dönemlerde, sadece Selçuklu ya da Osmanlı değil, Timurlu, Safevi, Memlûklü dahil olmak üzere tüm Türk-İslam kültürlerindeki kadın vakıflarının önemi büyüktür.

Kastamonu'da evlatları için türbe de yaptırmış olan Selçuk Hatun'un vakfiyelerinde onun karakterine ve dönemin ruhuna ait çok hoş bilgiler yer almıştır. Mesela; kızı Hatice Hatun'a vakfin gelirlerinden her sene 5400 akçe, torunu Hundi Hatun'a 720 akçe verilmesini şart koşmuş ve azatlı kölelerini de ayrı tutmayarak onlara da maaş bağlanmasını istemiştir. Vakıf akarları içerisinde yer alan bahçelere her sene çeşitli meyve ağaçlarından olmak üzere yüz adet fidanın dikilmesini şart koşmuş, yine Bursa'da mescidinde kendisi için her cüz için günlük birer dirhem verilmek üzere her gün 10 cüz, annesi Kumru Hatun için bir cüz, oğulları Yusuf Çelebi ve İshak Bâli ile kızı Hafsa Hatun için de birer cüz okunmasını istemiştir.

Selçuk Sultan, Osmanlı devlet idaresinde etkili olan kadın sultanların ilki olmasına rağmen; devleti ihtirasları uğruna kullanmamış, tersine onun bekâsı için çalışmıştır.

Selçuk Hatun'un hayatı ve konumu, ismi ile müsemma olması dışında, 'kadın' kimliği ve kişiliğine ihtimam gösterme, yaşam mücadelesinin takdiri ve kendine ait gelirini nasıl idare edeceği konusundaki özgürlüğün sahibi olmanın yanında, uzun ömürlü bilge kadın mertebesiyle buluruz.²

1 Ahmet Gündüz, "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Vakıfları", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2018, 17 (3), s. 1154 - 1173. DOI: 10.21547/jss. 434190.

2 Osmanlı İmparatorluğu'nun 5. padişahı olan Çelebi Mehmed / I. Mehmed'e özgü hazırlanan Bursa Günlüğü'nün bu sayısına küçük bir katkıda bulunma fikrinin öncelikle; sanat tarihçisi, sevgili Doç. Dr. Başak Burcu EKE'nin "İsmi ile Müsemma Bir Hatunun Öyküsü:

Genel bir bakışla, Osmanlıların geniş bir coğrafyada çok farklı kültür ve etnik yapıya sahip olduğunu unutmamak gerekir... Osmanlı İmparatorluğu'nun hanedan mensubu bir ferdi olarak Selçuk Hatun'u anlamlandırmada, yaşadığı ve tanıklık ettiği Fetret ve sonraki dönemlerde, Selçuklulardaki gibi ata binen, silah taşıyan, emrinde askerleri ile fetihler yapan kadınlara pek benzemese de onun yaşadığı değişim, dönüşüm ve uzun ömrünün hayat tecrübeleri hesaba katılmalı ve değerlendirilmelidir.

Çelebi Mehmed'in kızı, II. Murad'ın kardeşi, Fatih Sultan Mehmed'in halası olan Selçuk Hatun, Cem ve Bayezid'in büyük 'Ulu Hala'ları olarak da danışılan, bilgisi, fikri ve onayı alınan bilge kişi konumundadır ve Osmanlı tarihinde Cem'in önerdiği, Bayezid'in reddettiği duruma çözüm arayışı ve ara buluculuk bağlamında dahil edilmesi konumuyla, ilk kadın elçi olarak nitelendirilmiştir.

Bu bağlamda; Fatih'in halası ve bir anlamda torunları sayılan Cem ile Bayezid arasında elçi konumunda bir role mahkum olunan 'Ulu-Bilge Hala' kimliği, Osmanlı tarihçisi ve yazar Bulgar Vera Mutaftçıyeva'nın³ Şehza-

Selçuk Hatun", başlıklı yazısından mülhem olduğunu söyleyebilirim... Çelebi Mehmed'in kızı, Fatih Sultan Mehmed'in halası olan Selçuk Hatun'la ilgili anlatımları büyük ölçüde kendisinden yansıttığım bu tanıtıma ve tanımlama bağlamında, 'ulu hala' portresinin, saltanatın tarihsel kırılma noktasında mecbur edildiği role eğilinmiştir. Dolayısıyla bu yazı; yeğeni Fatih Sultan Mehmed'in oğulları Cem ve Bayezid arasındaki taht kavgasında 'elçi' olma konumunu Bulgar tarihçi ve yazar Vera Mutaftçıyeva'nın *Cem Sultan Olayı* isimli romanında nasıl işlendiğine dair dikkatlere yönelmenin ilginç olacağı düşüncesiyle kaleme alınmıştır... (N.K.)

3 Ord. Prof. Dr. Vera Mutaftçıyeva (1929-2009): Edebiyat, tarihsel roman, Türk edebiyatı kategorilerinde eserler yazmış bir yazar, 'Osmanlı Tarihi' uzmanı olan bir akademisyendir. Uzun yıllar ülkesi Bulgaristan'ın en ünlü Osmanlı tarihi uzmanı kimliği taşımasının yanı sıra, Bulgar romancılığının özgün temsilcileri arasında yer aldı. Bir noktadan sonra asırların tozu altından bilinmeyen hakikatleri ortaya çıkarmaktan

Selçuk Hatun'un 1483 tarihli Bursa Vakfiyesi

de Cem'i merkeze aldığı Cem Sultan Olayı⁴ romanındaki ilgili pasajları

tatmin olmayan bilim kadını, tarihi hadiselerin ardındaki insanı canlandırmak istedi. Bundan dolayıdır ki dar bir çevreyi alâkadar eden bilimsel araştırmalarını toplumun geniş katmanlarında yankı uyandıracak roman çalışmalarıyla yoğurmaya karar verdi. 1968'de yayımlanan *Cem Sultan Olayı* romanı Vera Mutaftçıyeva'nın kişisel yazgısı ve başka pek çok eseri de bulunan yazarlık serüveninde ayrıcalıklı bir yer tuttu.

- 4 Bulgar edebiyatının 1944'ten sonra ilk modern ve polifonik romanı olan *Cem Sultan Olayı* adlı bu eser, dört bölümden oluşur: Birincide 12, ikincide 11, üçüncüde 5 anlatıya yer verilen eserin, dördüncü bölümünde Cem'in defterdarı konumundaki şair Sadi'nin tuttuğu günlükten alıntılar içerirken, zamansal açıdan eser 3 Mayıs 1481'den Mayıs 1499'a kadar olan 18 yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Bölümler hâlinde yazılmış romanda kronolojik şekilde ilerleyen olaylar Cem Sultan'ın çevresindeki kişilerin ağzından anlatılır. Ancak bu kişiler, olayları 15. yy'dan değil, 20. yy'dan konuşarak (veya 20. Yy'dan haberdar olarak) anlatırlar. Bunu, anlatıcı karakterlerin "Sizin yüzyılınızda değer yargıları farklıdır fakat yüzyıllar önce biz olayları daha farklı değerlendiriyorduk." manasındaki sözlerinden anlıyoruz. Romanın başındaki açıklama notuna göre, Vera Mutaftçıyeva'nın Cem Sultan ile tanışması bir rastlantı sonucu olmuştur. Osmanlı tarihi üzerine yaptığı bir araştırma sırasında ansızın

okuduğumuzda, anlatı ve tasvirlerde Selçuk Hatun'un da oldukça etkili bir biçimde canlandırıldığını görürüz...

Nitekim bu yazarın Cem Sultan'a, Osmanlı tarihi içindeki 'Romantik Kurban'ın⁵ trajik hikâyesine olan merakı ve duygusal ilgisi oldukça dikkati çekicidir. Vera Mutaftçıyeva, romanının yayınlanması ve Türkçeye de çevrilmesinden sonra iki kez Bursa'da bulunmuş ve Cem Sultan'ın Muradiye'deki türbe-kabirini ziyaret etmiştir.⁶

- karşısına çıkıvermiş bu genç şehzade ve kendisini yeniden yeryüzüne çıkararak, yaşadığı trajik olayları tekrar yargılamasını istemiş, o da "bugüne kadar tanıdığım kahramanların en sevimlisi" olan bu kişiliği, Şehzade Cem'i kıramamış ve eserini yazmıştır.
- 5 Nesrin TAĞIZADE-KARACA, "Batılı Üç Eserde 'Romantik Kurban' Cem Sultan", *Bilgi, Kış / 2006*, S. 36, s. 167-186.
- 6 'Romantik Sultan' Cem'in hikâyesine büyük ilgi duyan ve bunu romanına taşıyan Vera Mutaftçıyeva iki kez Bursa'ya gelmiş ve Şehzade'nin türbesinde ziyarette bulunmuştur. 13 Mart 1971 tarihli *Akşam* ve *Milliyet* (sayı 8387) gazeteleri, Vera Mutaftçıyeva'nın Bursa'ya seyahat ve Cem Sultan Türbesi'ni ziyareti haberini, benzer başlık ve içerikle sayfalarına taşırlar. *Milliyet*; "Cem Sultan Olayı Yazarı Bulgar Kadın Doçent Bursa'da", *Akşam* da "Cem Sultan'ın Yazarı Bulgar Kadın, Bursa'da Türbeyi Ziyaret Etti" başlığını kullanarak, "Osmanlıca üzerine 15 yıl çalışan ve eski yazıyı da öğrenen genç kadın doçent Cem Sultan'ın hayatını roman diliyle anlatmakta ve bilinmeyen yerlerini belgelerle açıklamaktadır."

şeklinde haber konusu yapmışlardır. Yine; 1997 yılında Vera Mutaftçıyeva, öğrencisi ve yakın sırdaşı Dr. Antonina Jelyazkova ile Türkiye hakkında, daha çok tanıtım niteliği taşıyan ortak bir kitap çalışması için Türkiye'yi enine boyuna dolaşma imkânı bulduğunda, Bursa'ya da ikinci bir ziyaret gerçekleştiriyor... Vera için Uludağ eteğindeki eski payitaht, her şeyden önce 'Cem' demektir... Büyük bir heyecanla Muradiye'ye geliyor, ancak o gün külliye ziyaretçiye kapalı olduğundan bir türlü içeri giremiyor. O zaman Osmanlıca bilgisini kullanarak ve biraz da Dr. Jelyazkova'nın yardımıyla güvenlik elemanına, hakkında kitap yazmış olduğu Cem'in türbesini mutlaka ziyaret etmek istediğini izah ettikten sonra külliye ve türbeye giriş izni alınarak ziyaret gerçekleştiriyor. Vera, Cem'in kabrine bırakmak üzere bir şeyler getirmiştir ve Antonina Jelyazkova kenara çekilerek, huşu içinde duayla dilek arası bir şeyler terennüm eden Vera'yı Cem'le baş başa bırakmayı yeğliyor...

Bulgar kültürü ve edebiyatının önemli isimlerinden olan bu araştırmacı-edebiyatçı kadın yazar Vera Mutaftçıyeva, ölümünden kısa bir süre önce 2019 Haziran'ında hasta yatağındaiken, meslektaş öğrencilerinden birinin kendisini ziyarette bulunup, Bursa'da bir toplantıya katılmak üzere Türkiye'ye gideceği bilgilendirmesi üzerine; bir vasiyet olarak, bir zamanlar Türkiye'den satın aldığı turkuaz gümüş yüzüğü parmağından çıkararak onu Cem'in mezarı üzerine bırakmasını istemiştir. Birçok söyleşisinde de vurguladığı "Hayatta bana sadece Cem sevinç ve mutluluk verdi." itirafını

Bilindiği gibi; Fatih'in oğlu olan Cem Sultan'ın, babası Fatih Sultan Mehmet'in ölümünü duyar duymaz ilan ettiği saltanatı ancak 18 gün sürmüş ve kardeşi Bayezid'e yenilerek ülkeden kaçıp, Fransa'ya Papalığa sığınmak zorunda kalmıştır.

Burada, Cem Sultan Olayı romanının akışı içindeki özellikle roman kişilerinden biri olarak Selçuk Hatun'a ve olayların yaşandığı mekânlarından biri olan Bursa konusuna odaklanan anlatımlara yer vererek, bu tarihî olayın kronolojisinde, Cem Sultan ve II. Bayezid arasındaki iktidar mücadelesinin nasıl işlendiğini göstermek yerinde olacaktır.⁷

(...)

Şair Sadi'nin 21 Mayıs-15 Haziran 1481 Olaylarına Ait İkinci Anlatımı

Gerçekten de vali Mehmet Han tarafından beceriksizliğinden ötürü def-i bela kabilinden buraya atılmış ihtiyar ve lafazan bir paşa bizi düşmanca karşıladı. "Bu sonraki iş" deyip duruyordu, "Bursa'yı ne zaman başkent ilan etsen olur. Ama ilk önce Cem'i hükümdar görelim ve Cem'in devletine kavuşalım!" Paşa, bundan sonra Bur-

Vera Mutafochieva

sa'nın, Yıldırım'ın oğulları arasındaki düşmanlıklardan çok çektiğini ve o duruma bir daha düşmek istemediğini söyledi. Varsın Mehmet'in oğulları kozlarını açık ovada, şehir önünde ve en iyisi ondan uzakta paylaşsınlarmış. O zaman Bursa da, kimden yana olduğunu bildirirmiş. Haydar olmasaydı, vali bizi bu kadarla geri gönderecekti. Bereket Haydar söze karıştı:

"Haklısın, paşamız", dedi "Ama üç günden beri seferiyiz, sen de halden anla. Biz Bursa'ya dokunmayacağız, ama buna karşılık Bursa da bizi gizlice besleyecek."

Paşa biraz düşündü ve Haydar'ın sözlerindeki yararı anlamakta gecikmedi. Sonunda, karanlıkta ordugâha dönerken, uzun, yüklü bir kervan bizi izliyordu.

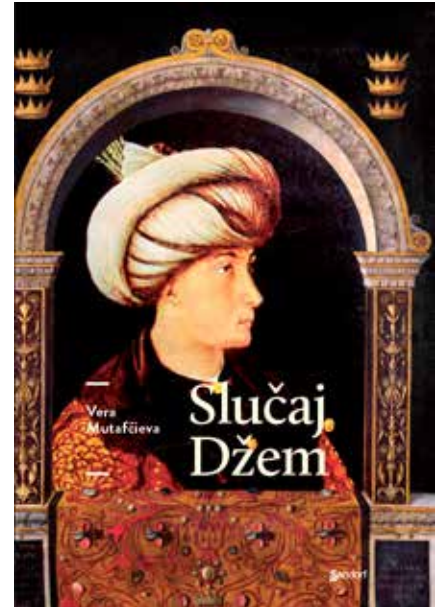
Başarısızlığımızı, bizden önce ordugâha gelen garip bir elçi -Fatih'in sevgili halası -Selçuk Hatun haber vermişti.

Onu Cem'in yanında bulduk. Selçuk Hatun çok ihtiyardı; Osmanlı ocağıyla yaşıt olduğu söylenebilirdi. Fakat sapsarı, buruşuk, ufalmış yüzünden genç bakışlı gözleri vardı.

Selçuk Hatun, Cem'in yakınlarda olduğunu iştince ordugâhımıza koşup gelmiş. İkinci şehzadeye karşı eğilimi biliniyordu; Cem her zaman Osmanlı soyunun şımarık evladiydi. Şimdi ihtiyar kadının yanında, sevimliliğinden ötürü bağışlanacağını bilen bir çocuk gibi utangaç duruyordu.

Cem bize dönerek aldığı haberi özetleyiverdi:

"- Halam, şehrin ötesinde; Ayas Paşa'nın, askerleriyle mevzilendiğini söyledi. Yarın kesin savaş var."

Selçuk Hatun alayla: "Kesin savaş!" diye yineledi. Beşer bin kişilik iki ordu arasındaki çatışmanın da kesin tarafı olur muymuş? Ha!..

Hatun'un hükümdar ocağından bir kadın gibi davranmadığını farkediyordum. Sözünü seçmeden konuşuyordu. Ancak eski bir asker böyle konuşabilirdi.

Bir de yeğenine akıl vermeye başladı: "Bu yalnız başlangıçtır, bilmiş olasin! Yarın yenilgiye uğrarsa, ağabeyin on kere daha beşer bin asker gönderebilir. Gene kaybederse, yüz kere beşer bin asker bekle. Madem ki karar verdin, artık bir an bile kaybetme, Anadolu'ya tellallar gönder, daha Hünkar Çayırı'na varmadan kendi bayraklarının altına tek mil orduyu topla! Ha!.."

Selçuk Hatun'un sözlerinin sonuna bir "ha!.." eklemek geleneği idi. Bu, soru anlamında da değildi bazen...

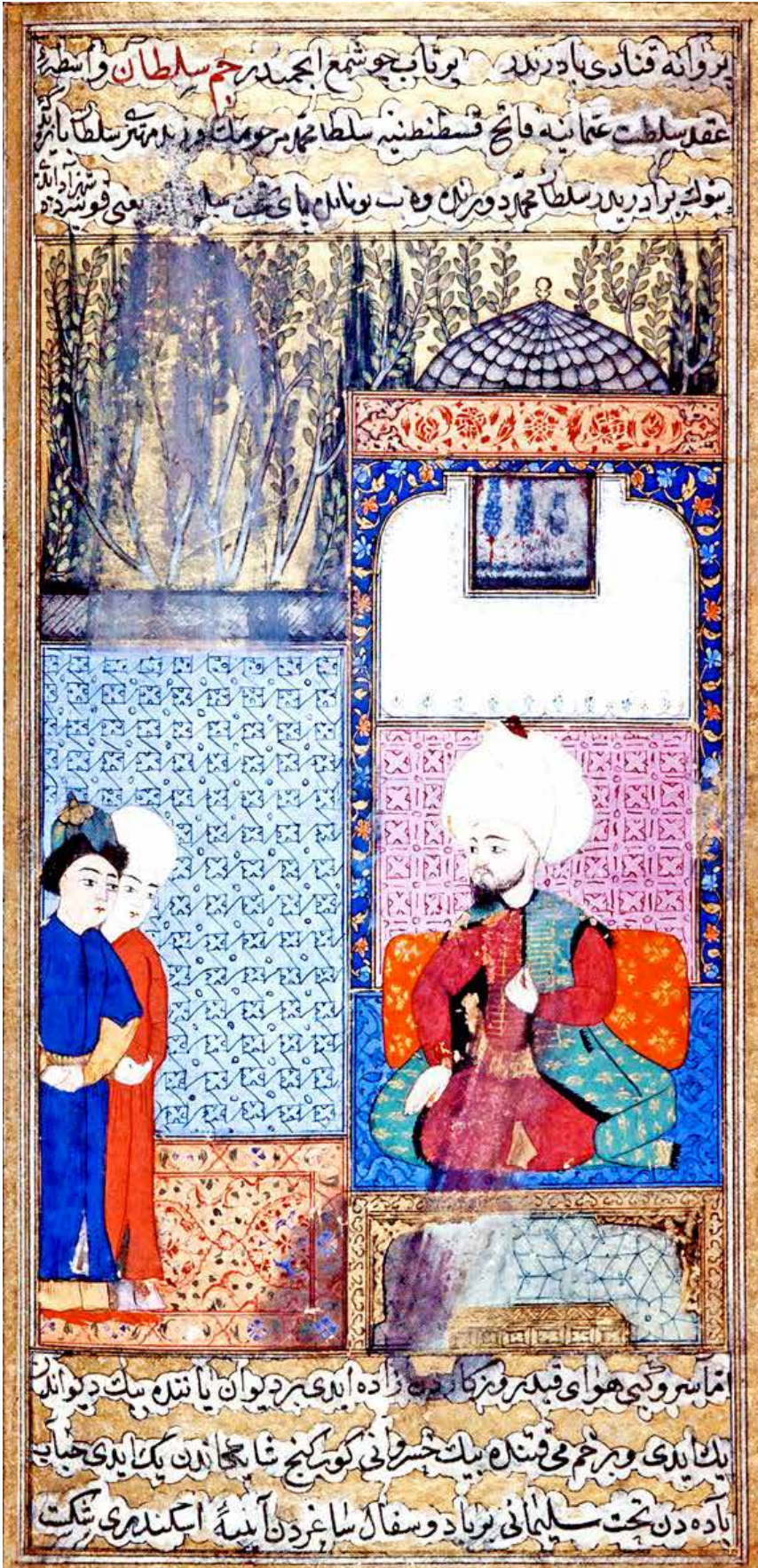
Cem dikkat kesilmiş, onu dinliyordu. Önerileri üzerinde düşündüğü belliydi. Ama benim; yönümden hiç beklenmedik bir cevap verdi Hatun'a:

"Hayır!" dedi. "Ben ordu toplamaya çağıyorum. Ordunun En iyisi artık Hünkâr Çayırı'ndadır; Bayezid hazır orduya kondu. Ben bu orduya karşı tahtın kanuni varisi olarak çıkacağım. Askerler, babamdan aldıkları dirliği ancak benim koruyup savunacağımı biliyor; ilk çatışmada benim tarafıma geçeceklerdir. Anla beni, **Selçuk Hatun**, ben kendimi hükümdar ilan etmek değil, hükümdar ilan ettirmek istiyorum!"

İhtiyar kadın boyuna başını sallıyor ve

tekrarlamış ve "Ben artık yolcuym; Cem'e, beni beklemesini ve karşılamasını söyle!" ricasında bulunmuştur...

7 Vera Mutafochieva, *Cem Sultan Olayı*, (çev. Naime Yılmaer), May Yayınları, İstanbul 1971 (Pasajlar, bu baskıdan alıntılanmıştır.)

Cem Sultan'ın Meşâirü's-şuarâ'daki minyatürü (Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 772, vr. 96b)

Cem'in çocukça, ama büsbütün çocukça sözler ettiğini belirtmek istiyordu. Sustu sustu ve sonunda kestirip attı:

"Eğer bunları bana başkası söyleseydi, ona; halin duman, derdim. Ama başkası değil, Cem konuşuyor, alnında yıldızla yeryüzüne gelen Cem. İnan ki, gökyüzü değil akıl veya gücün yenilgiye uğramana izin vermeyecektir!"

İhtiyar kadın bizi ancak şimdi görürcesine dönerek şunları ekledi:

"Öyleleri var ki, yasalara karşı üstün gelirler. Kismetli kişilerdir onlar.

Cem'de de Osmanlıların büyük kısmetinden bir şeyler vur. Çılgınca şeyler konuşsa da, inşallah kısmeti onu yalnız bırakmaz."

Cem bu kez incinerek ateşlendi. Ama bağırmasız ancak kesin sözleri bu sefer de dikkatimi çekti. "Başka türlü olamam, hala, yoksa Bayezid'e dönerim. Nedeni de ortada. Bayezid artık yok. Bunu yenilemem gereksiz.

Varsın ordu söylesin sözünü! Yenilen, onun buyruğunu kabul edecek. Kimseye ricada bulunmayacağım.

Ben, ulu Fatih'in oğlu, hakkımı arıyorum."

Selçuk Hatun'u aynı gece yolcu ettik. Sabahleyin de Ayas Paşa ile çarpışma başladı.

Sayfa: 54-56

(...)

... yekten söyleyeceğim: Ayas Paşa'nın ordusuyla bu ilk çarpışma tam zaferimizle sona erdi.

Ve işte, Haydar yanıldı, zira yeneceğimizi ummuyordu. İhtiyar kadının çılgınca bulduğu Cem'in sözleri gerçekleşti: Ayas Paşa'nın komutasındaki sipahiler bizim tarafa geçtiler.

Bir saat sonra, Paşa'nın ormanlık tepelere doğru doludizgin kaçmaya başladığı sırada (peşinde 300 kadar yeniçeri vardı)

Cem'i yakından gördüm. Hükümdarın mutluluğunu gizlemiyor, kahkahayla gülüyor, karşı taraftan bize geçenlerle hükümdarlık filan taslamadan şakalaşıyor, çuha kürkünü ağabeyinin omuzlarına atıp, her birimizi ayrı ayrı kucaklıyordu.

Ordunun -artık on bine yakındı- öğle yemeğine hazırlandığı sırada, şehir tarafından görünen bir kalabalık bize doğru yaklaşmaya başladı. En öndeki atlılar, şehrin ileri gelenleriydi. Bunlar yirmi kişi kadardı. Yaklaştıkları

zaman, Bursa valisini de ayırdettik aralarında. Artık her şey sözsüz anlaşıyordu: Bursa, yenene kapılarını açıyordu.

'Galip'. Bu söz Cem'i, Şiraz şarabından daha fazla mestediordu. Cem hâlâ zırhlı elbisesi, incecik halkalardan örülü zırhlı gömleği, tozlu çizmeleriyle, beyleri-ağaları arasında, bizim aramızda dikiliyordu. Sanki o an esinlendiği bir soylulukla ayağını öne doğru uzattı; öpmeye eğilen Bursa ileri gelenlerine de artık gülmeyen bir sesle kalkmalarını buyurdu.

Onu yakından tanyordum ve şunu rahatça söyleyebilirim ki, Cem bu zafere yalnızca güce dayanarak kazanmış olsaydı, o kadar yücelmiş ve sevinçli olmayacaktı. Cem, adıyla, olağanüstünlüğünü efsaneleştiren söylentilerle başarıya ulaşmak istiyordu.

Ertesi sabah Bursa'ya girdik.

Cem, ordunun iyice dinlenip kendine bir çekidüzen vermesini buyurmuştu.

Eski başkentimizin bütün yaralı gururunu uyandırmak, ona yaraşır bir sultan ve ordu sunmak istiyordu.

Şimdi düşündükçe, Bursa günlerimizde gerçek dışı çok şeyler olduğunu anlıyorum. Karşılışımızda bile.

Bursa, kundaktaki bebeklerine ve hastalarına varıncaya dek bütün ahalisiyle sokaklara dökülmüştü. Her pencere, çardak ve duvarda, kilimler, işlemeli örtüler, hatta ipek yorganlar, şal hırka veya peşkirler asılıydı; şehrin sayısız minareleri tepelerine kadar süslenmişti. Aylardan da mayıstı! Duvarlar üzerinden gür ceviz ve incir dalları taşıyor, asmaların parlak-yeşil körpe filizleri sarkıyordu. Serviler, yer yer ağır manolya çiçeklerinin ağardığı ve salkımların sarardığı bu esrik ve coşkun yeşillikte siyah lekeler örneği göze çarpıyordu.

Ya leylaklar? Bursa'yı mayıs leylaklarıyla nasıl görmediniz?

Yüzyılları -Bursa'nın taştan bozarıklığını- kaplayan bu bahar bayramı içinde bir de başka bayram geçiyordu. Çevresi henüz yirmi beşini aşmamış gençlerle sarılı efendimiz, sınırsız sevinciyle Bursa'yı aydınlatıyordu. Genç, güzel, yetenekli ve putlaştırılmış Cem, insan mutluluğunun doruğuna ulaşmıştı.

Evet, kader yalnız ona gülümsemiş değildi. Osmanlılardan Orhan, Murat, Yıldırım Bayezid da zaferler kazan-

mışlar, Bursa'ya nice zincire vurulmuş esirler ve kervanlar dolusu zafer algıları getirmişlerdi. Fakat yirmi iki yaşında hiç kimseye tanrı böyle bir mutluluk vermemiş, zaferle gençliği böylesine birleştirmemişti.

Eski Saray'a gittik. İçeri girerken bir ürperti duydum. Stambul (İstanbul) olağanüstü bir şehirdir ve üstüne yoktur.

Ama biz Osmanlılar için Bursa, ondan da fazla bir şey, kutsal bir yerdir. Burada ilk sultanlarımız yatmaktadır.

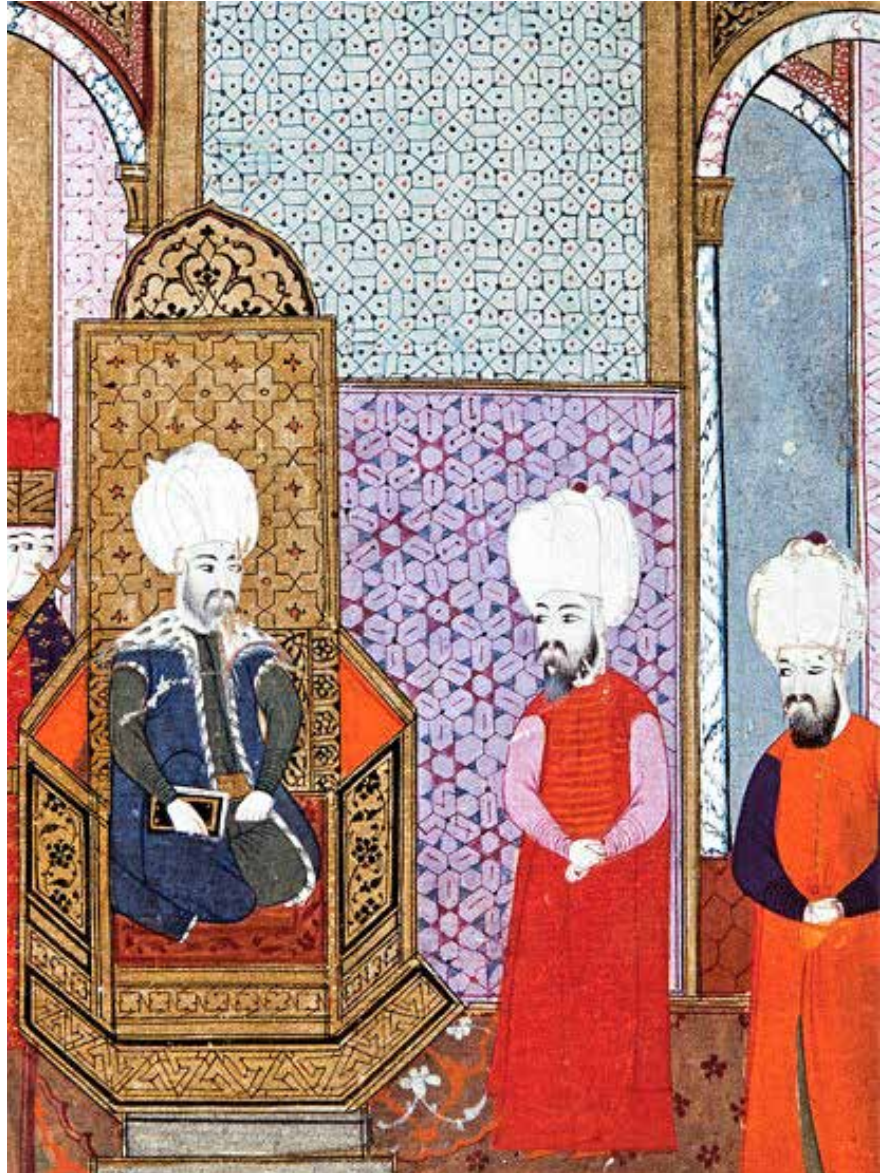
Eski Saray, tarihimizin ilk sayfalarına, yarı yaban bir çoban kabilesinde, yeryüzünü titreten bir imparatorluğun nasıl doğduğuna tanık olmuştur.

Bursa sarayında nereye baksan, taş. Orayı bir de kişide korku ve saygı hisleri uyandıran koygun serinliğiyle hatırlıyorum.

Sarayın leylaklara hiç değer vermeyen, her şeyi güç, kudret ve zaferle ölçen hükümdarlar tarafından yaptırıldığı belliydi.

Cem, burada, koskoca granit bir kayada altın parıltılı bir akik gibi göz alıyordu

O günlerde Cem yorulmak bilmeden çalışıyor, etrafa buyruklar yağıdırıyor. Çok dikkatli ve hep düşünceliydi. Yönetimi öğreniyordu- öyle göz kamaştırıcı şölen ve eğlencelerden kaçınarak kendini sultan ilan ettikten sonra (o hafta içinde ikinci sultan) kendi tuğra-

II. Bayezid'i tahtında gösteren bir minyatür (Tâcü't-tevârih, İÜ Ktp., TY, nr. 5970, vr. 366a)

sını taşıyan gümüş sikke kesilmesini ve camilerde selameti için her gün mevlüt okunmasını buyurdu.

İşte hepsi bu kadardı. Bizim oralarda bu kadarla hükümdar olunuyordu.

Ve böylelikle de tarihe Cem Sultan adıyla geçti. Saltanatı bir şehir ve on sekiz günle sınırlı bir sultan...

O günlerde Bursa'ya doğru askerler akın ediyorlardı. Onları gördükçe, Cem bize bakışıyla "demedim mi?" diyordu. Bu askerlerin kendi kestirdiği ve bizim de arzu ettiğimiz kadar çok olmadığını bilmem gerçekten mi ayırt edemiyordu.

Gelenler yirmişer ellişer kişilik topluluklardı, yani başkaldırmanın odağı belledikleri şehre başkentimize doğru, karıları, çocukları ve sürüleriyle akın eden göçebe Türkmenler ve yörüklerdi. Böyle gelişigüzel bir kalabalıkla yönetimi ele geçirmek şöyle dursun, korumak söz konusu olamazdı.

On beş bine yakın kılıca varabildiğimiz zaman, yani haziran ortalarında, Bursa'ya bir haber geldi: II. Bayazıt, Hünkâr Çayırı'ndaki orduların başına geçmiş, Bursa'ya doğru ilerlemekteydi.

Haydar hemen yanaştı:

"Bunun ne demek olduğunu biliyor musun?" dedi. "İmparatorluğun en

seçkin ordularının tümü! Tabii, onları yeni zaferler uğruna Fatih'in adı topladı, Bayezid ise hazıra kondu".

"Kimbilir!" diye karşı koydum. "Belki de yarısı, geleceğini" Cem Sultan'ın yanında görecektir."

Pek inanası gelmeyen Haydar:

"Askerlerin çok düşündüklerini mi sanıyorsun?" dedi.

"Bir kere onları toplamışlar ve yönetiyorlar, işte o kadar!"

Ben zaten Haydar'ın bu sözlerini işitmeden de kaygı içindeydim. Yalnız Cem her kaygıdan uzaktı. Bütün gününü askerler arasında geçirdi; kumandanlarıyla görüşüyor, yarınki savaşların planlarını tasarlıyordu. Gerçeği, ağabeyinin ordusunun sayı üstünlüğünü, paşaların tecrübesini, Bayezid'in bu savaşı yürütme ve kazanma hakkının meşruluğunu unutma eğilimine gelince, bu bir çılgınlığa benziyordu. Cem -kaderin bu ışık saçan şımarığı- kendisi önünde gerçeğin gerilemeye ve erişilmez bir zaferi armağan etmeye zorunlu olduğuna kesinlikle inanıyordu.

Akşam üstü dağ yönüne gönderilen gözcüler, Bayezid'in Bursa'dan üç saatlik bir yerde ordugâh kurduğunu bildirdi. Bayezid açık çarpışma istiyordu.

Cem bunu öğrendiği zaman, şehir duvarları dışındaydık.

Şaşıp kaldığını gördüm. Zira Bayezid'in ordusunda bazı değişikliklere yol açabilecek ve ona bizim için uygun duygular getirebilecek kadar zaman kazandırması gerekli olan uzun bir kuşatmaya bel bağlıyordu. Cem, açık savaşa hazır değildi.

Eski Saraya giderken artık dönüyorduk Cem düşünceliydi, susuyordu.

Artık kapıya vardığımız zaman bana dönerek:

"Rica ederim, Sadi" dedi,

"Git bana **Selçuk Hatun**'u çağır!"

15-16 Haziran 1481 Gecesi Olayları Hakkında Selçuk Hatun'un Anlatımı

Ben erken yatmayı sevmezdim. Doksanına yaklaşan bir kadın için yatak mezara benzer. Kaldı ki, o gece içim rahat değildi. Ertesi sabah ağabeyimin torunlarının orduları çarpışacaktı. Böyle bir sabahı beklerken nasıl uyuyabilirdim?

Sadi adında birinin beni aradığını bildirdikleri sırada, ben yeğenimin, kardeş kanına girmeyi ocağımızın yasası haline getirme aptallığı üzerinde düşünüyordum. Mehmet Han'ın; imparatorluğun iyiliğini gözettiğine inanıyordum, fakat soyumuzun iyiliği de benim için daha az önemli değildi. En denesiz çoban bile, cinsin ancak her kuzulamadan en iyi hayvanı damızlık alıkoymakla iyileştirildiğini bilir. İlk doğan evladın en iyi olduğu güveni de nereden çıkıyordu? Bütün yan dallarını budayarak Osmanlı soyunu enemek de nereden gelmişti Mehmet Han'ın aklına? Nesine lazımdı?

O zamanki gibi, şimdi de "erkek işi bu kadar olur" diye düşünüyorum. Kadın hiçbir zaman erkeklerin sınırlılık derecesine düşemez. Demek istediğim, ben Mehmet'in usuna esen ve kanun ilan edileni içten içe yeriordum.

Evet, dediğim gibi, Sadi adında birinin beni aradığını söylediler. Kim olduğunu bir türlü hatırlayamıyordum. Galiba Cem'in etrafını saran sapık oğlanlardan biriydi. Anlaşılan Mehmet'in, hepimiz, yani soyumuz gibi, küçük oğluna karşı haddinden fazla eğilimi vardı ve onu sadece hoşuna gittiği için böyle şüpheliler tayfası arasında yaşamaya bıraktı. Ben, kişisel olarak böyle bir durumun bir sultan oğluna yaraşmadığı ve onu kötü etkilediği kanısındaydım.

Selçuk Hatun Camii

Sözü geçen Sadi'yi içeri almalarını söyledim. Getirdiler. Tam tasarladığım gibi çıktı: adeta tam gelinlik çağında kız, erkek değil. Böylelerinden bir de tiksindirir ki...

Neyse, eğilip etekledi ve böylelerine hiç yaraşmayan basit sözlerle:

"Selçuk Hatun" dedi. "Cem Sultan, derhal kendisini ziyaret etmenizi rica ediyor."

Oda hizmetçileri beni giydirirken, içimden "küçüğün acelesi var?" dedim. Yoksa Sadi'ye bir şey söylemedim, onunla konuşmak bana yakışmazdı.

Cem, beni Orhan Han'ın odasında bekliyordu. Yüzü bembeyazdı, titriyordu. Acıdım ve "Onun gibi toy delikanlıya göre mi bu iş?" diye düşündüm. Çocukluğunu hatırladım: saydam denecek kadar parlak, bakıra çalan sarı saçlarıyla, en ince oyma kalem ve fırça ile işlenmiş bir yabancı diyar mücevheri andırırdı.

İçeri girdiğimde hemen koştı ve beni mindere götürdü. Her yanıma yastıklar koydu, ayaklarımı da sardı, zira gece serindi.

Hemen söylemeliyim ki, Cem insana dikkatli davranmasını, gönlünü kazanmasını bilirdi. Bu çok az erkeğimizin başarabildiği bir şeydi.

Heyecanını gizlemeden:

"Selçuk Hatun, dedi, seni çok sorumlu, çözümleyici bir sorun için çağırdım. -İşte o oğlanlar Cem'e böyle kelimeler öğretmişlerdi!- . Sen soyumuzun canlı bilinci, Bayezid ile aramızdaki kavga da yargıç olacaksın.

"Nasıl yargıç?" diye sözünü kestim. "Bir savaşın yargıç ancak kuvvettir."

"Bir de bak" dedi kelimeye basa basa.

"Selçuk Hatun, sen Osmanlıların en yaşlısısın, rica ederim, kardeşler arasında bir savaşın imparatorluk için ne kadar ölümcül bir şey olduğuna Bayezid'i inandır. Zaten Yıldırım'ın oğulları arasındaki çatışmalardan hala kendimize gelebilmiş değiliz.

Bayezid'e, ölümünü istemediğimi söyle. Rumeli mülkünde de gözüm yok. Onun olsun! O da insandır, o da babamın oğludur. Kardeş gibi, Osmanlı devletinin iki büyük bölümünün eşit ve iyi geçimli hükümdarları olarak yaşayalım."

Şüpheli dostlukların, yarı-erkek şairlerle yakınlığın insanı ne hale getirdiğini görüyor musunuz? -Bakın, Cem, onun adına ne aptalca şeyler söyleme-

mi istiyordu-

"Cem," dedim, "Bu söylediklerin gülünç, anla beni... Büyük bir imparatorluğun paylaşılmasına kim razı gelir ve bölündüğünde onun büyüklüğü kalır mı? Savaşacaksınız! Kardeşin kardeşi öldürmesini hiç istemesem de, biricik çıkar yol budur!"

Cem heyecanla sözümü kesti:

"Kardeş kavgasına ben senden daha fazla karşıyım! Benim yerime Bayezid'in ölmesini teklif edersem, ondan neyimle daha iyi olurum ben? Selçuk Hatun, sen halamızsın, her iki yeğenin de yaşamalarına imkân verecek kararı sen bulmalısın."

"Bir deneyeceğim." dedim.

"Söz vermedikçe Cem'in beni rahat bırakmayacağını anladım. Birçok erkek tanıyordum ki, hepsi de en basit şeylerle, evleri, karıları veya usaklarıyla başa çıkamazken, bu dünyaya düzen vermek için geldiklerini sanıyorlardı.

Daha sözümüz bitmeden, Cem iki elimi de kavrayıp göğsüne bastırmıştı. Bu delikanlının garip yanı buydu zaten; apaçık aptallıklar yapsa dahi insanın kalbini kazanıyordu, onun dayatmasına direnmek zordu..

O benim için esnek yaylı bir araba hazırlamalarını buyurur, bana eşlik edecekleri ve koruyucuları seçerken, ben her an ödevimi düşünmekten kendimi alamıyordum. · Biraz önce

Cem'in sayıklamalarına gülesim geliyordu, şimdi ise söylediklerini benimsiyor, bunları uyarıcı bir dile çevirmeye çalışıyordum.

Arabaya binmemden önce Cem beni kucakladı ve:

"Selçuk Hatun" dedi. "Düşüncemle hep seninle olacağım. Tanrı seni iyi haberle geri getirsin!"

Birkaç saatlik yolculuğumuzun nasıl geçtiğini bilemedim. Büsbütün düşüncelerime dalmıştım. Bizi Bayezid'in ordugâh nöbetçileri durdurdular. Ağası beni hemen tanıdı; devletimizin bütün ileri gelenlerinin, ileri gelen soylarının beni tanıyıp unutamayacakları kadar çok yaşamıştım. Beni hemen Bayezid'in yanına götürdüler.

On yıl vardı ki, Bayezid'i görmemiştim. Daha doğrusu görmeyi istememiştim. Hiç değişmemişti: Biraz ağırbaşma vakti gelmiş olsa da, hep aynı çekirdekti.

Beni:

"Saygı değer **Selçuk Hatun**'un eşiğim-

den adım attığı şu an kutlu olsun!" sözleriyle karşıladı. "Böyle gece yarısı seni neden aradığımı herhalde anlıyorsun Bayezid," diyerek söze başladım. -Kasten Han demedim ve bütün konuşmamız boyunca Cem'i de bu sanıyı kullanmadan andım-. Aynı zamanda sultan olan her ikisinin de benim için sadece kardeş torunları olduklarını belirtmek istiyordum.

Bayezid gözlerime sakın sakın bakarak:

"Hayır. Anlamıyorum, **Selçuk Hatun**" dedi.

Elbet böyle diyecekti. Aslı bu ya işte tüm bu tutumundan ötürü onu hiçbir zaman sevmemiş, hatta ona dayanamıyordum. Bayezid konuşma ve tavırlarında çekilmez bir şekilde tam ve kusursuzdu; insan zayıf yerini bir türlü bulamazdı. Onda yerini bulmamış bir şey yoktu, aceleye kapılmaz ve iyice düşünmeden hiçbir şey yapmazdı. Şimdi de yüzüme baka baka beni aldatıyor, beni açıklamada bulunmaya zorunlu kılarken, kendisi bana giydireceği külahı hazırlıyordu. Öfkemi gizleyemedim ve dedim ki:

"Bulabilmen zor değil. Evlatlarımız arasında bir cinayete engel olmak için, soyumuzun en yaşlı kişisi sanıyla geliyorum."

"Öyle mi?" -Bayezid çok şaşı. "Selçuk Hatun, Tanrı ömrünü arttırsın, sen her zaman canlı bilincimizsin! Şimdi de, ihtiyarlığımı esirgeyeceğin yerde, böylesine ağır bir görevi üzerine aldığını görerek büyük bir mutluluk duyuyorum. Fakat sen neden benim yanıma geliyorsun?"

"Nedeni var mı?"

Ancak böyle diyebilirdim. Bayezid, ilk sorusuyla beni duvara dayamıştı.

"Var. Evet, neden? Çılgınlık suçunu başkası işledi ve ben, asıl onu bu yoldan saptırmanı rica ediyorum. Yoksa Cem seni kabul etmedi mi?"

"Ben onun yanından geliyorum!- Böylece kestirmeden konuştum. Bayezid beni sinirlendirmeyi başarmıştı. - Cem'i ne diye suçluyorsun? Ölmek istemediğinden ötürü mü? Peki, ya sen neden ölmüyorsun? Ha!"

Saygıyla cevap verdi:

"Çünkü yasa bunu gerektirmiyor. Ben yasaya dayanarak yaşıyor ve yönetiyorum. Yasayı çiğneyen cinayet işlemiş olur, değil mi?"

Artık kendimi tutamadım:

"Hangi insani yasa kendini bizzat celladın ellerine atmasını isteyebilir? Senin ölmen gerekseydi, böyle bilgece konuşacak mıydın? Ölüme karşı çıkmayacak mıydın? Ha?.."

"Hayır!" - Böyle cevap vermeseydi, onun Bayezid'liği kalmazdı zaten, "Elbette ki, hayır. Eğer ölümüm imparatorluğun gücünü sağlamlaştıracak olsaydı, ben çoktan yaşamaktan yoksun olurdum, **Selçuk Hatun!**"

"Laf, yoksun olurdun!" diye düşündüm. Çünkü Bayezid bu sözlerle konuşmamızı esastan uzaklaştırıyordu. Bizim soydan nasıl olup da böyle bir kaypak yaratık çıkabildiğine şaşıyordum.

"Bana bak, dedim "Yine, sen istediğini konuşabilirsin, ama ben yaşamak arzusundan ötürü Cem'i suçlu bulmuyorum. Vicdanına ne diye bir kardeş öldürme azabı yükleteceksin? Mehmet Han size uçsuz-bucaksız bir devlet bıraktı. Her birinizin -kardeşçe bölüşürseniz- Orhan Han'dan üç kat fazla toprağı olur. Vakit varken anlaşıp, şehirlerin ve ordularımızın yıkımına son verin. Nihayet kardeşsiniz be canım, bu ne demektir biliyor musun?"

Bayezid hüznüle:

"Biliyorum" dedi. "En önemsiz askerin ve her dilencinin de kardeşi var. Fakat iktidar işinin kötü talihi burada, **Selçuk Hatun**. Atasözümüzü, bilirsin, "Sultanlar arasında akrabalık yoktur!"⁸ der.

Ve işte ben, kişinin en değerli şeyinden, kardeşimden yoksun oluyorum. Ben azara değil, acınmaya gerekli kişiyim. Kalbim kan ağlasa da haklı darbeyi indireceğim ki, soyuma bağlı kalabilirim..."

Ötesini, doğrusu ya, kulak verip de dinlemedim. Bu derviş sesinin mırıltısı, bu derviş yüzündeki soylu hüznü canıma tak dedi. İçimden "Tanrım, bu ne korkunç yaratık!" diye düşünürken, bu işten bütün ruhumla tiksindim. Artık çabalamanın manası var mıydı?

Daha Bayezid konuşmasını bitirmeden kalktım. Hemen sustu ve beni uğurlamak üzere yürürken, son sözü şu oldu:

"Osmanlıların canlı bilinci için rahat olsun! Ne sen, **Selçuk Hatun**, ne de ben -Tanrının bu boynu eğik kulu- kutsal yasayı değiştirecek güçte değiliz." İşte bu kadar...

Ben, geçkin ihtiyar, Bayezid'le Cem arasındaki kıyasıya kavgaya ancak bu raya kadar karışabildim. Küçüküğünün acele ve düşüncesizlikle karıştırdığı bu haltı bir türlü düzeltemedim. Bu sözlerimi kınama olarak almayın; Cem her kınanmanın üstündeydi.

Duyduğuma göre, bazıları, Cem'in ancak on sekiz gün Sultanlık edebilmiş olmasına üzülyörlarmış. Bence, taht hiç de Cem'e göre şey değildi. Yalnız, küçüküğün başına o kadar çok bela gelmesine yanarım da yanarım. Gözümün önüne her zaman çocukluğu gelir: kay-

maktaşı ve altından yapılmış çok narin bir yabancı diyar mücevheri!

Durun! Bir sözüm daha var. Bir zamanlar, Cem'i, soyumuzun en umut verici kişisi olarak sevdiğime inanıyordum. Şimdi artık yanılmıyorum: Onu bilhassa bize en az benzediği için seviyordum...

Sayfa: 60-66

20 Haziran 1481 Olayları Hakkında

Şair Sadi'nin: Üçüncü Anlatımı

20 Haziran'dı. Bu günü kıyamete kadar unutmayacağım:

Üç gece önce, efendimizin, ihtiyar kadını nasıl beklediğini seyrediyordum. Çok düşünceliydi. Orhan Han'ın odasında ileri geri dolaşıyor ve kendi kendine de yüksek sesle konuşuyordu. Ötesi düpedüz çılgınlık olur! Bunu birkaç kere tekrarladığını işittim.

İhtiyar kadın gece yarısından çok sonra döndü. Onu iki uşağın koltuğunda içeri getirdiler. Bitkindi. Buna rağmen, bana ters ters bakmak için kendinde güç bulabildi. Ben çekilip gitmeliydim, ama gitmedim, kendisini dinlemek için kaldım. Ve ihtiyar kadın, Cem'e, neler konuştuğunu ve kendisine ne cevap verdiklerini bildirdi. Bunları yenilemeyeceğim yani tekrarlamayacağım biliyorsunuz.

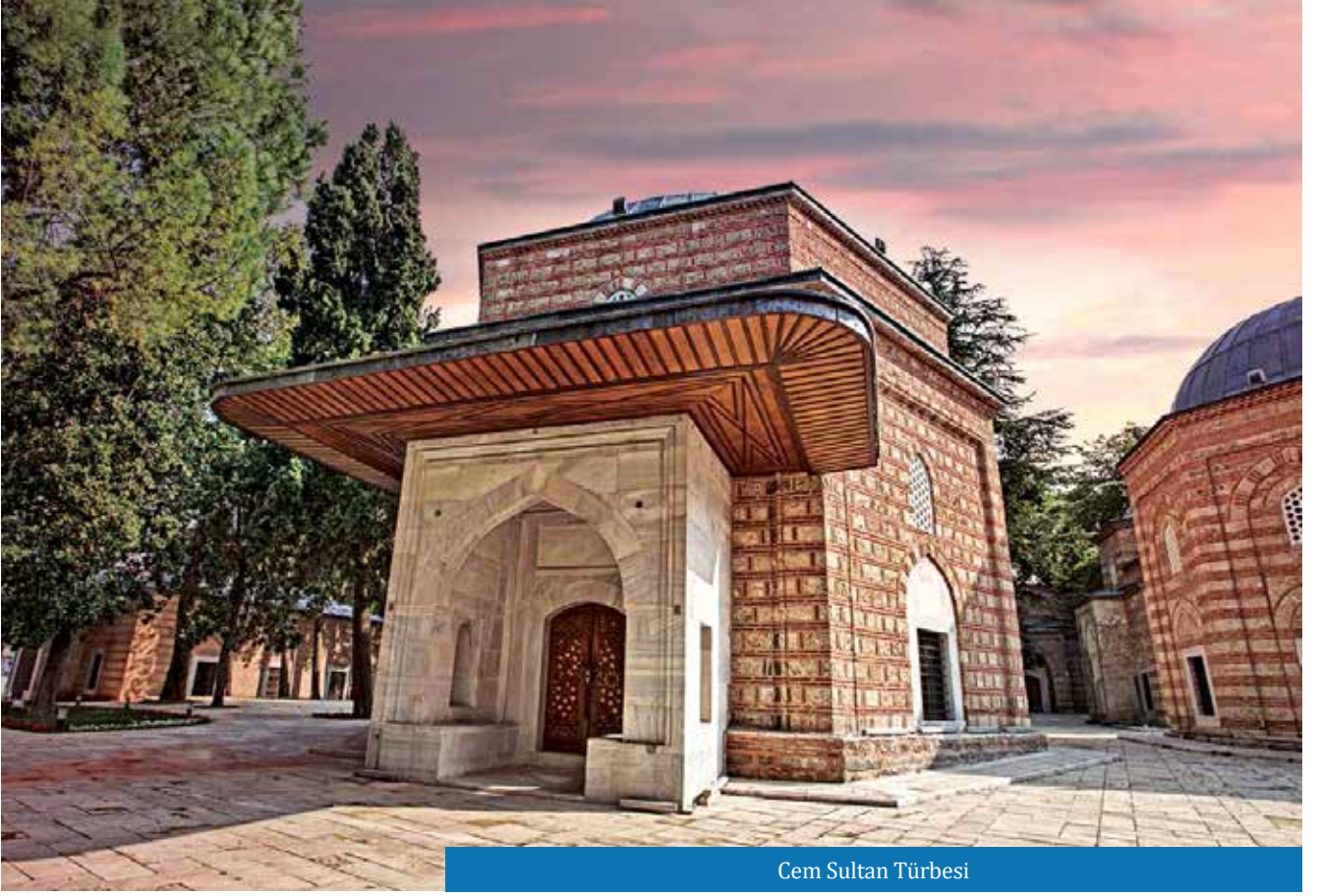
Cem ilkönce ayakta dinliyordu. Sonra el yordamıyla yastığı altına çekti ve çöküp oturdu; ayakta duracak hali kalmamıştı.

8 Lâ rahime beyne'l-mülûk!" - «Melikler

arasında akrabalık olmaz!»

Mihraplı Köprü / Selçuk Hatun Köprüsü

Cem Sultan Türbesi

İçimden, "Yarabbi, savaştan önce bir komutanın hali böyle mi olur?" diyordum.

Ezgindi. Böyle bir elçiden başka ne bekleyebilirdi, diyeceksiniz. Ben de kendime bunu soruyordum. Fakat Cem'in gerçekten hayat ilişkilerinden haberi yoktu ve **Selçuk Hatun**'un başarı sağlayacağına belki de içtenlikle inanmıştı.

Halası susunca:

"Her şey bitti!" dedi. "Tanrının koruduğu imparatorluğumuz yine kana boyanacak. Neden babam hayattayken bu düğümü çözmedi? İradesinin bu olduğunu bilmiş olsaydım, seve seve ölebilirdim."

"İhtiyar kadın bitkinliğin öfkesiyle: "Yeter bu masallar!" diye sözünü kesti. "Bayezid'ten, yasa gerektirdiği takdirde nasıl ölebileceğinden başka bir şey işitmedim, şimdi de senden aynı şeyi işitiyorum. Mademki ikiniz de ölüme o kadar hazırsınız, gece vakti beni ne diye dolaştırıyorsunuz, ha?!..

Cem de onun sözünü keserek, hemen hemen aynı kesinlikle:

"Hayır, ölmeyeceğim dedi. -Bir ideden,

tam tersine atılmak Cem'e özgü bir şeydi-. "Bayezid buna hiç bel bağlamasın!" İhtiyar kadın omuz silkti. Cem'in çocuksu heyecanlarından bıkmaya başlamıştı. Ve gitmek üzere kalktı.

Cem, Hatun'un kemerini saygıdan da fazla bir duygu ile öptü. Osmanlı soyu ile vedalaştığını anlıyordum.

"Esenlik, hala!" dedi. - Sesi, gözyaşından da ıslaktı: "Sağ oldukça, Cem için duanı sakınmayacağımı biliyorum."

Selçuk Hatun:

"Haydi, haydi, sen işi duaya vardırma!" dedi ve kupkuru, çıkık kemikli eliyle Cem'in omuzunu sıvazladı.

Yalnız kalır kalmaz, Cem bana döndü:

"Sadi," dedi "Tan atmadan, kentin altındaki ordugâhı terk edeceğiz. Yenişehir ovasına doğru gideceğiz."

"Savaştan önce orduyu yormak doğru olur mu, sultanım?"

"Bursa'nın, bana bağlılığının acısını çekmesini istemiyorum. Açık ovada sa-
vaşacağım. Bana Yakup ağayı çağır!"

Bitişikte uyuyan Yakup ağayı çağır-
dım. Aldığım diğer görevleri yerine
getirmem gerektiği için, Cem'le ko-

nuşmalarında ben bulunamadım. Bu konuşmayı, Bayezid ile Cem arasındaki savaşlarda sonun başlangıcı olarak kabul etmemiz gerekir.

Sayfa: 67-68

Seçilmiş Kaynakça:

Başak Burcu EKE; "İsmi ile Müsemma Bir Hatunun Öyküsü: Selçuk Hatun", 24 Şubat 2020.

<https://www.fikircogrfyasi.com/makale/ismi-ile-musemma-bir-hatunun-oyku-su-selcuk-hatun>

Hüseyin MEVSİM; "Yazarın Kahramanına Âşık Olma Hâli: Vera ve Cem Olayı", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 50, s. 405-418, 2016, Ankara.

Hüseyin MEVSİM; "Vera'nın Cem Aşkı", *Bursa'da Yaşam Dergisi*, Temmuz-2014, Bursa, s. 228-233.

Nesrin TAĞIZADE-KARACA, "Batılı Üç Eserde 'Romantik Kurban' Cem Sultan", *Bilig*, Kış / 2006, S. 36, s. 167-186.

Vera MUTAFCIYEVA, *Cem Sultan Olayı*, (çev. Naime Yılmaer), May Yayınları, İstanbul 1971.

Çelebi Sultan Mehmed ve Aydınoğlu Cüneyt Bey

Hayatı oldukça maceralı geçen, Türk tarihinin en renkli simalarından biri olan Cüneyt Bey...

Fetret Devri'nin en fazla öne çıkan şahsiyetlerinden birisi de "Kara" ve "İzmiroğlu" diye anılan Aydınoğlu Cüneyt Bey'dir. Cüneyt Bey'in bastırıldığı paralara göre babası, Yıldırım Bayezid'in İzmir Subaşı İbrahim Bey'dir. İzmir'de doğan, tarih sahnesine çıkışı Emir Timur'un ordularıyla Anadolu'yu terk edip Semerkant'a dönmesiyle başlayan ve o dönemden sonra sürekli gündemde kalma-yı başaran Cüneyt Bey, Aydınoğlu hanedanına mensuptur.

Emir Timur, Rodos Şövalyeleri'nin yönetimindeki İzmir'i fethettikten sonra Aydınoğlu Musa Bey, hükmettiği topraklara yeniden kavuşmuş ama kısa bir süre sonra ölmüş ve yerine Umur Bey geçmişti. Aynı yıllarda Cüneyt Bey İzmir'e, kardeşi

Hasan Bey ise Ayasaluğ'a hâkim oldular. Beyliğinin parçalanmasına göz yummayan Umur Bey, Mentешеoğlu İlyas Bey'in yardımcılarıyla Hasan Bey'i ele geçirip Marmaris zindanına kapattı. Kardeşini kurtarmak için harekete geçen ve Edirne'de hüküm süren Süleyman Çelebi'nin de desteğini alan Cüneyt Bey bir kadirge ile Marmaris'e geldi ve kardeşi Hasan Bey'i zindandan kurtararak bölgeye hâkim oldu. Bununla da yetinmeyen Cüneyt Bey, Umur Bey'in kızıyla evlendi ve 1405 yılında Umur Bey ölünce beyliğin tamamının yönetimini eline geçirdi. Özbek kaynaklarına göre Emir Timur, 1336 tarihinde Orta Asya'daki en eski şehirlerden biri olan Şehr-i

Sebz'in yakınındaki Keş şehrine bağlı Hoca Ilgar beldesinde dünyaya gelir. Emir Timur'un babası Barlas kabilesi soylularından, Keş şehrinin yöneticilerinden, Türk bir aileden gelen Emir Taragay, annesi ise Tekina Hatun'dur.

Daha genç yaşlarında bir devlet kurma yolunda hızlı adımlar atan Emir Timur, uzun mücadelelerin ardından Altın Ordu Hanı Toktamış'ın ülkesini de topraklarına katmayı başarır ve Timur Hanlığı'nı kurar.

Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid, Anadolu'nun kuzey vilayetlerini top-

raklarına katmasının hemen ardından, hızla doğudaki şehirlere yaklaşıncı Timur'un eşkiya ve yol kesicisi diye adlandırdığı Türkmen Beyi Kara Yusuf ile Bağdat Hükümdarı Sultan Ahmed Celayir kaçıp Yıldırım Bayezid'e sığınır. Timur, Bayezid'den, kaçakların kendisine teslim edilmesini ister ama bu isteği yerine getirilmez.

Bu durum Yıldırım Bayezid ile Emir Timur'un arasını açar. O yıllarda Erzincan Emiri Mutaharten, Akkoyunlu Beyi Karayölük ve topraklarını Osmanlı Devleti'ne kaptıran Türk beylikleri, özellikle de Karaman Beyi, Emir Timur'u Osmanlıların üzerine yürümesi için teşvik eder. Ayrıca Ceneviz, Fransa, Bizans ve Kastilya gibi Osmanlı karşıtları da bu savaşın olması yönünde Timur'u kışkırtırlar. Emir Timur ile Yıldırım Bayezid karşı karşıya gelmeden önce, aralarında mektuplaşırlar ama bu mektuplar da işe yaramaz ve savaş kaçınılmaz hâle gelir.

20 Temmuz 1402 tarihinde Çubuk Ovası'nda yapılan savaşta Osmanlı

Karasubaşı Cüneyd Bey'in 825 (1422) tarihli gümüş sikkesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir, nr. 1327)

Yıldırım Bayezid (Venedikli Ressam Paolo Veronese)

güçleri Timur'un kuvvetlerine yenilir. Osmanlı Türklerinin mağrur sultanı Yıldırım Bayezid savaş alanından çekilmeyerek sonuna kadar dövüşür ama başarılı olamayıp esir düşer.

Hâkim olduğu ve parçaladığı Anadolu'yu kan ve ateşe boğan Emir Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra vassal olarak elinde tuttuğu Yıldırım Bayezid'in dört oğlunu birbirine karşı kışkırtınca on bir yıl sürecek olan Fetret Devri başladı.

Emir Timur'a esir düşen Yıldırım Bayezid'in oğulları dört bir yana dağılmıştı. Süleyman Çelebi Edirne'de; Musa Çelebi Bursa ve Mehmed Çelebi de Amasya ve civarında yönetimi

üstlenerek saltanat mücadelesine girişir. Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Sultan Hatun'dan doğma şehzadesi İsa Çelebi ise Balıkesir'e (Karesi) yerleşip kardeşleri ile iktidar mücadelesine tutuşur.

Hâkim Türk geleneğine göre bir hükümdarın çocuklarından her birinin babasının yerine geçme hakkı vardır ve veraseti düzenleyen bir kanun olmadığı için onun meşruiyeti tartışılmazdır.

1389 yılında Edirne'de dünyaya gelen, eğitimini Edirne ve Bursa sarayında tamamlayan Mehmed Çelebi, Yıldırım Bayezid'in Devlet Hatun'dan

Musa Çelebi (Venedikli Ressam Paolo Veronese)

doğma dördüncü oğludur. "Çelebi" veya Yunanca krytsez (genç efendi) kelimesinden gelen "Kirişçi" lakabıyla da tanınır.

Mehmed Çelebi orta boylu, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, kırmızı yanaklı, geniş göğüslü ve kuvvetli bir vücuda sahipti. Gayet hareketli ve cesurdu. Güreş yapar ve çok kuvvetli yay ki-

rişlerini bile çekebilirdi.

Mehmet Çelebi, Ankara Savaşı'nda Osmanlı yedek kuvvetlerin komutanıdır. Savaşın kaybedildiğini gören Bayezit Paşa tarafından savaş alanından çıkarılır, Timur'un askerlerinin elinden yaralı olarak kurtulur ve sadık askerleriyle Tokat'a çekilir, oradan da Amasya'ya geçer.

Emir Timur, Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti'ne ait bütün topraklarda egemenliğini ilan etti. Sarp dağlara çekilen Mehmed Çelebi'yi yanına davet etti ama genç şehzade bu tuzağa düşmedi, Emir Timur'un yanına gitmeyip sadece ona armağanlar göndermekle yetindi.

Emir Timur tarafından beylikleri geri verilen Aydınolu Cüneyt Bey, Saruhan Beyi Hızırşah Bey, Menteşe Beyi İlyas Bey ve Candaroğlu İsfendiyar Bey, Fetret Devri'nde İsa Çelebi'ye destek verirler ve Mehmed Çelebi'ye hücum etmesi için İsa Çelebi'yi kışkırtırlar.

İsa Çelebi, kendisini destekleyen beylerin askerlerinden oluşturduğu ordusuyla 1404-1405 arasında üç defa Bursa'ya hücum eder ama her seferinde Mehmed Çelebi'ye yenilip geri çekilmek zorunda kalır. İsa Çelebi'nin yanında yer tutan ve savaşan Aydın, Teke ve Menteşe Beyleri, Mehmet Çelebi'nin kılıcı altında can verirler. Yüce gönüllü Mehmed Çelebi kendisine karşı savaşan, yenilince de aman dileyen Hızırşah Bey ile Cüneyt Bey'i ise affeder.

Bizans destekli ordusunu Edirne'den Anadolu'ya geçiren Süleyman Çelebi, kardeşi Mehmed Çelebi'yi Bursa'dan çıkarır ve sonra kendisine verdiği sözlerde durmayarak bağımsız bir beylik kuran Cüneyt Bey'i cezalandırmak için İzmir'in üzerine yürür.

Süleyman Çelebi'nin güçlü ordusuna karşı elindeki kuvvetlerle direnemeceğini çok iyi bilen Cüneyt Bey, akşam saatlerinde ordusunu terk etti, boynuna bir ip geçirdi, Süleyman Çelebi'nin çadırına gitti ve önünde diz çöküp af diledi. Kendisi ayrılınca ordusu dağılan Cüneyt Bey'i affeden Süleyman Çelebi, askerlerinin başında Ayasuluğ'a girdi. Dört ay Ayasuluğ'da kalan Süleyman Çelebi yanına Cüneyt Bey'i de alarak Edirne'ye döndü.

Süleyman Çelebi kendisine yeniden boyun eğen Cüneyt Bey'i Ohri'ye Sancakbeyi olarak gönderdi. Ohri'de iken memleketine dönmenin yollarını arayan Cüneyt Bey, aradığı fırsatı kısa sürede buldu. Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi arasında sürüp giden çarpışmaları fırsata çeviren Ohri Sancakbeyi Cüneyt Bey memleketine geri döndü ve Emir Süleyman'ın yerine atadığı Osmanlıların Aydıneli

Valisi'ni öldürerek, yeniden topraklarına el koydu.

1413 yılında kardeşlerine üstün gelerek yıllardır sürüp giden savaşları bitiren, 11 yıllık kargaşa dönemini sonlandırıp Osmanlı Devleti'ni bir idare altında toplayan ve milletin dirliğini birliğini sağlayıp devleti yeniden kuran Çelebi Sultan Mehmed, Edirne'de hükümdarlığını ilan eder.

Fetret Devri'nde Osmanlı Devleti Anadolu'da epey toprak kaybetmişti. Kısa sürede Rumeli'de işleri yoluna koyan, çevresindeki komşu hükümdarlarla siyasi münasebetler kuran Çelebi Sultan Mehmed ordusunun önüne düştü, Osmanlı hâkimiyetine meydan okuyan Anadolu'daki hanedanlara baş eğdirip yeniden siyasi birliği sağlamak için yola çıktı ve Ohri'den kaçarak gizlice İzmir'e gelen Cüneyt Bey'in üzerine yürüdü. Menemen, Kayacık ve Nif kalelerini alan Osmanlı Sultanı harekâtını sürdürdü, İzmir'i karadan ve denizden kuşattı ve Cüneyt Bey'e bir haberci göndererek topraklarını kendisine teslim etmesini istedi.

Her taraftan kuşatılınca dehşete kapılan ve annesini, kardeşini, karısını ve çocuklarını İzmir'de bırakan Cüneyt Bey her zaman yaptığını yaptı ve İzmir'den gizlice kaçtı. On günlük bir kuşatmadan sonra Cüneyt Bey'in annesi kaleyi Osmanlılara teslim etti.

İzmir'e giren Çelebi Sultan Mehmed, şehrin surları ile Rodos Şövalyeleri'nin yaptırmış olduğu muazzam kaleyi bir gece içinde yıktırıp yerle bir ettirdi.

Osmanlıların Anadolu'yu bir bayrak altında toplama politikasına sürekli direnen Aydınolu Cüneyt Bey'in annesi, Osmanlı Sultanı'nın huzuruna çıktı ve oğlunun affedilmesi için ricalarda bulundu. Duygusal bir insan olan Çelebi Sultan Mehmed, ayaklarına kapanan yaşlı kadını kırmayınca, kaçıp gizlendiği yerden geri dönen ve ömrü oldukça kendisine sadık kalacağına, Osmanlı hâkimiyetini tanıyacağına yeminler eden Cüneyt Bey'i affetti, Niğbolu Sancakbeyi olarak Rumeli'ye gönderdi. Cüneyt Bey'in topraklarının yönetimini de Bulgar Kralı'nın Müslüman olan oğlu Aleksandr'a verdi.

Çelebi Sultan Mehmed ile dost olup ona evladı gözüyle baktığını söyleyen Bizans İmparatoru Manuel, as-

İsa Çelebi (Venedikli Ressam Paolo Veronese)

lında kendi menfaatinden başka bir şey düşünmüyordu. Yıllardır ortalarında görünmeyen Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi, 1419 yılında ortaya çıktı ve Manuel'den yardım istedi.

Yanına bir miktar asker katılan Mustafa Çelebi, Manuel tarafından Eflak'a gönderildi. Eflak Prensi'nin

de desteğini alan Mustafa Çelebi'nin Osmanlı tahtı için ortaya atıldığını duyan entrikacı Cüneyt Bey, Çelebi Sultan Mehmed'e ettiği yeminleri, verdiği sözleri unuttu, Niğbolu'dan ayrılıp Eflak'a gitti ve Mustafa Çelebi'ye bağlılığını bildirdi.

İki asi Mustafa Çelebi ve Cüneyt Bey, Eflak kuvvetlerinin başında

I. Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmesini tasvir eden bir minyatür
(Oriental Miniatures..., Taşkent 1980, rs. 137)

Teselya'ya geçtiler, Bulgaristan, Epir ve Yunanistan'da katılanlarla giderek büyüyen ve kırk bin kişiye ulaşan ordu ile Selanik'e gelip bölgeye yerleştiler.

Tahtına göz dikenlerden daha hızlı ve akıllı davranan Çelebi Sultan Mehmed halkını uyardı ve Osmanlı tahtında hakkı olduğunu iddia eden kişinin Aydınolu Cüneyt Bey'in ihaneti ile ortaya çıkarılmış bir sahtekâr olduğunu ilan etti. Bununla da yetinmeyen Çelebi Sultan Mehmed, oğlu Şehzade Murad'ın komutasında altmış bin kişilik ordusunu Bursa'dan yola çıkardı ve Gelibolu'ya geçirdi.

İki ordu karşılaştığında askerleriyle birlikte dövüşmek isteyen Mustafa Çelebi'ye Cüneyt Bey izin vermedi, onu okların menzili dışında tuttu. Şehzade Murad'ın çelik bir yumruk gibi hareket eden deneyimli askerleri, kısa sürede Mustafa Çelebi'nin toplama kuvvetlerini ezip darmadağın etti. Ordusunun paramparça olduğunu gören Mustafa Çelebi ile veziri Cüneyt Bey, askerlerini ortada bırakıp savaş alanından kaçtılar ve Selanik'e kapağı atarak kendi canlarını kurtardılar.

Selanik önlerine gelen Çelebi Sultan Mehmed kaçakların kendisine teslim edilmesini istedi. Kaleden çıkarak Sultan Mehmed'in ayağına giden Selanik Valisi Demetrius Laskaris "Kalemize sığınanlar bizim misafirimizdir. Kutsal misafirlerimizi size teslim ederek hizmetinde bulduğum imparatorumu küçük düşüremem." dedi ve kaçakları teslim etmedi.

Kaypak karakterli Bizanslıları iyi tanıyan Çelebi Sultan Mehmed, uzun görüşmelerden sonra Bizans İmparatoru Palaiologos ile Şehzade Mustafa ve Cüneyt Bey'in Limni Adası'ndaki Aya Maria Manastırı'nda, Rum muhafızların gözetiminde ömür boyu hapis kalmaları için anlaştı.

Timur'un Gûr-ı Emîr adlı türbesi, Semerkant

Açıklamalar:

Not 1: Cüneyt Bey'in babası İbrahim Bahadır Bey, Aydınolu Mehmet Bey'in beş oğlundan biridir. Bizanslı tarihçi Dukas, Cüneyt Bey'in babasını Karasubaşı adıyla yazar ve onun Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlılara bağlı İzmir Subaşı olduğunu belirtir. Bu sebeple Cüneyt Bey ve kardeşi Hasan Bey "İzmiroğlu" diye de anılırlar. Osmanlı kaynaklarında da kendisinden İzmiroğlu Cüneyt Bey şeklinde bahsedilmektedir.

Not 2: Tarihçiler, Aydınoluğulları'nın altmış şehri, üç yüz kalesi, yetmiş bin askeri olduğunu, karada ve denizde Rumlar ve Frenklerle savaştıklarını, Birgi, Tire ve Selçuk'ta camii, medrese ve türbelerinin bulunduğunu beyan ederler.

Not 3: Padişahlığı süresince yirmi dört savaşa katılan, kırka yakın yara alan, son derece hareketli, kuvvetli ve cesur bir insan olan Çelebi Sultan Mehmed göste-

rişli bir vücuda sahipti. Çok kuvvetli yay gerer ve sık sık güreş tutardı.

Not 4: İzmir'in düşüşünden ve her zaman kendisini affettirmenin yollarını bulan Cüneyt Bey'in affedilmesinden sonra İyonya ile Karaman arasındaki bütün beylikler Osmanlı egemenliğine girdi, yeniden fethedilen Konya'da Anadolu'ya barış getiren anlaşma imzalandı. (Alphonse De Lamartine)

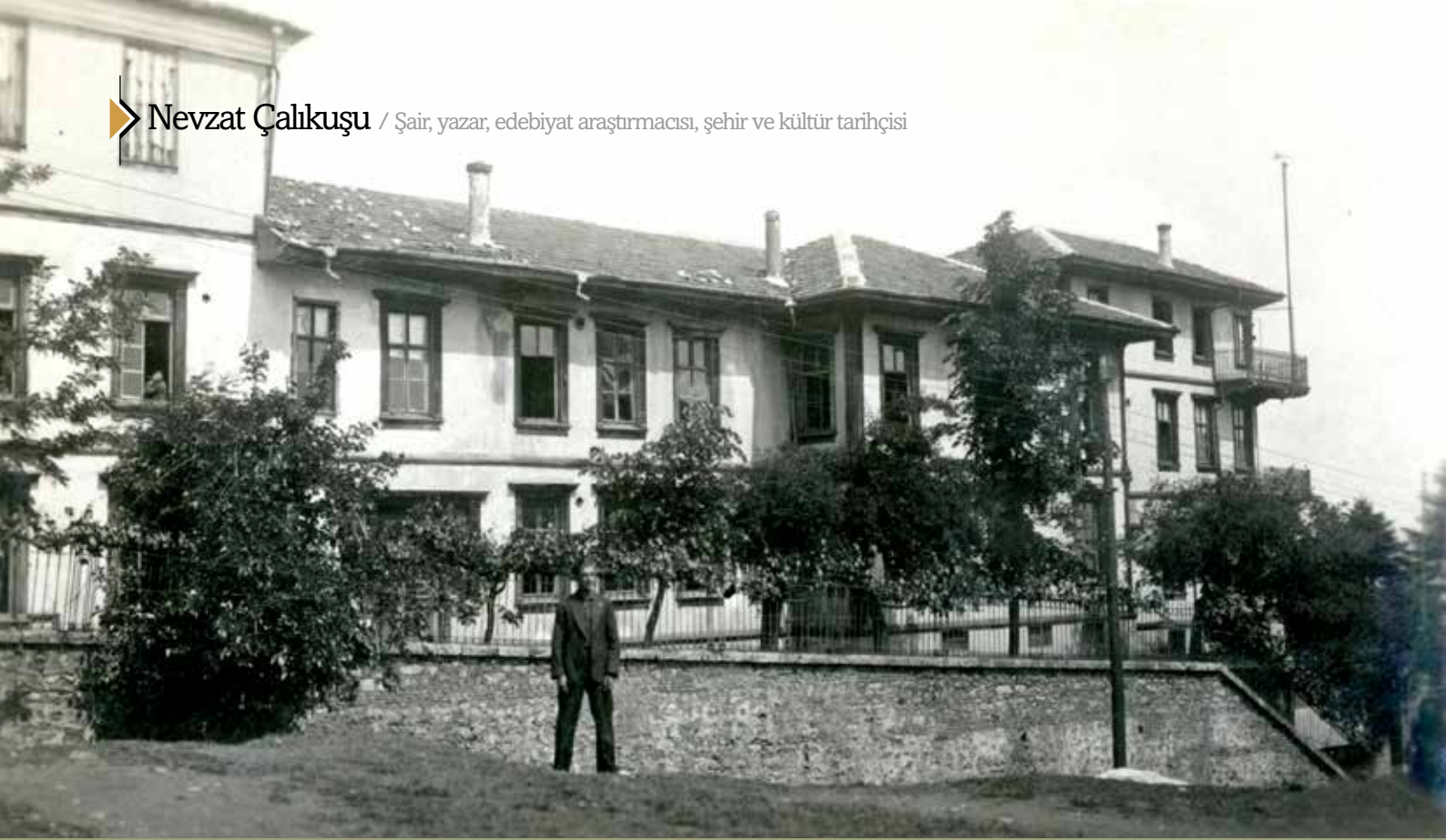
Not 5: Çelebi Sultan Mehmed, Mustafa Çelebi'nin Eflak'ta ortaya çıktığı haberini alınca Cüneyt Bey'i ortadan kaldırması için maiyetinden iki adamını Niğbolu'ya gönderir ama adamları Cüneyt Bey Eflak'a geçip Mustafa Çelebi'ye katıldıktan iki gün sonra Niğbolu'ya varırlar. (Dukas)

Not 6: Çelebi Sultan Mehmed'in ölümünden sonra II. Murad zamanında Bizans İmparatoru tarafından serbest bırakılan Mustafa ile Cüneyt Bey yine taht mücadelesine girişmişler, Ulubat'ta II. Murad ile

yaptıkları savaşı kaybetmişler ve Cüneyt Bey, Mustafa Çelebi'ye de ihanet etmiş, ondan ayrılarak İzmir'e kaçmış, eski adamları tarafından iyi karşılanmıştır.

Not 7: Mustafa Çelebi Edirne'de asılmış, Cüneyt Bey ise etrafına topladığı kuvvetlerle Aydınolu Mustafa'yı yenerek öldürmüş ve topraklarını tekrar eline geçirmiştir. Rahat durmayan ve Osmanlı Devleti'ne karşı yine Karamanoğulları ile birleşen Cüneyt Bey'in üzerine ordu gönderilmiş, önce oğlu Kurt Hasan, Akhisar'da yenilip esir edilmiş, sonra da Cüneyt Bey Sisam Adası karşısındaki İpsili Kalesi'nde ele geçirilerek bütün ailesi ile birlikte öldürülmüştür.

Not 8: Hayatı oldukça maceralı geçen, Türk tarihinin en renkli simalarından biri olan Cüneyt'in İzmir ve Tire'de bazı hayratının bulunduğu vakıf tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca adına basılmış gümüş sikkeler de mevcuttur.

“Bursa’da Edebiyat Mekânları”

Bir Edebiyat Mekânı Olarak Bursa Çelebi Mehmet Ortaokulu

Çelebi Mehmet Ortaokulu’nu bir edebiyat mekânına dönüştüren öğretmen edebiyatçılarımızı da bizzat tanıdıklarımın başlıyarak anlatmak istiyorum. Eğitimin eğitim, öğretmenin öğrencinin de öğrenci olduğu yıllardı...

1 9 Ağustos 1906 tarihinde Hamidiye Medrese-yi Muallimin Mektebi olarak iptidai bölümü açılan okul, bilâhare doğrudan “Bursa Muallim Mektebi” adını alır. Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemeler içinde okul, 15 Ekim 1927 tarihinde “Birinci Ortaokul” diye adlandırılır. 6 Ağustos 1952’de yapılan yeni bir düzenlemeyle “Çelebi Mehmet Ortaokulu” adını alan bu eğitim yuvasının statüsü 26 Eylül 1983’te liseye yükseltilir. Son olarak 15 Eylül 1992’de yabancı dil ağırlıklı bir Anadolu Lisesi’ne dönüştürülen okul, binalarının depreme dayanıksızlığı sebebiyle -yeniden yapılmak üzere yıkılır. Zaten bu kadim okul, tarihî binaları yıkılmadan önce, 1979 yılında yangın görmüştür ve asıl anıların biriktirildiği o klâsik kâğıt yapılar yok olmuştur. Şimdi okul, yeniden

inşa edilmek ve tedrisata başlamak için gün saymaktadır.

Erkek öğretmen olarak bu okuldan yetişenler içinde eğitim ve sosyal hayatımızda etki bırakan isimler olmuştur. Bunlar arasında eğitimci Ali Ulvi Boysan (1900-1971), gazeteci-yazar Musa Ataş (1901-1964) ve şehit asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay (1906-1930) adları hemen aklıma za geliveren şahsiyetlerdir.

Ali Ulvi Boysan, 1918 yılında bitirir Bursa Hamidiye Muallim Mektebi’ni ve ardından askere alınır. Bursa’nın Yunan İşgali’ne uğraması üzerine Anadolu’ya geçer. Dumlupınar Savaşı’nda gazi olan Boysan, savaştan sonra Bursa’ya dönerek öğretmenliğe başlar. Hoca İlyas İlkokulu başöğretmenliği ve Sanat Okulu Türkçe öğretmenliği ile süren eğitimciliği ve idareciliği Merinos Fabrikası açıldıktan

Hamidiye Medrese-i Muallimin

sonra burada devam eder. Bursa yerel siyasetinde de aktif olarak çalışır.

Dağıstan doğumlu olan gazeteci-yazar Musa Ataş, 1901 yılında ailesiyle birlikte küçük yaşta Bursa'ya gelir. Öğretmen Okulu'nun son sınıfında iken öğrenimini bırakıp Millî Mücadele'ye katılır. Zabıt vekili olarak Birinci İnönü Savaşı'ndan başlayarak tüm savaşlara ve Konya Ayaklanması'nın bastırılması harekâtına katılarak İstiklâl Madalyası alır. Savaştan sonra

Bursa'ya döner, eğitimini tamamlar ve Bursa Kız Lisesi'nde öğretmenliğe başlar. Asıl ukdesi gazeteciliktir. Başta Cumhuriyet, Hürriyet gazeteleri olmak üzere yerel gazeteler olan Ant ve Hâkimiyet gazetelerinde de muhabir olarak çalışır. Sosyal bir kişilik olan Ataş, kayak ajanlığı döneminde Bursa'da bu sporun gelişmesi için var gücüyle çalışır. Bursa'yı tanıtıcı kitaplar da yazan Ataş'ın bilinen eserleri şunlardır: *Bursa Kılavuzu* (1944), *Tarih*

ve *Tabiat Şehri Bursa* (1948), *Bursa Sanatları* (1949), *Bursa Kaplıcaları ve Otelleri Broşürü* (1952), *Elli Yıl Önce Bursa* (1960), *Dünya Cenneti Uludağ*. Basın Şeref Kartı sahibi olan ilk gazetecilerdendir ve Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin de kurucu başkanıdır.

1906 Kozan doğumlu olan Mustafa Fehmi Kubilây, önce Antalya'da başladığı öğretmenlik eğitimini 1926 yılında Bursa Erkek Muallim Mektebi'nde tamamlar. Bir süre Aydın'da öğre-

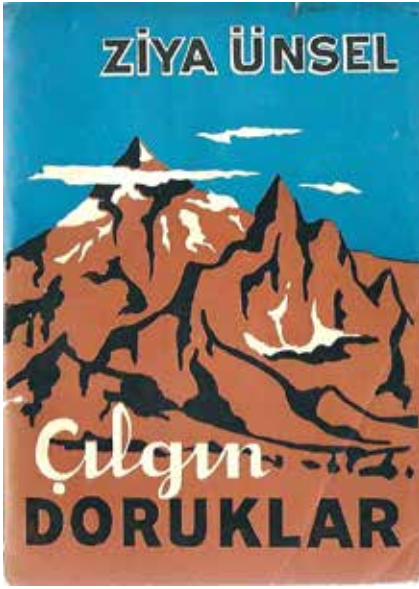
Mustafa Fehmi Kubilây

Musa Ataş

Ziya Ünsel

Muzaffer Alper, E. İ. Erkeskin ve Y. Aktaş ile

Behçet Güneri

Selami Üney ve Nevzat Çalikuşu

menlik yaptıktan sonra askere alınan Kubilay, Yedek Subay eğitiminin ardından Asteğmen olarak Menemen'e atanır. 23 Aralık 1930 tarihinde burada meydana gelen Cumhuriyet karşıtı bir galeyanda feci bir şekilde şehit edilir. Bursa'da okuduğu okulun ve Muradiye'de bulunan eski Kız Muallim Mektebi yeni adıyla Anadolu Turizm Meslek Lisesi'nin bahçelerine birer büstü konur. Yurdun muhtelif yerlerinde de hatırası çeşitli sokak adlarında yaşatılır. Çelebi Mehmet Ortaokulu'nu bir edebiyat mekânına dönüştüren öğretmen edebiyatçılarımızı da bizzat tanıdıklarımın başlıyarak anlatmak istiyorum. Eğitimin eğitim, öğretmenin öğretmen, öğrencinin de öğrenci olduğu yıllardı. 1966-67 öğretim yılında kaydolduğum Çelebi Mehmet Ortaokulu'nun müdürü dağcı, yazar olarak tanınan M. Ziya Ünsel (1915-1972)'di. Normal kişiliklerin ötesinde değişik biri olarak gördüğüm başöğretmenimin davranışlarındaki başkallığın, ancak yıllar geçtikten sonra sanatçı duyarlılığından geldiğini anlayacaktım. "Şair ve yazar" diyorlardı hakkında. Dağları çok sevdiğini ve kayak sporu ile de meşgul olduğunu söylüyorlardı ayrıca. İkinci sınıfta ben de el yazması bir gazete çıkarıyordum aklımca. Çok yakın üç arkadaşımı abone yapmıştım gazeteme. Bu arada kendisi de edebiyatımızı çok iyi bilen ve geçmişte Halkevi'nde konfe-ranslar vermiş, edebiyat söyleşileri

yapmış bir öğretmen olan Türkçe öğretmenim Muzaffer Alper Hanım, benim çıkardığım *Işık* adlı mini gazetemi başöğretmenime takdim etmiş. Bu gelişmeden memnun olan müdürümüz de derhâl beni odasına çağırtmıştı. İlk defa o gün kendisiyle konuşabildiğim başöğretmenim Ziya Ünsel, beni alnımdan öperek yeni yayımladığı *Çılgın Doruklar* (1968) adlı kitabını ve bir nüsha da *Türk Yurdu* dergisini hediye etmişti. Bir yazar tanımıştım ve bu yazar benim başöğretmenimdi. Ziya Ünsel'in dağları, yolları, bozkırları, ovaları, kasabaları, şehirleri, köyleriyle büyülediği Anadolu kadar sevdiği başka gezi kitapları da şunlardır: *Beydağ* (1954), *Yeşil Malatya* (1959), *Harput Masalı* (1960), *Mutlu Güney* (1963), *Anadolu Çizgisi* (1964). Ünsel'in gezi kitaplarının dışında *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatıpler* (1950), *İşletmelerde Spor* (1952), *Spor Bibliyografyası* (1955) ve *Atamın Gününde* (1965) adlarını taşıyan kitapları da vardır. Çelebi Mehmet'ten sonra İstanbul'a tayin olan başöğretmenimiz, orada beklenmedik bir cinayete kurban gitti. Ruhu şad olsun.

Çelebi Mehmet'te orta üçü okurken yine bir başka şair, Türkçe öğretmeni düştü nasibime. Bu öğretmen Enver Bayol adlı bir arkadaşıyla *Temel Edebi Bilgiler ve Seçilmiş Çocuk Şiirleri* (1962) adlı bir kitap da yayınlamış olan şair Behçet Güneri (d. 1923) idi. Behçet Hoca; dönemin Ajans-Türk Takvimleri'nde yer alan

kendi şiirlerini sınıfta tatlı bir eda ile okur, bu da bizlere doyumsuz bir haz verirdi. Çelebi Mehmet mezunu olan kızı Pamir de yıllar sonra aynı okulda Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Hâlen Antalya'da eşi, müzik öğretmenimiz Fatma Hanım'la yaşamını sürdüren Behçet Güneri Hocamıza sevgi ve saygılar gönderiyorum.

Türkçe öğretmenimiz Muzaffer Alper'i yukarıda anmıştım. O da talebelerine Türkçe ve edebiyat sevgisini aşılamak için elinden geleni yapan bir hocaydı. Bir edebiyatçı vefat edince sınıfa girdiğinde onun ruhu şâd olsun diye bir dakikalık saygı duruşu yaptırırdı. Şimdi biz talebeleri de onu daima sevgi, saygı ve rahmetle hatırlıyoruz.

Çelebi Mehmet Ortaokulu'nda 1970'lerde Türkçe öğretmenliği yapan şair Mehmet Önalp (1928-1993)'la ise 1975 yılında *Yeni Nilüfer* dergisini yayımlarken tanıştım. Varlık ve benzeri dergilerde şiirleri yayınlanmış bir şairdi. Bizim dergimize de anlatı şiir tarzında mitolojiden yola çıkarak yazdığı uzun şiirlerini veriyordu. Önalp Hocayla 1993'te, o vefat edene kadar diğer edebiyatçı arkadaşlarımızla birlikte buluştuğumuz Mahfel Kahvehanesi'nde yoğun sohbetlerimizi sürdürdük.

Çelebi Mehmet'in sevilen Türkçe hocalarının arasında Kadir Kuşoğlu'nu, Baki Demirel'i, Nahit Çelik'i de anmak gerekir. Okulun öğretmenlerinden felsefeci Erdem Dinga ve müzik öğretmeni Prof. Dr. İsmail Bozkaya da edebiyata-sanata yakın duran öğretmenler olarak hatırlanır. Okulun diğer branşlarda da unutulmaz öğretmenleri vardır. Onları da bir başka yazıda anlatırız, diyerek bu bölümü bağlayalım.

Bursa Çelebi Mehmet (Ortaokulu) Lisesi'nden yetişen ve günümüzde edebiyat-sanat ve kültür hayatımızın çeşitli alanlarında tanınan okulun diğer talebeleri olarak tespit ettiğimiz adlara gelince, doğum tarihlerine göre onları da şöylece sıralayabiliriz: Sporcu ve spor gazetecisi Şeref Kazıklı (1923-1978), yazar Ertuğrul İlter Erkeskin (1936-2019), şair, yazar ve eğitimci Yücel İpek (1937-2019), ressam ve kütüphaneci Yücel Aktaş (d. 1938), şair, yazar ve aktör

Selâmi Üney (1940-1987), Haber gazetesinin sahibi ve politikacı Turhan Tayan (d. 1943), gazeteci ve yazar Erdal Özdür (d. 1945), şair Güner Özoğuz (1947-2019), emekli asker ve işadamı İsmet Kazancı (d. 1947), yazar İsmet Tokgöz (d. 1948), aktör Abdullah Şahin (d. 1949), eğitimci ve yazar Hasan Turyan (d. 1949), emekli öğretim üyesi ve yazar Prof. Dr. Necmi Gürsakal (d. 1950), gazeteci ve yazar Mehmet Özman (1954-2009), şair, yazar ve yayıncı Nevzat Çalikuşu (d. 1955), gazeteci ve yazar İsmail Kemankaş (d. 1955), Tiyatro sanatçısı Bora Özkula (d. 1955), öğretim üyesi Prof. Dr. Meltem Tanrıverdi (d. 1962), öğretim görevlisi Şaziye Alkayalar (d. 1963), yazar Utku Gürtunca (d. 1969), oyuncu Ata Demirer (d. 1972), yazar Uğur Satılma (d. 1974), gazeteci Mustafa Gültekin (d. 1977).

Bu değerlerimizin telif eserlerini de zikrederek bu yazımızı tamamlayalım. Şeref Kazıklı haftalık spor dergisi *Spor Haberleri*'ni 28 Ocak 1952 - 9 Mart 1953 tarihleri arasında elli dokuz sayı çıkarır. Ertuğrul İlter Erkeskin 1956'da *Yeşerti*, 1960'da *Yeni Yeşerti* dergilerini yayımlar. *Görkemli Maskeler* adlı bir deneme kitabı da vardır. Yücel İpek çok sayıda şiir kitabı yayımlar ve *Cem Sultan* adında bir oyunu da yayımlanmıştır. Ressam ve kütüphaneci Yücel Aktaş yurt içinde ve dışında her iki mesleğini de başarıyla sürdürür. Selâmi Üney'in şiir kitapları şunlardır: *Seni Özlüyorum* (1961), *Angela'ya Son Mektup* (1967), *Kent Ölgünü* (1973), *Aydınlık Şarkılar Söyleyelim* (1973), *Yaşamak Öylesine Güzel ki* (1985) ve *Setbaşı Köprüsü*. Erdal Özdür *Bursa Hakimiyet*'te hâlen gazeteciliğini sürdürüyor. Güner Özoğuz çok sayıda şiir kitabı çıkarmıştır. İsmet Tokgöz'ün yayımlanan kitapları: *Bir Kadırga İçin Yaz Resmi* (1982, hikâye), *Arkadaşım Zekâi* (2017, hatıra), *Bursa Yazıları* (2018, deneme). Aktör Abdullah Şahin birçok tiyatro oyununda ve sinema filminde rol almıştır. Eğitimci, yazar Hasan Turyan *Bursa Evliyaları* ve *Emir Sultan* kitaplarıyla bilinir. Prof. Dr. Necmi Gürsakal birçok bilimsel kitabın yanı sıra deneme türünde de eserler yazan renkli bir kalemidir. Hayata erken veda eden gazeteci Mehmet

Özman *Basın İşletmelerinde Yönetim Sorunları* (1988) adlı mesleki bir kitaba imza atar. Şair, yazar Nevzat Çalikuşu'nun kitapları şunlardır: *Çağırışım* (1973), *Suluk* (1974), *Sinema Yazıları* (1977), *Uğraşın Sahabına Doğmayı Beklerken* (1978), *İklimler Değişir* (1983), *En Güzel Bursa Şiirleri* (1983), *Başlangıcından Bugüne Bursa Dergileri* (2014). Gazeteci, yazar İsmail Kemankaş *Kapılar* vb. TV programları yapar, gazete ve internet sitelerine yazılar yazar ve *Bursa'da Futbol Zamanı* (2007), *Osmanlı'dan Günümüze Bursa'da Spor* (2010), *Gazi'nin Stadyumu* (2019) kitaplarının yazarıdır. Sanatçı Bora Özkula; çok sayıda oyunda yer almış, bir o kadar da oyun sahneye koymuştur. Ayrıca eli kalem tutar, yazılar da yazar. Öğretim üyesi Prof. Dr. Meltem Tanrıverdi'nin bilimsel kitabı ve makaleleri vardır. Yazar Utku Gürtunca tanınmış bir mizah ve reklâm yazarıdır, şiirlerini de kitaplaştırmıştır. Oyuncu Ata Demirer sahne şovlarının yanı sıra sinema filmleriyle de çok sevilmiştir. Uğur Satılma son olarak yazdığı *Engin Ol Gönül Engin Ol* kitabı ile artık iyice bilinen bir yazardır. Çeşitli gazetelerde çalışan gazeteci Mustafa Gültekin de hâlen bir internet sitesinde yazılarını sürdürmektedir.

Mehmet Önalp öğrencileriyle

Bursa Yeşil Camii ve Külliyesi

Çelebi Mehmed; yaptırdığı camii, medrese, imaret, tekke gibi hayrat yapılar; han, çarşı, dükkân gibi akar yapılar ile Bursa'nın şehirleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Vakıf müessesesi; toplumlarda yardımlaşma ve dayanışmanın hukuki şartlara bağlanmış en eski müesseselerinden birisidir. Vakıflar; tarih boyunca birçok medeniyetlerde farklı şekilde uygulanmış, Osmanlılar döneminde en müessis hâlini almıştır. Eski medeniyetlere bakıldığında devletlerin sosyal devlet olmak gibi bir işlevi ve amacı olmadığı görülmektedir. Özellikle kadim İslam medeniyetlerinde sosyal devlet anlayışının bir neticesi olan ve insanlığa fayda sağlayan sosyal yardım kuruluşları ve sosyal güvenlik kurumlarının günümüzde yaptığı birçok hizmetlerin vakıflar vasıtasıyla yerine getirildiği görülmektedir. Dinin vakıf kurmada mutlak tesirleri olup, vakıf, insanlara iyilikte bulunmak ve diğer dünyaya yönelik sevap kazanmak için yapılan bir eylemdir. Vakıflar; beşerin ve diğer canlıların ihtiyaç duyduğu her türlü yar-

dım ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş müesseselerdir. Bu amaç doğrultusunda camii, mescit, hastahane, aşevi, mektep, kütüphane, medrese, köprü, çeşme, yol, su kuyusu gibi kamunun yararına olacak sayısız hizmet, vakıflar eliyle yapılmış ve istifadeye sunulmuştur. Birçok bilim ve sanat insanı da bu kurumlarda yetişmiştir. Ayrıca beledi ve sıhhi işlerin birçoğu vakıflar sayesinde hizmetlerini devam ettirmişlerdir. Vakıflar vasıtasıyla mahalle ve köylerde hastaların tedavisinden iâşesine, kimsesiz çocukların ve yaşlıların bakımından fukaraların cenazelerinin tchiz ve tekfinine varıncaya kadar birçok hizmet yerine getirilmiştir.

Sultan Orhan tarafından fethedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti ve gözdesi olan Bursa, fethin akabinde inşa ve ihya edilen vakıf eserleri ile Farabi'nin *el-Medînetü'l-Fâzıla* adlı eserinde

profilini çizdiği üzere Osmanlı'nın ilk faziletli/erdemli şehri olmuştur. Osmanlı'nın kalbinde her daim kutsal bir şehir olarak ele alınan Bursa, vakıf eserlerinden günümüze çok azı ulaşmasına ve modernizme yenik düşerek plansız bir şehir hâline dönüşmesine rağmen bünyesinde taşıdığı eserlerle hâlâ kutsî özelliğini de devam ettiren nadir şehirlerimizdendir.

Bursa'ya uğrayan herkes hâlâ kutsal bir şehre giriyormuş gibi hoşnutluk hissederek ki, bunun sebebi Bursa'nın her yerinin maziden bir hatıra barındırması, çok sayıda padişah, şüheda ve irfan ehlinin metfun olması ve tarihten izler taşıyan bir şehir olmasıdır. Bursa'nın havasında ecdadın ruhu deveren eder. Sultan Osman, Sultan Orhan, Murad Hüdavendigâr, Osmanlı Devleti'ni büyük bir sıkıntıdan kurtararak yeniden tesis eden Çelebi Sultan Mehmed ve pek acıklı hayatıyla gönülleri dağıyan Şehzade Mustafa, Hazret-i Peygambere yazdığı Mevlid-i Şerif'le gönüllerimizi pür-nur eyleyen Süleyman Çelebi, hak erenleri, irfan erleri Üftade, Emir Sultan, İsmail Hakkı hazretlerinin ruhları dolaşır Bursa'nın üzerinde.

Her köşesinde bir camii, mektep, çeşme, tekke, çarşı, mezar taşı bulunan Bursa'da mezar taşlarındaki ince sanat, camii ve medreselerindeki mimari, insanı bir başka cezbeder. Murad Han-ı Sani'nin türbesindeki zarafet, Yeşil Cami'deki mimari ve sanat, Sultan Cem ve Sultan Mustafa'nın türbelerindeki çiniliğe hayret etmemek elde değildir. Bursa'daki vakıf eserleri Türklerin duvarcılık, taş kesme, oymacılık, çinçilik, doğramacılık, demircilik işleri ve boya ve kalem işçilikleri gibi meslek alanlarında nasıl bir meleke kesbettiklerini ve hangi marifetlere sahip olduklarını rahatlıkla ortaya koymaktadır.

Bursa'ya ruh veren bu yapıların en önemlilerinden birisi de yüksek bir tepe olmamakla birlikte Keşiş Dağı'na (Uludağ) doğru meyilli Nilüfer Nehri vadisinin mera, ekin tarlaları ve zeytinliklerden ibaret bulunan geniş ve mûmbit arazinin yüksek bir mahallinde bulunan Yeşil Cami'dir. Caminin inşası oldukça sade olup, kare planlıdır ve camii içerisinde yedi bölüm daha bulunmaktadır. Bu bölümlerin en büyük olanı camii kısmıdır ve içerisi bir adam boyunda muazzam çinilerle müzeyyendir. Bu

çinilerin üst tarafındaki koyu mavi zemin üzerinde beyaz celi yazılar yer almakta olup bunlar kûfi hatlarla birleşiktir. Bu hatlarda, Kur'ân-ı Azîmü's-şân'dan adalet, ihsan, kardeşlik, şefkat, çalışma, gayretin lüzumu ve gerekliliği ile ilgili iktibas olunmuş Âyet-i kerimeler yazılmıştır. İnsan bunları okudukça adeta feyiz tahsil eder. Kubbelelerin iç kısmındaki süslemeler ve kitabelerin üstündeki beyaz zemin üzerine kırmızı ve mavi nakışlar ise insanı bir başka şekilde cezbeder.

Çelebi Sultan Mehmed Han Vakfı, İstanbul haricinde Anadolu'da kurulan vakıfların en büyüklerinden (Orbay, 2007) birisidir. Camii, medrese, imaret, türbe, han ve dükkânlardan meydana gelen (Yavaş; 2013) Çelebi Sultan Mehmed Külliyesi; camii, medrese ve türbedeki çinilerden dolayı Yeşil Külliyesi adıyla meşhur olmuştur. Caminin taç kapısı üzerinde yer alan celi-sülüs kitabeye göre caminin inşasına 817 (1414) yılında başlanmış ve Zilhicce 822 (1419) tarihinde camii tamamlanmıştır.

Caminin merkezinde beyaz mermerden yapılmış olan geniş havuzun merkezinde, gayr-ı şeffaf beyaz akikten üretilmiş lülelerden adeta âb-ı hayat gibi havuza akan sular, bu kutsal mabede ayrı bir letafet verir. Pencere parmaklıkları çelikten mamul olup üzeri kakma olarak altın nakışlar ile münakkaş olup kilitlerine varıncaya kadar bütün inşai aksam ve tezyinat yekdiğerine ve binanın bir bütün hâlinde tamamına mutabıktır.

Bu mânâda Yeşil Camii; yapısı, tezyinatı, oyma ve çini işçiliği gibi çok sayıda sanatın icra edildiği şaheserdir. Tarihî süreçte yapılan bazı tamir hataları haricinde eser gerek mimarisi gerekse inşaa teferuatları açısından üstadının maharetine hayran olunacak bir eserdir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk

Yeşil Camii

Kitaplığı'nda bulunan Rebiülevvel 822 tarihli vakfiyesine göre Çelebi Sultan Mehmed Han'ın hayratları; camii (Yeşil Camii), imaret, medrese ve zaviyeden oluşmaktadır. Akarları ise Han-ı Kebir şeklinde adlandırılan han, Kazzazlar Çarşısı civarında dükkânlar, 41 dükkândan oluşan Kazzazlar Çarşısı (İpekçiler Çarşısı/Hanı), Sûk-ı'l-Esvâk (Yüncüler Hanı) denen 16 dükkândan oluşan bir çarşı, Suk-ı Dellâlîn (Dellallar Çarşısı) denen 14 dükkândan oluşan bir çarşı, Suk-ı Bakkâlin (Bakkallar Çarşısı) denen 5 dükkândan oluşan bir çarşı, Suk-ı Nühâsin (Bakircılar Çarşısı) denen ve 8 dükkândan müteşekkil çarşı, 7 adet dükkân, İvaz Paşa bin Ahi Bayezid tarafından yaptırılan ve kendisine hediye edilen Lonca Hanı adıyla anılan bir han, üç dükkândan oluşan Sabbağın (Boya-

Yeşil Camii Vakfiyesi

Çelebi Sultan Mehmed Vakfı'na ait 1776 tarihli Muhasebe Kaydı

cılar) çarşısı, Bergama'da bir hamam (Beybars/Baybars) Hamamı, Bergama'da Balıkçılar Pazarında dükkânlar ve bir bahçe, Bursa'ya bağlı Kite, Tansırı, Görükle, Eleksi köyleri, Bilecik'e bağlı Keramiye, Yarhisar köyleri, Yenişehir'e bağlı Halbekçi ve Boğaz köyleri, Edinciğe bağlı Erdel köyü, Gebzeye bağlı Tazıcı köyü, Bursa'ya bağlı Gökdere suyunun ve arazilerinin bulunduğu Mümin Ece köyü ile hudutları vakfiyede detaylıca belirtilen araziler, sular, meyveli meyvesiz, ağaçlar, tarlalar, meralar, değirmenlerden oluşmaktadır.

Vakfiyede belirtilen şartlara göre hanlar, dükkânlar ve araziler kiraya verilecek ve elde edilen gelirle öncelikli olarak camii, medrese, imaret, tekke, hanlar ve dükkânların gerektiğinde bakım onarımları yapılacaktır. İmaret ve zaviyede günlük iki defa yemek pişirilecek ve bu yemekler,

fakir, garip, mukim, yolcu olanlara veya başka sebeplerle imarete gelenlere ve tekkede kalanlara ve tekke şeyhine ikram edilecek, Cuma geceleri, Ramazan geceleri, Bayram günleri ve meşhur dua zamanlarında yemeklere ilaveten helva ve meyve ikram edilecek, yemeklerden civarda oturan fakir ve gariplere yemek gönderilecek, tekkeye bir şeyh atanacak ve bu kişi tekkeye gelenlere iyiliği emr ve kötülüğü nehy konularında nasihat edecek ve kendisine görevi karşılığı günlük 15 dirhem ve aylık birer ölçek buğday, arpa ve pirinç verilecek, zaviyeye namazın adab ve erkanını bilen mütedeyyin bir imam atanacak ve görevi karşılığı kendisine günlük dört dirhem ve aylık birer ölçek buğday ve çeyrek ölçek pirinç verilecek, zaviyeye vakitleri bilen, âlim bir kimse müezzin olarak atanacak görevi karşılığı kendisine günlük iki dirhem ve aylık bir

ölçek buğday verilecek ve bu müezzinler ferraşlık (temizlik) görevlerini de ifa edecekler, bu görevleri karşılığı da kendilerine günlük iki dirhem ve aylık bir ölçek buğday verilecek, bir kişi bevvab (kapıcı) olarak atanacak ve kendisine görevi karşılığı günlük iki dirhem ve aylık bir ölçek buğday verilecek, beş kişi imarette aşçılık yapacak ve bu kimselerin her birine günlük iki dirhem ve aylık birer ölçek buğday verilecek, ayrıca baş aşçı olan kişi günlük iki dirhem verilecek ve bir kişi nakib olarak atanacak ve kendisine günlük iki dirhem ve aylık bir ölçek buğday verilecek, bir kişi anbardar (kilerci) olarak görevlendirilerek kendisine görevi karşılığı iki dirhem verilecek, ekmek pişirecek beş ekmekçiye günlük bir tam ve bir çeyrek dirhem ve aylık buğday verilecek, bunlardan başekmekçiye günlük iki dirhem ve aylık buğday verilecek, üç kişinin zaviyenin gelirlerinin toplamak üzere tahsildar olarak atanmasını ve her birine günlük iki dirhem ve her ay bir ölçek buğday ile üç ölçek arpa verilecek, üç kişi harıkdar olacak ve her birine günlük iki dirhem ve bir ölçek buğday, üç ölçek arpa verilecek, iki kişi mimar olarak atanacak, kendilerine günlük ikişer dirhem ve bir ölçek buğday verilecek, zaviyede de otuz hafız görevlendirilip her biri birer cüz okuyacaklar, bunların reisine günlük üç dirhem, diğerlerine ikişer dirhem ve birer ölçek buğday verilecek, iki kişi zaviye ve türbeye ışıklandırma görevlisi olarak atanacak, kendisine günlük bir dirhem verilecek, imarete giren çıkan her şeyi kaydeden bir kişi katip olarak atanıp kendisine günlük üç dirhem ücret verilecektir.

Medreseye gelince; şer'i ilimlerin çeşitlerine vâkıf, müşkilat, dalalet ve şüpheleri ortadan kaldırmada uzman, tembellikten kaçınan, yumuşak huylu, cahil ve avamla tartışmaya girmeyecek, alet ilimlerini bilen, hizmet ehli bir kimse müderris olarak atanacak, kendisine günlük yirmi dirhem, aylık üç ölçek buğday ve bir ölçek arpa verilecek, talebelere dersleri tekrar ettirecek, anlaşılmayan yerleri anlatacak, geçerli bir mazereti olmadan görev yerini terk etmeyecek bir kimse yardımcı olarak atanacak ve kendisine günlük beş dirhem ve aylık iki ölçek buğday verilecek ve yardımcı kişi medresede yatılı olarak kalan otuz talebeye imamlık yapacak, medresedeki

otuz öğrencinin her birine günlük birer dirhem verilecek, zaviyede kapıcılık ve temizlik görevlerini ifa eden kimseye günlük birer dirhem ve aylık bir ölçek buğday verilecek, medresenin ışıklandırılması için günlük üç dirhem, hasırı için günlük bir dirhem, medresede bulunan hafızların bir cüz okumaları karşılığında günlük on dirhem, türbedeki kandillerin yağı için günlük iki dirhem verilecektir.

Yine, vakfın gelirinden günlük tamir ve onarım için yirmi dirhem ayrılmasını, her sene başında bu paranın toplanıp bakım ve onarıma yetmesi hâlinde ne ala, bakım ve onarımdan sonra arta kalanı ile imarette yapılacak harcamaların karşılanmasını, eğer bakım ve onarıma yetmediği takdirde, vakfın diğer harcamalarından kısılarak yetinceye kadar takviye edilmesini, Allah korusun bu imaret yıkılıp ve yeniden yapılmasının mümkün olmaması hâlinde o vakit vakıf gelirlerinin fakir ve miskinlere verilmesini, hayatta oldukça vakfına kendisinin müteveli olması vefatından sonra padişahlık makamında oturan evlatlarının müteveli olmasını ve mütevellinin vakfiyede belirtilen şartlara riayet edilmesi konusunda dikkatli olmasını, akar veya hayratlarda bakım onarım gerektiren durumlarda gereğini yapmasını, eğer eserler tamiri mümkün olmayan şekilde zarar görürse yeniden ihya ve inşa edilmesini, her yıl vakfın muhasebesinin dikkatli bir şekilde tutulmasını, vakfın atama ve azil işlerinin müteveli yedinde olmasını, atadığı kişilerin görevlerinde devam ettiği sürece azledilmemesini, şayet hizmet yapılmazsa önce nasihat edilip azledilmemesini, tekrarı hâlinde tekrar nasihat verilerek azarlanmasını, azledilmemesini, üçüncü kez yapması hâlinde görevden alınmasını, ayrıca misafirlerin merkeplerine ve hayvanlarına âdet üzere üç gece bakılmasını, fazla olursa müteveli ile nazırın görüşüne bırakılmasını, misafirleri uğurlarken onlara adab ve usule riayet ederek kibarca davranılmasını vakfiyesinde şart kılmiştir.

Vakfiye dikkatlice incelendiğinde vakıf kurucusunun her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşündüğünü ve şartlarını ona göre koyduğunu açıkça görmekteyiz. Bütün bunlar

Yeşil Camii

devlet yönetiminin en başında olan padişahın vakfa, şehirciliğe, estetiğe, mimariye ve iyiliğe ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Çelebi Sultan Mehmed; yaptırdığı camii, medrese, imaret, tekke gibi hayrat yapılar; han, çarşı, dükkân gibi akar yapılar ile Bursa'nın şehirleşmesine büyük katkı sağladığı gibi, köylerde vakfettiği arazi, arsa, mera, tarla, meyvesiz-meyveli ağaçlar, su kaynakları, çiftlik arazileri ile de devletin tarım politikasına yön vermiştir.

Yaptırdığı camii, medrese, tekke ve imaret ile kamunun dinî, eğitim ve sosyal alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamış, akli ve gönlü dingin eğitilmiş nesiller yetiştirmeyi hedeflemiştir.

Vakfa ait arşivlerde bulunan muhasebe defterleri incelendiğinde vakfın ana gelirlerinin Büyük Han (Sultan Hanı/İpek Hanı), İvaz Paşa Hanı, dükkânlar ve tarım arazilerinin öşür, mukataa veya icare gelirlerinden oluştuğunu görmekteyiz. Giderlerinin ise büyük bir kısmını imaret (mutfak harcamaları, ekmek, yemek malzemesi, nakliye) giderlerinin oluşturduğunu, diğer giderlerin ise vakfiyede belirtilen görevlilere verilen ücretler, akar-hayrat bakım onarımları ve bazı öngörülemeyen müteferrik masraflardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

1776 tarihli muhasebe kaydına göre vakfın geliri 975.852 akçe, gideri 1.292.990 akçe olup, evkaf hazinesinden alınan miktar ise 317.138 akçedir. Söz konusu muhasebe kaydına göre vakfın gelirinin 522.600 akçesi mukataa (zemin kirası), 331.200 akçesi hububat satışı, 37.652 akçesi İpek Hanı'ndan, 18.000 akçesi İvaz Paşa Hanı'ndan, 36.000 akçesi dükkân kiralardan, 20.800 akçesi bahçe kiralardan, 9.600 akçesi kovan gelirinden oluşmaktadır. Giderlerin büyük bir kısmı imaretin masraflarına sarf edilmiştir.

Sonuç olarak; esasında vakıf, akar-hayrat inşa etmenin ötesinde ölüme de meydan okumaktır. Zira İslâm dininin en önemli esaslarından birisi, cana verdiği kıymettir. "Yaratılanı severim Yaradan'dan ötürü" düsturuyla hareket eden vakıf kurucuları, sadaka-i cariyeenin en faziletlisi olan ve getirisi ölüme dahi bitmeyen inşa/ihya eyledikleri vakıf eserleri ve canlılara sundukları hizmetleri ile kıyamete kadar adlarının hayırla yâd edileceğini bilmektedirler.

Yaşadığımız asrın şahitleri olarak bize düşen en önemli görev, ecdadımızdan tevarüsen intikal eden vakıf kültür varlıkları başta olmak üzere bu coğrafyadaki bütün kültürel değerleri gelecek nesillere bozmadan, harap etmeden ve yok oluşlarına göz yummadan devretmektir. Zira bu kültür varlıklarını yok etmek, tarihi yok etmek olduğu gibi; geleceği, geleneği, şefkati ve merhameti de yok etmek anlamına gelir. Bu sebeple şehirlerimizin kutsallığına sahip çıkmak, günümüzde en elzem meselelerden birisidir.

Kaynakça

Muhasebe Kaydı, BOA. EV. HMH. D. 6044.

Çelebi Sultan Mehmed Han Vakfiyesi, Atatürk Kitaplığı, MC_Fr_000005.

Orbay, Kayhan (2007). "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret'inin Mali Tarihi (1553-1650)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, c. 22, sayı. 22, ss. 125-158.

Yavaş, Doğan (2013). "Yeşil Cami Külliyesi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* cilt: 43, s. 492-495.

YEŞİL CAMİİ¹

(25 Zilhicce 1279 (13 Haziran 1863) tarihli ve 1556 sayılı "Takvîm-i Vekâyi" gazetesinde neşredilen Yeşil Camii ile ilgili, yazarı belirtilmemiş makalenin çeviri yazısıdır.)

Yeşil Cami-i şerifi Bursa şehrinin bir ucunda ve Keşiş Dağına suûd olunan sath-ı mâilin alt tarafında vâki'dir. Mevki-i mezkûr zâhiren pek mürtefi' değil ise de Hüdâvendigar Eyâletinde Nilüfer Nehri vâdisinin mer'a ve ekin tarlaları ve zeytinlikten ibâret bulunan sahrâ-yı vesî'a ve münbitenin mürtefi'ce bir mevkiinde bulunduğundan câmi-i şerif-i mezkûrun her tarafa nezâreti şâmilidir.

Câmi-i mezkûrun sûret-i inşâsı sade ve her türlü tekellüfâtan âzâde olmak cihetiyle şâyân-ı nazar-ı dikkat olub hey'et-i binâ vesî' bir şekl-i murabba'dan ibâret olarak bunun dâhilinde yedi şekl-i murabba' daha vardır. İşbu eşkâl-i murabba'nın a'zamı merkez olub üzerinde orta kubbe yapılmış ve işbu şekl-i murabba' merkezi ilerisine doğru bir miktar daha mümted olub sekizinci olarak bir şekl-i murabba' daha hâsıl olmuştur ki işbu murabba'-i sâmin'in vasatına mihrâb inşâ olunmuştur.

Câmi-i şerifin içerisine büyük kapıdan duhûl olunur bâb-ı kebîr mihrâba mukâbil olub kapıdan duhûl olundukda dört aded sütun mevzû olan son cemaat mahalline girilir. Zikrolunan sütunlar haylice müzeyyen ise de bizantin zamanında metrûk bazı âsâr-ı mimâriyyeden alınmış olduğundan gayrı matbû'dur. Korinet usûl-i mimârîsi taklîdi olan ebniyenin âsâr-ı mütebâkiyesinden olan işbu sütunlar karanlıkça bir mahalde kullanılmış olduğundan Mimar İlyas rahmetu'llâhi aleyhin eseri olan işbu binâ-yı dilârânın letâfetini münhal olmamıştır.

Son cemaat mahallinin yemîn ve yesârında minarelerin neredibanları (merdivenleri) ibtidâ eder, yukarı mahfile dahi işbu neredibanlardan çıkılır. İşbu binâ-yı âlinin sûret-i resminde şâyân-ı nazar-ı mütâlâa hiçbir cihet olmayıp bilakis tezyînât-ının letâfet ve matbûiyyeti ve tezyînât-ı nakşiyye ve nahtiyyenin harde olan işlerinin dahi gayet dakîk olması ve binânın kâffe-i aksâm-ı inşâiyyesinde mutâbakat-ı kâmilenin vücûdu ve câmi-i şerif-i mezkûrun gerek dâhilen ve gerek hâricen pür-tertib ve zînet olduğu terkibât-ı mimâriyye-i nâ-mütenâhinin zînet ve tenevvü'ü ve fûnûn ve sanâyiin derece-i kâmile vusûlüne delâleti cihetiyle câi-i şerif-i mezkûr usûl-i mimâriyye-i Osmâniyenin en mükemmel ve latîf âsâr-ı mücesseme-sinden addolunur.

Mimarî olan zâtın işbu binâ-yı bedâiyi-ihativâyı hîn-i inşâda olan matlab-ı a'lâsı mele'-i a'lâda kudsiyâne mahsûs olan mahall-i akdesin meserrât-ı hâlis ve istirahat-ı kâmilinden bir nişâne-i mahsûsa olmak üzere inşâ etmek olduğu bilâ-mübâlağa arz ve beyân olunabilir. İşbu matlab-ı a'lâ-i muhavvet dest-i kudret-i beşer olan vesâit-i mahdûde ile mümkün olduğu kadar vâsıl-ı hayr husûl olmuştur.

Fi'l-vâki' câmi-i şerif-i mezkûrun vasatında vâki' kubbe-i cesîmenin altına duhûl olundukta mezkûr kubbenin vasatında yapılmış olan müseddesü's-şekl camekân-ı âlîden şü'â-i şems külliyyet üzere dâhil-i mabede duhûl ile pür-nûr ettiğinden insan bu hâli lede'l-müşâhede fevka'l-âde müteaccib ve hayran olur.

Merkez-i câmide beyaz mermerden yapılmış olan vâsi' havuzun merkezinde gayrı şegâf beyaz akikten masnû' lûlelerden nice bin hayyât-ı mâiye feverân ile çağlaya çağlaya dâhil-i havza sukût eder. İşbu âb-ı zülâl lûlelerden feverân ile sukûtunda pür-mikdâr tebahhur ettiğinden dâhil-i mabede bir haff sihâb-ı letâfet-nisâb hâsıl olur ki, bunların aralarından kubbenin elvan gûna gûn ile müzeyyen ve münakkaş olan tezyînât-ı tahtiyesi ve mahâfilin koyu renkli çinileri görülür.

Câmi-i şerifin her tarafının duvarları bir adam boyuna kadar çiniler ile mestûr ve müzeyyen olup bunların zemîni koyu mâi renkte uruk yanları firûze taşı renkleri ile muhât olup işbu tezyînâtın üst tarafında koyu mâi zemin üzerinde beyaz Celî yazılar muharrer ve müzehheb Kûfî hatlar ile mülâsık olarak Kur'ân-ı azîmü's-şândan adl ü ihsân ve uhuvvet ve şefkat ve lüzûm-ı sa'y u gayrete müteallik ahz ve iktibâs olunmuş olan Âyât-ı kerîme olduğundan insan mütâlâa ve kirâetiyle

1 Latin harflerine aktaran Mevlüt Çam.

tahsîl-i füyûzât-ı ebediyye eyler. Kubbelerin dâhilinde naht edilmiş olan mücevherât ve zikrolunan kitâbelerin fevkinde bulunan ferîşe kadr avîze misâli muallak olan tezyînât-ı mücesseme beyaz zemin üzere kırmızı ve mâi nakışlar ile münakkaştır. Zikrolunan tezyînât-ı cesîm dallardan ibaret olup bunlar arasında eşkâl-i cedîdeden başka mevcut olan kabak yaprakları ve Anadolu nakkaşlarının kesretle isti'mâl ettikleri nohut yapraklarından alınmış bir şekil ile mülâsıktır. Bu nev'i tezyînât kapıların yanlarında ve caminin cephesinde ve dış tarafında vâki' hücrelerin yanlarında dahi mevcuttur. Câmî-i şerîf-i mezkûrun nakış ve naht ve çini işleri ve hatta pencerelerinin parmaklıkları taban çelikten mamul olup üzeri kakma olarak altın nakışlar ile münakkaş olduğu cihetle kilitlerine varıncaya kadar kâffe-i aksâm-ı inşâiyye ve tezyînâtı yekdiğere ve binânın hey'et-i mecmûa-i letâfetine mutâbık olduğundan işbu tezyînât aksâmı muhtelif olduğu halde hey'et-i mecmûası yeknesak ve eğer tabir etmek câiz olur ise tezyînâtın gerek müfredâtında ve gerek küllinde mutâbakat mevcut olup işbu mutâbakat maddesi Arapların âsâr-ı latîfe-i mimâriyelerinde îsâl edemedikleri derece-i a'lâya Osmanlı mimarlarının himem-i mezbûleleri ile vâsıl olmuştur.

Meselâ mahâfilin duvarlarına yapıştırılmış olan çiniler resimleri gayetle matbû' ve muntazam sûretle müresssem ve mürettebdir bunların resimleri iki üç nev'i çiçek resimlerinden ibaret olarak hey'et-i mecmûası yeknesak olduğu misillü elvân-ı muhtelif ile yekdiğerinden mütemeyyiz olan işbu resimler yegân yegân muâyene ve teftîş olundukta bunların min haysû't-terkîb-i tâm ve mükemmel oldukları ve diğere resimler ile birlikte muâyene edildikte dahi mutâbakat-ı kâmile mevcut bulunduğu görülüyor. Ve müfredât-ı tezyînâtın elvân-ı mahsûsası yekdiğere ile terekkeb ederek tezyînâtın mutâbakat-ı umûmiyesine bâis-i husûl olmuştur.

Tuğla üzerine bir nev' misatla edebilerek çini i'mâli san'atı bu günkü gün bi'l-küllîyye metrûk ve muattal olduğundan Yeşil Câmî-i şerîfin mahfel-i hümayûnu ve cennet-mekân Sultan Murad-ı Sâni hazretlerinin Bursa ve Edirne'de inşâ bu yurdıkları cevâmî-i şerîfinin tezyînât-ı hâriciyyesinin ve Bursa'da İpek Hanı'nın kapısında Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye'de Topkapı Sarayı bahçesinde vâki' Çinili Köşk kapısının tezyînâtı çini ile masnû' ve müzeyyendir.

Zikrolunan çiniler adeta balçıktan yapılmış ve fakat gayet dikkat ve himmetle pişirilmiş ve düzgün ve bir miktar mesâmatı ile beraber kâfi derecede sertçe âdi tuğladır. Kütahya çömlekçilerinin tuğla ve sırçalı desti ve evân-i sâireni imâlinde isti'mâl ettikleri sırçaya müşâbe olarak Faolin denile mina ile mezkûr tuğlalar talâ olunur idi. Câmî-i şerîfin çinileri misillü mezkûr minakârî tuğlalar icâbına göre bazen kabartma ve bazen dahi muka'ar olarak i'mâl olup ba'de üzerine elvân-ı muhtelifde minalar vaz' ediliyor ve bu tuğlalar üzerine yapılan kabartma ve yâhut muka'ar resimlerin yanları bir nev'i kurşun terkîbi ile ihâta edilip bundan maksat ise kabartma ve yahut muka'ar olan mahallerine talâ edilen boyaların taşmasını men etmekten ibaret olup bazen Bursa'da vâki' İpek Hanı'nın çinileri gibi çiniler adeta levha şeklinde i'mâl olup ol-vakit firûz şeklinde kat' olunur idi.

Çini ma'mûlâtına mahsûs fabrikaları ile meşhûr olan İznik şehri muhârebattan dolayı harap olmasıyla Millet-i Osmâniyye mahsûs olan böyle bir san'at-ı bedî'î-elerin mahv ve nâbûd olmasına teessûf olunur.

Yeşil Câmî-i şerîfin binâsında kullanılmış olan üzeri minalı kiremitler ile minakârî tuğlaların sûret-i i'mâli Kütahya'da el-yevm mevcut ise de hayf ve dirîğ ki yalnız sûret-i i'mâli ma'lûm olup erbâbı bi'l-küllîyye mefkûddur. Şehr-i mezkûrda el-yevm yalnız koyu yeşil ve mâi ve koyu mâi ve beyaz ve yahut sarı renkte minalı kiremitlerin sûret-i i'mâli ma'lûm olduğundan bunlar ehl ve erbâbı yedinde tezyîn-i ebniyye kâfidir. Bu ma'mûlâtın külliyetle sipariş edilerek Kütahya fabrikalarına ehemmiyet verilse çini i'mâlinde mâhir esâtizenin ser-nümâ-yı sâha-i vücûd olmasına ve memâlik-i mahrûse-i şâhânenin hiref ve sanâyi-i asliyesinin a'zam ve ehemmi ve emr-i ticâretinin bir şu'be-i mühimmi olan işbu san'at-ı bedî'ânın ihyâ edilmesine bâis olur.

Yeşil Câmî'nin bâni-i hayr-iktirânı olan cennet-mekân Çelebi Sultan Mehmed Hân-ı Evvel hazretlerinin türbe-i şerîfelerinin tezyînâtından olan minalı tuğlalar ile mina üzerine münakkaş kiremitler câmî-i şerîfde bulunan çinilerden mümkün olduğu derece daha latîftir. Türbe-i mezkûrenin Câmî-i şerîfin mihrâbından yirmi zirâ' a'sârı baid mesâfede bulunan kapısının pür-zîb u zînet olduğu çinilerin nakışları kabartma olduğundan bunlar adeta kafes gibi oyma zannolunur.

Ve pâdişâh-ı müşârun ileyh hazretlerinin makbere-i mübârekeleri üzerinde bulunan mina üzerine münakkaş tuğlalara gelince bunlar gayet saf ve resimleri ise fevkalâde muntazam olup üzerinde gayet açık ve hüsnü hat ile şehinşâh-ı müşârun ileyh hazretlerinin sekiz yüz yirmi dört sene-i hicriyesinde âzim-i dâr-ı ukbâ oldukları muharrerdir.

Türbe-i şerîfe-i mezkûrenin rengârenk camlardan müterekkib olan pencereleri atûfetlû Ahmed Vefik Efendi hazretlerinin himem-i aliyye-i mehâm-şinâsîleri ile gayet latîf ve muntazam sûretle tamir olunmuştur. Ma'lûm olduğu vecihle Osmanlı ma'mûlâtı olan pencere camları Avrupanın ebniye-i cesîmesinin pencere camları gibi sonradan elvân-ı muhtelif ile mülevven değildir. Bunların camları ayrı ayrı olarak yekdiğere kabartma ve yanları rabtedilmiş olduğundan pencerenin tefâsîl-i tezyînâtı bu sûretle tersîm ve teşkîl olunur.

Elvân-ı muhtelifeden mürekkeb olan pencere camlarının i'mâli iki nev'i olup bunun biri Osmanlılarda olduğu gibi eşkâl-i muhtelifde rengârenk camlar aralarına kabartma ve yanları mâil olarak alçılar ile rabtolunur. Ekser cevâmî-i şerîfinin manzûr-ı nazar-ı hayretimiz olan pencere camları bu kabilidendir. Diğere nev'i ise tek pâre bir cam tertîb olup bunun üzerine kurşundan eşkâl-ı muhtelifde kalıplar tertîb olup nakş-ı matlûb camlar üzerine vaz' olunur.

Bunların aralarına boyalar imlâ ediliyor ba'dehu câm mahsûsen pişirilir bunda ekseriya tezyînâtça letâfet zâil olduğundan bu bâbda Osmanlı erbâb-ı san'atın ittihâz-kerdeleri olan usûl bi'l-vücûh müreccahdır. Şöyle ki, evvela rengârenk camların yekdiğere rabtı halinde Avrupa usûlünde olduğu gibi renkler biri biri ile mahlût olmaz. Sâniyen Avrupa usûlünde bir kut'a cam üzerine ber-vech-i muharrer muhtelif renkler ile nakş olunarak hîn-i tabhında renklerde letâfet ve sukût kalmayıp adeta kararır ve hâlbuki Osmanlı erbâb-ı san'atının müttehizleri olan usûl iktizâsınca bu mehâzîr vâki' olmadıktan başka rengârenk camlar aralarda vâki' alçıların gölgeleri vâki' olarak gayet latîf bir eser hâsıl olur. Zikrolunan musannî' camlar pencerenin iç tarafına vaz' olunduğu ve hâriç tarafına dahi çerçeveleri büyükçe beyaz camlar geçirildiği cihetle sâlifü'z-zikr letâfet bir kat daha müzdâd olur.

Bânî ve Sanatkâr Olarak Nakkaş Ali ve Bursa'daki İzleri

Yeşil Külliye çinilerinde motif zenginliğiyle meydana getirilen nitelikli kompozisyonların tasarım bütünlüğü sanatkârların tevhid anlayışını vurgulayan, imge dünyasını ve estetik değerlerini yansıtan ender örneklerdir.

Önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Hisar Bölgesi, Bitinya ve Roma dönemlerinde kale yerleşimi olarak, XIII. yüzyılın sonlarına kadar ise bir Bizans kenti olarak varlığını sürdürmüştür. 1326'da Orhan Bey'in fethiyle birlikte bölgede Bursa'yı Osmanlı'nın başkenti yapacak yeni bir imar süreci başlatılmıştır. Hisar Bölgesi, Osmanlı toplum yapısını belirleyen dinamiklerin oluştuğu, yerleşik düzene geçilmesiyle mahalle kültürünün gelişmeye ve buna bağlı olarak kentleşme bilincinin oluşmaya başladığı ilk merkez olması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Hisar'da, başta Orhan Bey olmak üzere devletin ileri gelenleri tarafından sanatsal kaygı güdülmeden tamamen pragmatik bir anlayışla başlatılan imar ve iskân çalışmaları kente kısa zamanda Osmanlı kimliği kazandırmıştır. İmar çalışmalarının yanında ahi şeyhlerinin, dervişlerin ve diğer

tarikat mensuplarının da içinde bulunduğu 'aristokratik' oluşum Osmanlı toplumunun dinî ve kültürel birlikteliğinin sağlanmasında en önemli faktördür.¹ Klasik Osmanlı döneminde yaşamış en önemli divan şairlerinden biri olan Lâmiî Çelebi'nin dedesi Ali bin İlyas Ali de Hisar'ın Osmanlı kentine dönüşmesine katkı sağlayan önemli isimler arasındadır. Ali bin İlyas Ali'nin Hisar'da inşa ettirdiği mescid, bulunduğu mahalleye adını vermekle birlikte en eski Osmanlı yapılarından biri olarak kabul edilmektedir.

Ali bin İlyas Ali, 1402'de Timur'la birlikte gittiği Semerkant'ta geliştirdiği nakkaşlık becerisini Bursa'ya döndüğünde eserler üzerinde göstermiş ve Osmanlı çini sanatına yeni bir üslup kazandırmıştır. Bu sebeple adı Nakkaş Ali olarak anılmaktadır. Nakkaş Ali aynı zamanda Erken Osmanlı dönemi-

1 Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, (İstanbul, Yem Yayın, 2016), s. 50.

nin en önemli prestij yapısı olan Yeşil Külliye'nin tezyinatını yapan 'Amel-i Üstâdân-ı Tebrîz' olarak bilinen sanat-kârların başında görev almıştır.

Tebrizli sanatkârların Bursa'nın ardından Edirne, Karaman, Kütahya gibi şehirlerde çalışmalarını sürdürdükten sonra Tebriz'e döndükleri,² Nakkaş Ali'nin ise ailesiyle birlikte Hisar'da yaşamaya devam ettiği bilinmektedir. Mezarının Hisar'da inşa ettirdiği mescidin bahçesindeki hazirede olduğu söylenmekteyse de mezarla ilgili günümüzde herhangi bir maddi veri bulunmamaktadır.

Nakkaş Ali Mescidi

Erken Osmanlı dönemi camii mimarisi plan tipolojisi açısından çeşitlilik göstermektedir. Bu dönemde kare planlı, çok destekli ve Erken Osmanlı döneminin asal yapısı³ olarak kabul edilen zaviyeli plan tipinde camiler inşa edilmiştir. Osmanlı'nın ilk yerleşim yeri olan Hisar'da daha çok halkın ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilen küçük ölçekli mescid ve camiler genel olarak kare ve kareye yakın bir plana sahiptir. Murad Hüdavendigâr'ın 1365'te Hisar'da inşa ettirdiği Şehadet Camii ise Anadolu'da Osmanlı döneminde inşa edilen ilk ulu camii olması ve plan tipinin farklı olması sebebiyle Hisar'daki diğer yapılardan ayrılmaktadır. Hisar'daki mahalleler özellikle camii ve mescidlerin çevresinde şekillenmiş, kimi mahalleler yapıyı inşa ettiren baninin adını almıştır. Nakkaş Ali Mescidi de bulunduğu mahalleye adını veren yapılardan biridir.

Bursa'nın en eski eserlerinden biri olan Nakkaş Ali Mescidi'nin bânîsi Ali bin İlyas Ali'dir. Arşiv kayıtlarına göre Nakkaş Ali Mescidi inşa edildikten sonraki dönemlerde Baba Nakkaş Ali adıyla da anılmıştır.⁴ Kazım Baykal, mescidi moloz taştan inşa edilmiş, üzeri ahşap çatılı ve kiremit kaplı, minaresi ve minberi olmayan, kitabesiz bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Resim 1: Nakkaş Ali Mescidi Revaki

Resim 2: Mescidin pencere uygulaması

Resim 3: Mescidin ana giriş kapısı

Resim 4: Mescidin içi

1965 yılından sonra yıkılan mescidin kalıntılarından yapılan tespitlere göre mescidin iç ölçüleri; 5,54x6,63 metredir.⁵ Son cemaat yerinin ayakta kalan bölümlerinden duvarının

4,20x8,99 metre boyutlarında ve 0,65 metre kalınlığında olduğu anlaşılmıştır. Batı duvarı kısmen sağlam kalan mescidin günümüze kadar gelen duvarının pencere hizasına kadar yıkıldığı görülmüştür. Sade bir kapıdan girilen mescidin kapısının sağındaki ve solundaki pencereler ve mescidin batı duvarındaki üç pencere moloz taşla kapatılmıştır.⁶

Mescid, 2011 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kare planlı, kırma çatılı olarak yeniden inşa edilmiştir. İnşa malzemesi olarak beden duvarlarında moloz taş ve ahşap hatıllar, duvar köşelerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Hisar'da bulunan birçok yapının son cemaat yeri sonradan camekânla kapatılmıştır. Ancak Çırağ Bey Cami'nde olduğu gibi Nakkaş Ali Mescidi'nin de son cemaat yeri açık bırakılarak düz, ahşap tavanlı çatısı sekiz ahşap direklerle desteklenmiştir. İki basamakla çıkılan son cemaat yerinin girişi açık bırakılmış, kalan bölümleri yarıya kadar demir parmaklıkla çevrelenmiştir.

Ahşaptan yapılmış, sade görünümlü, çift kanatlı bir giriş kapısından sonra ana ibadet mekânına geçilmektedir. Giriş kapısının iki yanında dikdörtgen formda, demir parmaklıklı birer pencere bulunmaktadır. Mescidin doğu ve batı duvarının üst bölümünde üçer tane dikdörtgen formlu, alçıdan yapılmış, sivri kemerli, alt bölümünde de aynı şekilde üçer tane dikdörtgen formlu, ahşap kanatlı, demir parmaklıklı olmak üzere toplamda on iki tane penceresi bulunmaktadır.

Mescidin beş sıra mukarnas dolgulu, yuvarlak nişli, sade görünümlü bir mihrabı vardır. Restore edilmeden önceki mihrap nişinin 1,02 metre genişliğinde yarım daire kesitli⁷ olduğu tespit edilmiştir. Mihrabın iki yanında altı üstlü, doğu ve batı duvarındaki pencerelerle aynı formda ikişer tane pencere bulunmaktadır. Güneybatı köşede bulunan minberi ahşaptandır. Minber korkuluğunda oyma tekniğinde yapılmış sekiz kollu, yan aynalığında ise on altı kollu yıldız motifleri bulunmaktadır. Mescidin tavanı düzdür

2 Mustafa Çağhan Keskin, "Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustalarının Anadolu Yolculuğu (1419-1433)", *Belleten*, Cilt 77, Sayı 279, (2013), s. 459-460.

3 Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 59.

4 Saadet Maydaer, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da bir Semt Hisar*, (Bursa: Emin Yayınları, 2009), s. 84.

5 Nermin Beşbaş, Hikmet Denizli, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983), s. 138-139.

6 Nermin Beşbaş, Hikmet Denizli, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, s. 139.

7 Nermin Beşbaş, Hikmet Denizli, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, s. 139.

Resim 5: Mescidin hanımlar bölümü

Resim 6: Mescidin haziresi

ve tamamen ahşap kaplamadır. Tavan-da ahşap çıtaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş geometrik kompozisyon ve tavan göbeğinde çokgen formlu ahşap işleme dikkat çekmektedir. Tavanın bitiş noktasını yeşil, sarı ve kırmızı renklerle sıva üstü boyama tekniğinde yapılmış bitkisel motiflerden oluşan bir bordür çevrelemektedir.

Mescidin doğu tarafında, içerisinde haziresinin ve abdest alma bölümlerinin bulunduğu bir avlusu bulunmaktadır. Ayrıca, kadınlara ait mescid bölümüne avludan inilen bir merdivenle girilmektedir. Mescidin bodrum katında yer alan bu bölüm, ahşap direklerle desteklenmiştir.

Nakkaş Ali'nin mescidin yanında bir de zaviye inşa ettirdiği rivayet edilmektedir. Günümüzde mevcut olmayan zaviyenin mimari özellikleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca, dergâhın ilk şeyhinin, XVI. yüzyılın önemli mutasavvıf ve güçlü ediplerinden Mahmud Lâmiî Çelebi⁸ olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır.

Nakkaş Ali Mescidi Haziresi

Mescidin doğu duvarına bitişik olan hazireye avlu zemini ile arasında kot farkı bulunduğundan dolayı üç basamakla çıkılmaktadır. Halim Baki Kunter'in hazirede yaptığı araştırma sonucunda bazı mezar taşları tespit edilmiştir. Bu mezar taşları daha sonra restore edilerek ait oldukları mezarlara yerleştirilmiştir. Kazım Baykal, bir sicil kaydında Nakkaş Ali'nin de mezarının burada olduğuna dair bir bilginin bulunduğunu ancak kendisinin mezara ulaşamadığını belirtmektedir. Daha sonraki inceleme-

lerde de Nakkaş Ali'nin aile üyelerine ait olduğu belirlenen mezar taşları arasında Nakkaş Ali'ye ait bir mezar taşına rastlanmamıştır.

Hazirenin dikdörtgen formlu, kesme taşla çevrelenmiş, demir parmaklıklı bir hacet penceresi bulunmaktadır. Pencereye dıştan "Mahmud bin Osmân Lâmiî Çelebi" yazan bir tabela asılmıştır. Hazirede mezarı bulunan Nakkaş Ali'nin torunu Lâmiî Çelebi, 878 (1473) tarihinde Bursa'da doğmuş, Muradiye Medresesi'nde önemli müderrislerden eğitim almış⁹ ve Bursa'da tasavvuf ortamının gelişmesini sağlamış en önemli divan şairlerindendir. Kaynaklarda Bursalı Nakkaşalızade Osman Efendi'nin oğlu¹⁰ olarak geçmektedir.

9 Gönül Ayan, "Lami Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, (1994): s. 44.

10 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Cilt 5, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 899.

Resim 7: Mescidin tavan süslemesi

Hazirenin bulunduğu sokakta yol yapım çalışması sırasında hazirenin bir bölümünün karşısındaki merhum Hafız Şevki'ye ait 41 numaralı evin¹¹ bahçesine dâhil edildiği bilgisi alınmış ancak yapılan çalışmalarda herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Hazirede taşı tespit edilemeyen mezarların yanında yazısız, ismi ya da tarihi okunamayan ve tamamı okunabilen mezar taşları bulunmaktadır.

Bu mezar taşları şöyledir:

"Şeyh Lâmiî bin Osman, Nakkaş Ali Dergâhı Şeyhi, âlim, şair, yazar, 938/1531-32

Mahmud Çavuş bin Ahmed Efendi, Lâmiîzâde, 24 Rebiülevvel 1035/24 Aralık 1625

Osman Bey bin Mahmud Çavuş, Rebiülevvel 1038/1629

Osman Çelebi bin Nakkaş Ali Defterî, Lâmiî Çelebi'nin babası, 907/1501-2

Ahmed Çavuş, 1069/1659

Seyyid Molla İshak, 19 Şaban 1184/8 Aralık 1770

Ayşe bint Bekir Çelebi, .../...

Seyyid Abdurrahman bin Mustafa, 1122/1701

Mahmud Ağa Lâmiîzâde, .../...

Fazlullah bin Seccac, .../...

Hatice bint Mustafa, 1167/1754

Ahmed Çelebi, Lâmiî Çelebi'nin oğlu, Ramazan 967/Haziran 1560

Hafsa Hatun bint Osman Çelebi, .../...

Osman Ağa 1174/1761

11 Halim Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi II*, (1942), s. 442.

Resim 8: Mescidin duvar süslemesi

8 Abdürrezzak, Tek, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşiliğin Bursa'daki Tarihi Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, (2007): s. 219.

Resim 9: Mescidin çeşmesi

Resim 10: Yeşil Camii mihrabı

Resim 11: Yeşil Camii çini detayı

Resim 12: Yeşil Camii batı müezzini mahfilinin yazı kuşağı

Resim 13: Yeşil Camii doğu tabhanenin kapı alınlığı

Resim 14: Yeşil Camii mahfil sahanlığı kapısı çevresindeki çiniler

Seyyid Mehmed Kemaleddin Efendi, Cuma Şeyhizâde, Müderris, 1214-1799 Ehlicezâde Mehmed bin Ahmed, .../... Mehmed Efendi, Nakkaş Ali Camii İmamı, 27 Şaban 1257/14 Ekim 1841.¹²

Hazirede varlığı bilinen ancak taşı tespit edilemeyen mezarlar şöyledir:

“Nakkaş Ali Çelebi, Nakkaş Ali Zaviyesi’nin kurucusu Lamiî Çelebi’nin dedesi, IX. yy/XV. yy

Rüstem Halife Zeyniye tarikatı mensubu, veli, 917/1511

Derviş Mehmed bin Lâmiî (Lem’î Çelebi), Lâmiî Çelebi’nin oğlu, şair, müderris, 957/1550

Nalbandzâde Seyyid Mehmed Efendi, Yemen Kadısı, müderris, 1048/1638

Seyyid Abdülhay bin Mustafa, 1122/1710¹³

Yeşil Külliye Çinileri

Türk sanatında önemli bir yere sahip olan çini, özellikle mimaride kendini bulmuş, imparatorluğun ekonomik gücünün, sanat vizyonunun bir sembolü olarak türbe, saray, camii, medrese, çeşme gibi çok sayıda dinî ve sosyal

amaçlı yapıda kullanılmış, Anadolu’da Selçukludan sonra Osmanlı mimarisinin başta gelen tezyinat unsuru olmuştur.

Çini, XIII. yüzyılda Selçuklu ve Anadolu’da kurulan beyliklerin inşa ettiği mimari yapılarda kullanılmış ve mimariye bağlı olarak gelişimini devam ettirmiştir. Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen çini teknikleri Erken Osmanlı döneminde de gelişerek devam etmiştir. Beylikler döneminde görülen mozaik, tek renk sır, düz, yıldızlı çinilerin yanında özellikle Tebrizli ustalar tarafından geliştirilen renkli sır tekniğinde yapılmış çiniler Osmanlı çini sanatına kazandırılmış önemli bir yeniliktir.

Fetret Devri’nin sona ermesiyle Çelebi Mehmed tarafından Aralık 1422 tarihinde Mimar Hacı İvaz Paşa’ya inşa ettirilmiş olan Yeşil Külliye; siyasi, kültürel ve iktisadi olarak devletin gücünün ve yeniden yükselişinin ifade biçimidir. Aynı zamanda çini sanatındaki gelişimi de net bir biçimde görebildiğimiz bu yapının tezyinatında Tebriz’den gelen sanatkarlar görev almıştır. Camide hünkâr mahfilinin üzerinde bulunan Ağustos 1424 tarihli kitabe yapıdaki tezyinatın Nakkaş Ali tarafından yapıldığı ifadesi, birçok araştırmacı tarafından yalnızca çinide değil, yapıda uygulanan tüm süsleme programlarında görülen üslup bütünlüğünde Nakkaş

Ali’nin otoritesi olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca mihrap sütuncesinin üst bölümünde bulunan küçük kitabede “Amel-i Üstâdân-ı Tebriz” ifadesi süslemelerin Tebrizli sanatkarlar

12 Bedri, Mermutlu, Hasan Basri Öcalan (Ed.), *Tarihi Bursa Mezar Taşları Bursa Hazireleri*, (Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2011), 1. Cilt, s. 418-424.

13 Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan (Ed.), *Tarihi Bursa Mezar Taşları Bursa Hazireleri*, s. 418-427.

Resim 15: Yeşil Camii doğu tabhanenin kapı alınlığı

Resim 16: Yeşil Camii mihrabın sol taraftaki sütun gövdesinden detay

tarafından yapıldığını göstermektedir. Yeşil Külliye çinileri ve Timurlu dönemi mimari yapılarında görülen çiniler üslup ve teknik açıdan paralellik gösterdiği gibi motif kurgusu ve kompozisyon açısından bazı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. XV. yüzyıl Timurlu dönemi çinileri, imparatorluğun iktisadi seviyesini ve sanat anlayışını sergileyen başlıca öğeler olarak İran, Semerkant ve Buhara'da inşa edilen Şâh-ı Zinde Külliyesi, Gûr-i

Mir, Gevher Şad Camii, Uluğ Bey Medresesi gibi anıtsal eserlerin hemen her yerinde kullanılmıştır. Çiniler ilk aşamada İlhanlı geleneklerini sürdürse de zaman içinde kendine özgü bir üslup kazanarak üretilmeye devam etmiştir¹⁴. Estetik açıdan son derece nitelikli renk ve motif kurgusuyla üretilen çiniler giderek mimari yapıların anıtsallığını gölgede bırakacak düzeye ulaşmıştır. Timurlu çinilerinde görülen geometrik ve bitkisel motiflerin yanında İslami perspektiften farklı olarak zoomorfolojik, mitolojik ve kozmik öğelerin bir arada kullanıldığı girift kompozisyonlar görülürken Yeşil Camii ve Türbesi'ndeki çinilerde yalnızca bitkisel ve geometrik öğeler dikkati çekmektedir.

Yeşil Camii ve Türbesi'nde parlak bir görünüm verdiğinden dolayı yeterli ışık almayan pencere nişlerinde, kapı kemerlerinde, mahfillerin tavanlarında kullanılan mozaik tekniğinde yapılmış çiniler Selçukluya kıyasla daha az kullanılmıştır. Camii ve türbede kullanılan tek renk sırlı çiniler ise Selçuklu döneminden bu yana yapıların iç ve dış tezyinat unsuru olarak kullanılmıştır. Geniş alanların kaplanmasına elverişli olması sebebiyle iç mekânda daha çok tercih edilen tek renk sırlı çiniler Yeşil Camii'nin giriş eyvanı ve harim duvarlarında kullanılmıştır. Selçukludan farklı olarak bazı çinilerin üzerleri altın yaldız bitkisel motiflerle

14 Seyfi Başkan, "Timurlu Mimarlığında Çini Süsleme Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/10 (Fall 2014), s. 78.

Resim 17: Yeşil Camii mihrap nişi

Resim 18: Yeşil Camii hünkâr mahfili üstünde Nakkaş Ali bin İlyas Ali'nin adının geçtiği kitabe

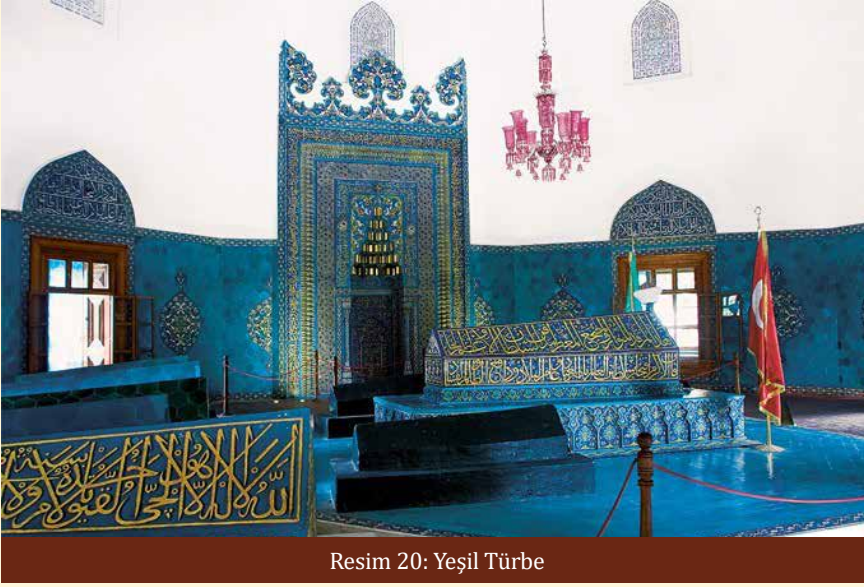

Resim 19: Yeşil Türbe

süslenmiştir. Tek renk sırlı çinilerin dış cephede uygulandığı nadir örneklerden biri Yeşil Türbe'dir. Günümüzde bir kısmı özgün hâlini yitirmiş olsa da yapının tamamı dıştan firuze renkli tek renk sırlı çinilerle kaplanmıştır. Ayrıca türbenin iç duvarlarında ve sandukalarda da tek renk sırlı çinilerin kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'da ilk olarak Yeşil Camii ve Türbesi'nde daha sonra Muradiye Külliyesi, Muradiye Mevlevihanesi ve Şah Melek Mescidi'nde¹⁵ kullanılan çinilerde göreceğimiz renkli sır tekniği Tebrizli ustalar tarafından Osmanlı çini sanatına getirilmiş önemli bir yeniliktir. Sonraki dönemlerde de üretilmeye devam eden renkli sır tekniğinde çiniler Tebrizli ustaların oluşturduğu teknik, üslup ve kompozisyonun devamı niteliğindedir. Diğer tekniklere kıyasla renkli sır tekniğinde yapılmış olan çinilerde motifler daha kolay işlenebildiğinden bitkisel öğeler, yazı, rumi ve palmelerle girift kompozisyonlar oluşturulmuştur.

15 Mustafa Çağhan Keskin, "Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustalarının Anadolu Yolculuğu (1419-1433)", s. 451.

Resim 20: Yeşil Türbe

Özellikle Yeşil Cami'nin hünkâr mahfili, mihrabı, tek renk sırlı çinilerle kaplanmış giriş eyvanı ve harim duvarlarının üstü tamamen renkli sır tekniğinde yapılmış çinilerden oluşan bordürlerle çevrilmiştir. Yeşil Türbe'nin giriş portalinin mukarnası ve sütunceleri, içeride bulunan mihrabı ve Çelebi Mehmed'in sandukası kabartma tekniğinde yazıyla birlikte renkli sır çinilerle bezenmiştir.

Sonuç olarak Yeşil Külliye çinilerinde motif zenginliğiyle meydana getirilen nitelikli kompozisyonların tasarım bütünlüğü sanatçıların tevhid anlayışını vurgulayan, imge dünyasını ve estetik değerlerini yansıtan ender örneklerdir. Tebrizli sanatçılar yetkinliklerini Anadolu'nun kadim kültür birikimiyle bütünlükten öze dönüşümüne bir örnek olarak ve bunu Erken Osmanlı döneminin en prestijli yapısı olan Yeşil Külliye'de uygulamışlardır. Bu sanatçıların başında bulunan ve sanat vizyonunu ürettiği çinilerde ortaya koyduğu tasarım anlayışıyla gösteren Nakkaş Ali de hem sanatçı olarak Osmanlı çini sanatına getirdiği yenilikle hem de bânî olarak Hisar'ın Osmanlı kentine dönüşmesindeki katkılarıyla döneminin en saygın isimlerinden biri olmuştur.

Fotoğraf Kaynakları:

- Fotoğraf 1 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 2 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 3 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 4 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).

Resim 21: Yeşil Türbe mihrap nişi

- Fotoğraf 5 - Kaynak: Özlem Tatar Timur, "Bursa Kalesi İçindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserler (Cami, Mescit, Medrese, Tekke, Darülcürra, Türbe, Hamam)", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2019.
 Fotoğraf 6 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 7 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 8 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 9 - Kaynak: Goncagül Hancıoğlu Arşivi (2021).
 Fotoğraf 10 - Kaynak: Savaş Yıldırım, "Bursa Yeşil Camii Mihrabı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47, 1, 2007, s. 176.

Resim 22: Yeşil Türbe mihrap ve duvar çinileri

Fotoğraf 11 - Kaynak: Elif Terzi Doğan, "Bursa Yeşil Camii Çinileri (1419-1424)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 2010, s. 154.

Fotoğraf 12 - Kaynak: Elif Terzi Doğan, "Bursa Yeşil Camii Çinileri (1419-1424)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 2010, s. 161.

Fotoğraf 13 - Kaynak: Elif Terzi Doğan, "Bursa Yeşil Camii Çinileri (1419-1424)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 2010, s. 154.

Fotoğraf 14 - Kaynak: Doğan Yavaş, "Yeşil Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, 2013, s. 492-495.

Fotoğraf 15 - Kaynak: Elif Terzi Doğan, "Bursa Yeşil Camii Çinileri (1419-1424)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale 2010, s. 166.

Fotoğraf 16 - Kaynak: Savaş Yıldırım, "Bursa Yeşil Camii Mihrabı", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47, 1, 2007, s. 177.

Fotoğraf 17 - Kaynak: Doğan Yavaş, "Restorasyon Sonrası Yeşil Camii", Bursa'da Zaman Dergisi, Sayı 3, Temmuz 2012, s. 15.

Fotoğraf 18 - Kaynak: M. Semih İrteş, "Bursa Çelebi Mehmed (Yeşil) Camii Kalemışleri", Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi, Ocak-Haziran 2021, s. 73.

Fotoğraf 19 - Kaynak: Doğan Yavaş, "Yeşil Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, 2013, s. 492-495.

Fotoğraf 20 - Kaynak: Doğan Yavaş, "Yeşil Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, 2013, s. 492-495.

Fotoğraf 21 - Kaynak: Özgür Başak Alkan, 2001, archnet.org/media_contents/7494

Fotoğraf 22 - Kaynak: Beatrice St. Laurent, MIT Ağa Han Dokümantasyon Merkezi, 1980.

Yergöğü Kalesi'ndeki Türk Eserleri ve Çelebi Mehmed Câmii

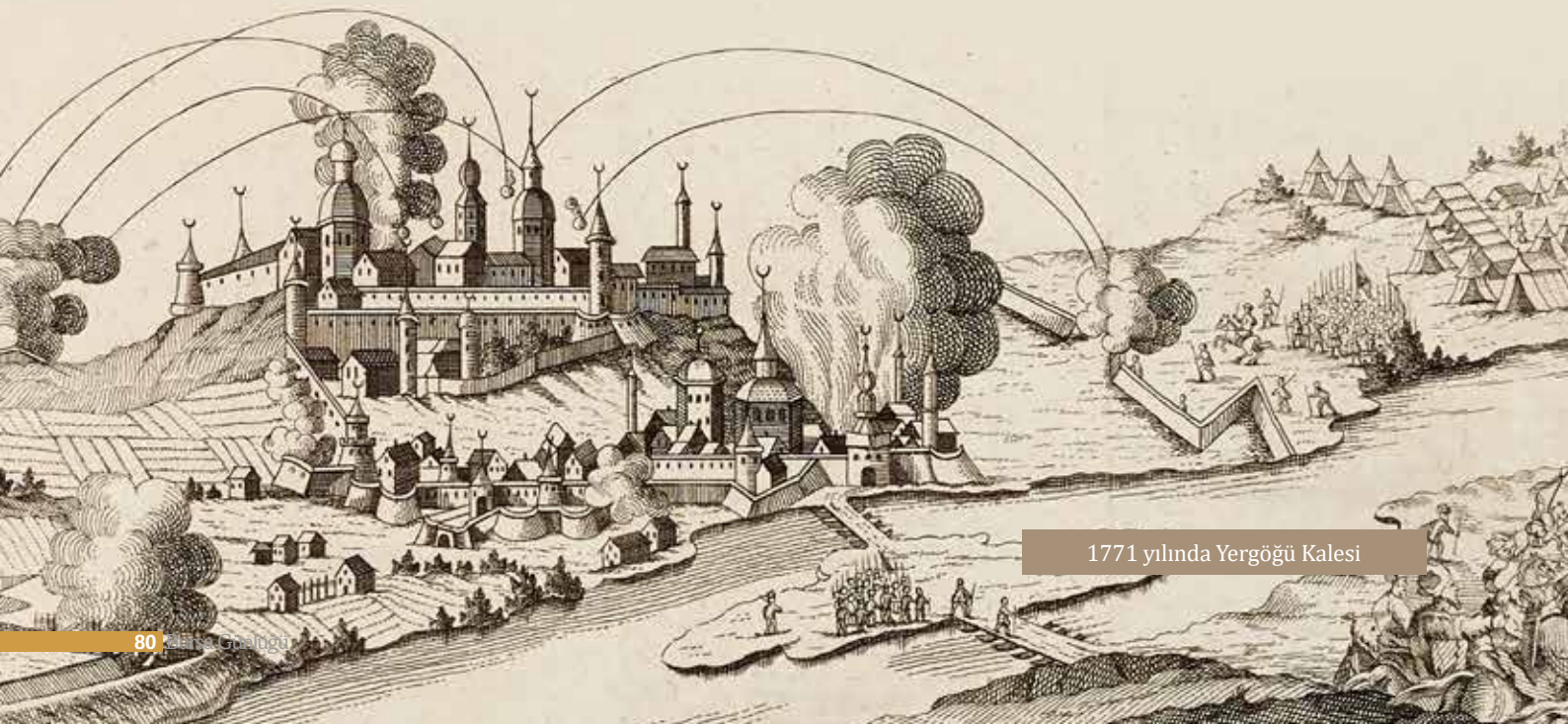
Mimârî özellikleri bakımından Türk eserlerine hiç benzemeyen bu kilisenin iç mekânındaki Rusça iki kitâbe sâyesinde kilisenin aslında bir câmiden dönüştürüldüğünü öğreniyoruz.

Yergöğü (Giurgiu) kasabası, Tuna Nehri kenarında Rusçuk'un karşısında olup günümüzde Romanya topraklarındadır. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti Dobruca'nın ele geçirilmesiyle 1420'de başlamış olup sınır bölgesi olduğundan arada kısa süreli el değiştirmeler olmuştur. Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları döneminde Avusturya kuvvetleri 1790'da Yergöğü'ye kadar indilerse de Osmanlı askerleri tarafından geri püskürtüldüler. Bu savaşlar dolayısıyla kaleye büyük önem verildi, 1789-1790'daki esaslı tamirat neticesinde Yergöğü Kalesi, Tuna savunma hattında belirleyici bir yere sahip oldu. Yergöğü, 27 Eylül 1810'da Ruslar'ın eline geçti. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Edirne Antlaşması'na göre (2-14 Eylül 1829) İbrâil ve Kule

/ Turnu ile Eflak Prenslığı'ne bırakıldı ve böylece 409 yıl süren Türk hâkimiyeti sona erdi¹.

1651'de Rusçuk ve Yergöğü'ye gelen Evliyâ Çelebi, tafsilata girmeden kale hakkında bilgi vermiştir. Yergöğü Kalesi'nin 1413'te Çelebi Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığını ve Özü Eyâleti sancağına bağlı olduğunu bildiren seyyah, kaleyi "Tuna kenarında bir düz yeşillik yerde dörtgen şekilli beyaz taşlar ile yapılmış sağlam yuvarek bir kale" diye tasvir etmiştir. Kale içinde Çelebi Mehmed Han Câmii'nin yer aldığını, dizdarı, 300 neferatı, mehterânı ve cebehânesi ile küçük ve büyük şahane 50 adet top bulunduğunu zikreder. Kalenin doğu

1 Mihai Maxim, *Yergöğü*, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013, c. 43, s. 483-484.

1771 yılında Yergöğü Kalesi

Yergöğü'nde Çelebi Sultan Mehmed Câmîi'nden dönüştürülen Aziz Nikolas Kilisesi'nin genel görünüşü (2019)

yönüne bakan bir demir kapısı olup çevresindeki hendeği Tuna Nehri'ne bağlı suyla doluydu. Kale kapısı önünde zemberekli asma köprüsü vardı. Varoşun çevresinde de kaledeki gibi hendek bulunuyordu ve kapısı önünde geçen yolcuların dinlenmesi için tahtadan yapılmış bir kasır yer alıyordu. Yergöğü varoşu 600 hane idi ve evleri bağlı ve bahçeli tamamı şindire tahta ile örtülü mamur hanelerdi. Varoшта bir hamam, 70-80 adet küçük dükkân bulunuyordu. Yergöğü'nün uzak sınır boyu olup bütün halkının Eflâkli olduğunu bildiren Evliyâ Çelebi, Yergöğülü Hüseyin Ağa'nın hânesinde üç gün konakladıklarını yazmıştır. Yergöğü'deki ziyâret yerleri hakkında da kısa malumat veren seyyah, kale dışında Şeyh Mesnevîhan Üryan Mehmed Dede ile Rusçuklu Katib Emanî Çelebi'nin (v. 1590) kabirlerini bildirir². Merhum Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984), *Avrupa'da Osmanlı*

Yergöğü'nde Çelebi Sultan Mehmed Câmîi'nden dönüştürülen Aziz Nikolas Kilisesi'nin değiştirilen pencereleri (2019)

Mîmârî Eserleri külliyyatının Romanya bahsinde, Evliyâ Çelebi'den naklederek Yergöğü Kalesi ile Çelebi Mehmed Câmîi'nin isimlerini verir ve "câminin mevcut olmadığını mehallen gördük" diyerek eserin günümüze ulaşmadığını bildirir³.

Günümüzde Yergöğü kasabasının Mircea cel Batrân Sokağı'nda, kesme taştan kare planlı olarak inşâ edilmiş bir kilise yer almaktadır. Mîmârî özellikleri bakımından Türk eserle-

2 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (Günümüz Türkçesiyle), Haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, 3. cilt, Yapı Kredi Yayınları, 2006, İstanbul, s. 412-413.

3 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da*

Osmanlı Mîmârî Eserleri, 2. Baskı, Cilt 1 (Romanya Macaristan), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2000, s. 67

Yergöğü'nde Çelebi Sultan Mehmed Câmii'nin kiliseye çevrilisini anlatan iç mekânda asılı Rusça levhalar (2019)

rine hiç benzemeyen bu kilisenin iç mekânındaki Rusça iki kitâbe sâyesinde kilisenin aslında bir câmiden dönüştürüldüğünü öğreniyoruz⁴. Bu kilise, Evliyâ Çelebi'nin bildirdiği Çelebi Mehmed Câmii olup, 1828-29 Osmanlı Rus savaşı neticesinde Yergöğü'nün Ruslara bırakılmasından sonra (1830), Rus Çarı I. Nikola'nın adına Aziz Nikolas'a adanarak Ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. Bu dönüştürme esnasında kare planlı câmiye yarım daire biçimli apsis ve ahşap çan kulesi eklenmiştir. 1877 savaşıyla tahrip olmasına rağmen

1905'e kadar kilise olarak kullanımı devam eden eser, bu tarihte harap hâldeki kalenin taşları kullanılarak onarılmış 1907'de tekrar ibadete açılmıştır. 1944'te Almanlar tarafından bombalanarak ağır hasar görmüş ve 1945'te Mimar Dobrescu tarafından kapsamlı bir şekilde onarılmıştır. Kilisenin freskleri ressam Nicolae Stoica tarafından tamamen yeniden yapılmıştır⁵. Bütün bu onarımlar ve dönüştürmeden sonra eserde Türk mimârisine dair hiçbir iz kalmamıştır. Rusça kitâbeler olmasa bu binanın eskiden bir câmi olduğunu anlamak mümkün değildir.

4 Çelebi Sultan Mehmed Câmii'nin fotoğraflarını çekip bize gönderen meslektaşlarım Özgür Sevim'e ve Hüseyin Hüseyinov'a teşekkür ederim.

5 Mehmet Emin Yılmaz, *Kiliseye Çevrilen Türk Eserleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2020, İstanbul, s. 259-261.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de "câminin mevcut olmadığını mehallen gördük" demesi bu sebeptendir⁶.

Çelebi Mehmed Câmii'nin kitâbesi yahut vakfiyesi günümüze ulaşmadığından inşâ târihini tam olarak bilmiyoruz. Câminin kale içinde yer alması ve kalenin de Osmanlılar tarafından yaptırıldığını düşündüğümüzde eserin, bölgenin Türk hâkimiyetine girdiği 15. yüzyılın başlarında yapıldığını kabul edebiliriz.

Yergöğü Kadısı Ahmed tarafından yazılan 1712 târîhli bir arzda "Kasaba-i Yergöğü'de vaki Câmii Atîk" zikredilmiştir⁷. Câmi-i Atîk olarak zikredilen bu eserin Çelebi Mehmed Câmii olması muhtemeldir. Aynı belgede câmiddeki tedrisin Siyaki Mehmed Efendi'ye tevcih edildiği kadı efendi tarafından bildirildiğinden, câminin medrese yahut mektep olarak da kullanıldığını anlıyoruz.

1721 ve 1780 târîhli devirhan, nathan ve müezzin görevlendirmeleleriyle ilgili iki belgede ise "Yergöğü Kalesi'nde Sultan Yıldırım Bayezid'in binâ ettirdiği câmi" olarak kayıt bulunmaktadır⁸. Yıldırım Bayezid'in hükümdarlık yılları 1389-1402 arasındadır, Yergöğü ve civarının Osmanlı hâkimiyetine girmesi ise 1420'de Çelebi Mehmed devrindedir. Çelebi Mehmed, fetihten sonra câmiyi babasının adına yaptırmış olmalıdır.

Evliyâ Çelebi, Yergöğü Kalesi'nde sadece Çelebi Mehmed Câmii'nin ismini bildirmiş başka câmi olup olmadığından bahsetmemiştir. Seyyahın ziyaretinden (1651) sonraki yıllara ait Hacı Ahmed Câmii⁹ ile Rusçuk mütesellimi Hacı Mustafa Ağa'nın 1818'de padişah nâmına yaptırdığı câmiye¹⁰ dair kayıtlar bulunmaktadır.

Türk-Rus Savaşı'nı konu alan 1771 târîhli bir kitapta¹¹ Yergöğü Kalesi

6 Ayverdi, *age*, s. 67.

7 BOA İE.EV. 51/5680, Târih 10.03.1124 / 17.04.1712.

8 BOA AE.SABH.I 133/8923, Târih: 12.12.1194 / 9.12.1780 ve BOA AE.SAMD.III 195/18831, Târih: 29.12.1133 / 21.10.1721.

9 BOA AE.SMST.II. 106/11534, Târih: 13.03.1112 / 28.08.1700.

10 BOA AE.SMHD.II. 77/5961, Târih: 18.09.1233 / 22.07.1818.

11 *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Rußland, Polen und der Otto-*

Yergöğü'nde Çelebi Sultan Mehmed Câmii'nden dönüştürülen Aziz Nikolas Kilisesi'nin iç mekânı gösteren iki fotoğraf (2019)

ve varoşu gösteren bir gravür yer almaktadır. Evliyâ Çelebi'nin tarifiyle örtüşen 1771 târihli bu gravürde, varoшта üç, kalede ise bir minâre seçilebilmektedir. Alois von Saar ve Ludwig Erminy'nin 1824'te çizdiği gravürde de varoшта ahşap çatılı, kiremitli, minâreli iki câmî görülmektedir.

Yergöğü'de, Yergöğü Kalesi, kale ambarı, cebehâne, asma köprü, Varoş Hamamı, Şeyh Mesnevîhan Üryan Mehmed Dede Ziyâreti, Rusçuklu Katib Emanî Çelebi Ziyâreti, Kale'de Çelebi Mehmed Câmii (Yıldırım Ba-

yezid Câmii / Câmî-i Atfık)¹², Hacı Ahmed Câmii ve Mektebi¹³, Baba Nuh Câmii ve Sıbyan Mektebi¹⁴, Ağaçayak Câmii¹⁵, Silistre Nazırı Hacı Halil Ağa bin Salih Ağa Câmii, Kütüphanesi, Mektebi, Sebilhâne ve Musluğu¹⁶, Ta-byâ-i Kebir Câmii¹⁷, Hacı Mustafa Ağa Câmii (Hünkâr Câmii)¹⁸, Saat Kulesi

ve Tuna Köprüsü¹⁹ olmak üzere Türk döneminde inşâ edilen -en az- 22 yapı tespit edebildik.

Osmanlı târihçisi Prof. Dr. Mihai Maxim (1943-2017) "Yergöğü'nde günümüze ulaşan bir Osmanlı eseri yoktur." dese de²⁰ kiliseye dönüştürülen Çelebi Mehmed Câmii ile günümüzde şehrin simgesi olan saat kulesi Türk döneminin temsilcisi olarak ayaktadır. Diğer 20 eser ise Rus zulmüne mâruz kalarak, merhûm Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tâbiri ile "şehid" olmuştur.

12 Evliyâ Çelebi, *age*, s. 412-413.

13 BOA İE.EV. 32/3689, Târih 01.02.1115.

14 BOA AE.SMST.II. 72/7625, Târih 09.03.1115.

15 BOA C.EV. 85/4244, Târih 01.03.1221.

16 BOA C.EV 527/26639, Târih 29.03.1178.

17 BOA HAT 1569/2 Târih 07.01.1242.

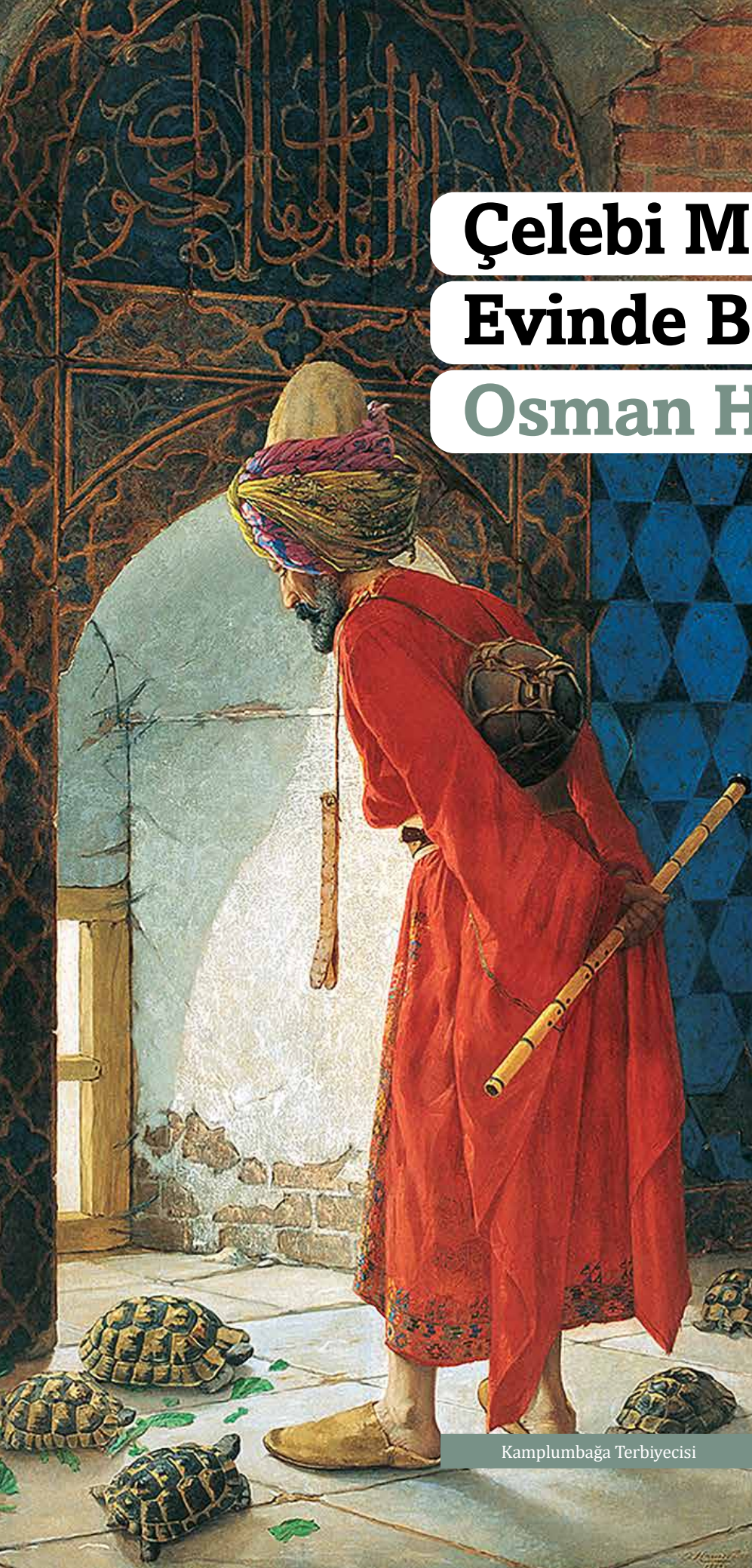
18 BOA AE.SMHD.II. 77/5961, Târih: 18.09.1233 / 22.07.1818.

19 BOA AE.SSÜL.II. 8/776, Târih: 29.12.1100.

20 Mihai Maxim, *age*, s. 484.

manischen Pforte: Sechster Theil, 1771, Frankfurt-Leipzig.

Çelebi Mehmed'in Evinde Bir Ressam: Osman Hamdi Bey

Bursa'nın bunca melanete rağmen hâlâ kendinden söz ettiriyor olmasında, Tanpınar'ın "Bir başkent daima başkenttir. Ne kadar susturulursa susturulsun konuşur." sözünün tılsımı var mıdır, emin değilim; ama kentin katmanlarından sızıp gelen bazı rüyalar, ilk günkü gibi taze.

İşte, Sultan Hamid devrinde, 1891'de ziyarete açılan Müze-yi Hümayun'un (şimdiki adıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi) kurucusu Osman Hamdi Bey'in (1842-1910) tuvalindeki şehri göreceğiz bu yazıda. Osman Hamdi'nin birden fazla şapkası var: Ressam, müzeci, arkeolog, yazar. Hâl böyle olunca hepsinin iç içe geçtiği bir repertuvarla karşılaşırız. Unutmadan, bu seyahatte Edhem Eldem'in 2015'te yayına hazırladığı Osman Hamdi Bey İzlenimler 1869-1885 adlı çalışması bize rehberlik edecek.

Malum, Osman Hamdi Bey'in meşhur tablolarının merkez üssü Bursa Yeşil Camii. Yeri geldiğinde hatırlatacağız şüphesiz. Fakat Eldem'in kronolojik olarak bizlere götürdüğü yerden, İznik'ten başlayalım yolculuğa. Osman Hamdi'nin notlarında altı sayfaya tekabül ediyormuş Nicea. Dolayısıyla tafsilatlı bir İznik panoraması yok gözgüsünde, ama şöyle bir not bırakmış: "1880 yılında, İznik'i ilk defa ziyaret ettim. Bana eşlik edenler, o zamanlar Haydarpaşa-İzmit demiryolu müdürü olan eski dostum Mr. George C. Pearson, Hamdi Bey onun kuzeni Türk inşaat mühendisi Tevfik Bey'di." Osman Hamdi, İznik'te Yeşil Camii dışında, Eşrefoğlu Rumî ile ilgili şöyle bir parantez açıyor: "Eşref-i Rumî türbesinin girişinde küçük sütunlarla süslü büyük bir lahit, çeşme niyetine kullanılıyor, bir çocuğa ait olan ve iki tarafından Medusa başları bulunan diğer bir lahit ise çeşme teknesi vazifesi görüyor."

Edhem Eldem'in dediğine göre, Osman Hamdi'nin defterinde İznik ile ilgili bölümün sonunda yer alan karalamalar, yöredeki bazı köylerle ilgili bilgiler içeriyormuş: "1852'de Yeniköy'de 474 Ermeni, 32 Türk hane vardı; bugün 1000 Ermeni ve 28 Türk hane bulunuyor. Ortaköy. Çengiler. Soğucak Çerkes köyü Çengiler'e düşman. Otorite yok. Soğucak'ın çok yakınında bir zamanlar iki derbend bulunuyordu. 8-10 senedir yoklar. Çerkes köyünün tam altında bulunan bir çiftlik Çengiler köyüne aitti. Çerkesler onu ele geçirdiler. Soğucak'a yarım saat mesafedeki Safranlı'da bir köy bayramı gördük." Bu arada ilgilisi için şu notu kaydedelim: Osman Hamdi, İznik sonrası Bursa'ya gelmiyor hemen. Seyahat güzergâhı Yeniköy - Ortaköy - Çengiler - Soğucak - Safran silsilesi - Pazarköy - Yalova - İstanbul.

Osman Hamdi Bey'in birinci payitahta ilk gelişi ile ilgili Edhem'in de işaret ettiği üzere net bir tarih bulunmuyor. Ancak "Hamdi Bey, Türk sanatının Bursa'daki meşhur anıtlarını ziyaret etmek üzere gerçekleştirdiği inceleme ve keyif gezisinden yeni döndü." cümlelerinin yer aldığı haberin tarihi 22 Ağustos 1880. Ressamımızın tablolarına da yansıdığı üzere bu seyahatte vaktini en çok geçirdiği yer Yeşil ve Muradiye külliyesi. (Fonda Muradiye'nin olduğu tablolarını bir başka

Kur'an Tilaveti

yazıya havale edelim) Hele ki Yeşil Külliyesi ressamımız için bir çalışma alanı, eylem sahası gibi. Bu; onun en gözde, güzel eserlerinden belli desek yeridir. Teknik bir pencere açalım tam burada: Osman Hamdi'nin Bursa çizimleri arasında önemli sayıda hat örneklerine rastlarız. Bunların dördü Bursa'daki Yeşil Cami'nden ikisi Yeşil Türbe'den alınmadır.

Osman Hamdi Bey'in zihin dünyasında Yeşil'in; 1855 Depremi sonrası Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşa'nın

görevlendirdiği Fransız mimar Leon Parvillee'den mütevellit midir, böylesi bir Frenk kadraj var mıdır, bilinmez; beşinci Osmanlı padişahı Çelebi Mehmed'in adına yaptırılan bu külliye her dönem yerli-yabancı seyyahların gündeminde olmuştur.

Bu arada Edhem Eldem, Osman Hamdi Bey'in notlarını okurken; defterine mimarî unsurları kaydettiğini ancak bunları tablolarında kullanmadığını söyler. Hâliyle, "O zaman da akla gelen soru, Osman Hamdi'nin bu çizim-

İki Müzisyen Kız

leri ne maksatla gerçekleştirdiğidir.” diye soran Eldem’e kulak verelim: “Zira en şaşırtıcı nokta şudur ki Osman Hamdi, Yeşil Cami ve Yeşil Türbeyi sıklıkla tablolarında kullanmışsa da bunların hiçbirinde bu defterde yer alan çizimlere yer vermemiştir. Yeşil Cami ele anılacak olursa, ressamın müezzin mahfillerini hem sık sık hem de gayet farklı şekillerde kullandığı dikkat çekicidir. Yeşil Cami’de veya Kuran Dersi adlı tabloda (1890) ve Kuran Okuyan Hoca veya Kuran Tilavetinde bir cami içi olarak kullandığı mahfili, İki Müzisyen Kız (1880), Müzisyen Kızlar (1882), Saçlarını Taratan Kadın (1881, 1882) tuvalerde tamamen la-dini bir

harem veya hamam ortamı olarak kurgulamıştır. Kaplumbağalı Adam isimli meşhur tablosunun her iki versiyonunda ise (1906, 1907) Yeşil Camiin üst katındaki hücrelerden birini kullandığı iyi bilinmektedir. Yeşil Camii mekân olarak kullanıp defterlerdeki çizimlere en çok yaklaşan, 1881 tarihli Mekki Okuyucu veya Mihrap Önünde Kuran Okuyan Adam olarak isimlendirilen tablodur. Fakat bu tabloda bile her ne kadar fon olarak Yeşil Cami’nin çinili mihrabı kullanılmışsa da bunun ayrıntıları aslında defterde yer almamaktadır. Yeşil Türbe söz konusu olduğunda durum aynıdır; hatta çeşitlilik azalmaktadır. Osman Hamdi’nin bu

Yeşil Türbe’den detay

Yeşil Türbe’den detay

Yeşil Türbe’den detay

Yeşil Camii şadırvanı

mekânı kullanarak gerçekleştirmiş olduğu tabloların hepsi aynı kurguya sahiptir. Türbenin ortasında yer alan I. Mehmed'in çini kaplı sandukasının başında bir veya birkaç kişi dua etmekte veya Kuran okumaktadır. 1881 ile 1890 tarihleri arasında yapılmış en az beş örneğini bildiğimiz bu tablolardaki varyasyonla; kişi sayısı, cinsiyeti, kıyafeti ve genel kadrâj gibi

unsurlarla oynanarak elde edilmiştir. Fakat bu tabloların hiçbirinde defterde özenle çizilmiş tezyinat ayrıntılarına veya kaydedilmiş olan Kûfi hat örneklerine¹ rastlanmamaktadır.

1 Nitekim Edhem Eldem ilerleyen sayfalarda şu bilgiyi veriyor: "Osman Hamdi'nin İznik ve Bursa'da kopyaladığı Kufi hat örneklerinin sayısı dikkat

Oysa ilginçtir ki Bursa'daki bu iki önemli mimarî eseri mekân olarak kullanmış olan bu tabloların bilinen en erken örnekleri 1880 ve 1881 senelerine, yani Osman Hamdi'nin bu yöreye yapmış olduğu seyahatin muhtemel tarihine rastlamaktadır. Bu bakımdan ressamın o seyahatinde gördüklerinden etkilenmiş ve bunları tuvale aktarmaya karar vermiş olduğunu tahmin etmek mümkündür. Kim bilir, belki de bugün kayıp olan başka defterlerde kalmış bazı çizimler de bu tabloların kurgulanmasında rol oynamıştır."

Bir Sanat Mekânı Olarak Yeşil Camii

Osman Hamdi'nin sıklıkla camii ve türbe içinde yer alan sahneler kurguladığı biliniyor. Eldem'in verdiği bilgilere göre bu tür sahnelerde sık sık rastlanan objelerden bazıları ressamın defterinde kayıtlı. Mesela defterdeki çizimde yer alan kavuk, Türbede Dua veya Türbe Ziyareti gibi isimlerle tanınan ve Yeşil Türbenin

çekicidir." Osman Hamdi Bey İzlenimler 1869-1885, İstanbul 2015, Doğan Kitap, sayfa 381.

Yeşil Camii mermer giriş kapısı

Yeşil Türbe

Yeşil Türbe'den kapı detayı

içini temsil eden birçok tuvalde merkezî konumdaki Sultan I. Mehmed'in sandukasının başındaki kavukla aynı. Velhasıl, ressamımız için Çelebi Mehmed'in banisi olduğu külliye bir sanat galerisi hüviyetinde. Onun o meşhur tablosu Kaplumbağa Terbiyecisi'ni²

2 Osman Hamdi Bey mezkûr çalışmasında, bir rivayete göre şunu anlatmak istemiştir: Tablodaki sakallı adam, kendisi... Boynunda ve elinde, işi için kullandığı birtakım enstrüman görölüyor, önünde ise kaplumbağalar. Zaten

hikâye de burada kuruluyor. Yerde çok yavaş hareket eden kaplumbağalar, hiçbir şey öğrenmemek için âdeta çaba sarf eden dönemin memurlarını resmediyor. Bütün bu olumsuzluğa rağmen terbiyeci, onları eğitmeye çalışıyor. Üzerinden daha çok malzeme dökülecek olan tablo için son not: Sakallı adamın yüzü Batı'ya dönük; yani muasır medeniyete... Osman Hamdi Bey'den bahis açmışken onun çağdaş Türk müzeciliğinin kurucusu olduğunu dipnotta da hatırlatalım sevgili kâri!

bilmeyen kalmamıştır sanırım. 2004'te kıran kırana geçen müzayedede fiyatı tam 42 kez artırılmış, dev-

Ve en azından şehrin merkezinde, birbirlerine yakın mesafede bulunan Bursa Kent Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Karagöz Müzesi, Atatürk Köşkü Müzesi, Ormancılık Müzesi, 17. Yüzyıl Osmanlı Evi Müzesi, Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri Müzesi, Hüsnü Züher Evi, Türk-İslâm Eserleri Müzesi, TOFAŞ Anadolu Arabaları Müzesi ve Hünkâr Köşkü'ne yolunuzu düşürün.

Çelebi Mehmed'in kabri, Yeşil Türbe

rin parasıyla 5 trilyona satılmış, asıl ismi Kaplumbağalar ve Adam olan tablo bir anda ülkenin gündemi hâline gelmişti. İşte, Osman Hamdi'nin 1906 ilâ 1907 yıllarında iki farklı versiyonunu çizdiği tablonun mekânı ise Yeşil Cami'nin üst katıdır.

Bu arada Tanpınar'ın İzinde Beş Şehir'i yeniden kaleme alan Arjantinli yazar Alberto Manguel Kaplumbağa Terbiyecisi ile ilgili şu saptamayı yapar: "Resim, Osmanlı bürokrasisine yönelik hiciv olarak okunmuş ve 1900'lerin başlarında sultanların mutlak iktidarının yerine Britanya modeline uygun bir meşrutî krallık getiren Jön Türkler tarafından siyasî bir sembol olarak kullanılmıştı. Okumak ister kelimelerle olsun ister imgeler ister manzaralar, her zaman yorumlamak demektir."³

Osman Hamdi Bey'in 2016'da bir başka camii kadrajlı tablosu daha gündem olmuştu: Yeşil Cami Önü... Bu eser de 13 milyon 509 bin TL'ye Türkiye'nin en pahalı tablosu unvanını almıştı. Kendisiyle bayrak yarışı

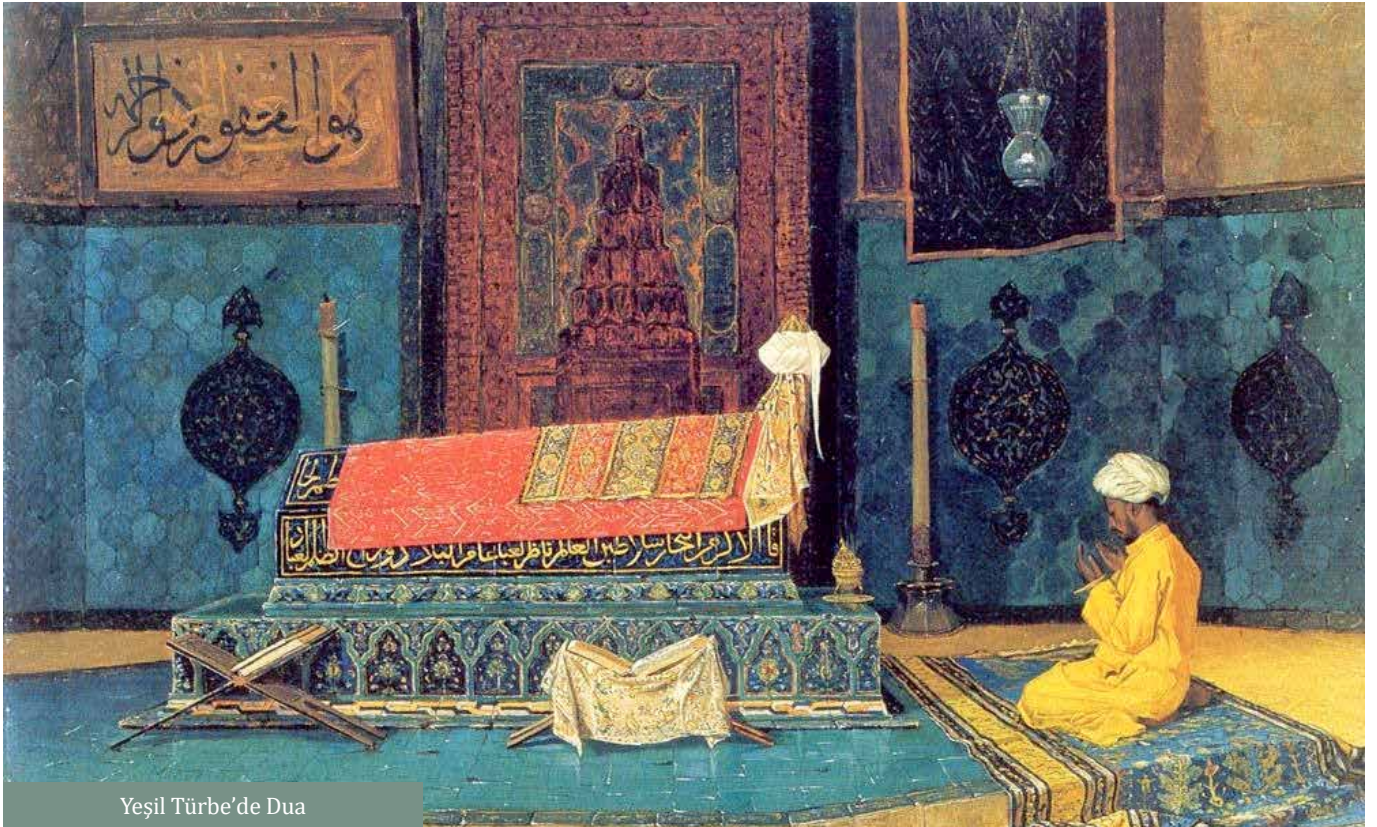
yapan ressamın, Ekim 2019'da Kuran Okuyan Kız'ı İngiltere'deki müzayedede 44 milyon 12 bin liradan satılarak; en pahalı Türk resmi oldu. Aynı sene Yeşil Cami'de Kuran Dersi ise 35 milyon TL'ye alıcı buldu. Osman Hamdi'nin Yeşil Külliyesi'nin muhtelif köşelerini dekor olarak kullandığı başka çalışmaları da var: Mihrap, İki Müzisyen Kız, Kuran Tilaveti, Yeşil Türbe'de Dua adlı tablosu söz konusu. Bu Allah evi, Osman Hamdi Bey'in sanat galerisi gibi değil mi? Bakalım, caminin geçmişe açılan kapılarından daha başka hangi renkler uçup, dünyamıza konacak?

Bu arada Osman Hamdi Bey'in Yeşil Cami'yi tasarım alanı olarak kullanması tesadüfî değil. 1908-1930 arası etkili olan Millî Mimarî Rönesans akımının kurucusu Mimar Kemalettin'in talebesi Yüksek Mimar Sedat Çetintaş'a kulak verelim. 13 Mayıs 1955 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde verdiği konferansta, "Yeşil Cami ve benzerleri cami değildir." der. Ona göre bu tarzdaki camilerin kitabelerinde, zaviye, imaret, hayır binası gibi isimler yer alıyordur ve hiçbirisinde cami veya mescit adlarına rastlanmaz. "Bu tertipteki binalara nasıl olur da cami diyebilir-

riz?"⁴ diye soran Çetintaş'ın sorusuna, Osman Hamdi de çok önceden tablolarıyla cevap vermiş olmuyor mu sizce de?

4 Yüksek Mimar Sedat Çetintaş, Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir, Maarif Basımevi, İstanbul 1958. Çetintaş'ı anmışken; Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Mimar Sinan'ın mezarı açıldı, kafatası ölçüldü." haberleri vardır. İşte, Çetintaş da mezarı açan kuruldaki yetkililerden biridir. Yıllar sonra yaptığı açıklamada şöyle konuşur: "Tamamıyla kesme taştan yapılmış olan lahadin yan tarafından toprağa girerek bir tekini çürütüp açtım. Buradan bir tek başımla omzumu sokabildim. Ceset tamamıyla çürümüş, kafa örneğinde bir toz halinde toprak üstüne çökmüştü. Hava ve rutubetten çürüyor galiba ki, Bursa'da Yeşil Türbe'nin kav kısmında da böyle böyle o kadar cesetten bugün hiçbir şey kalmamıştır. Burada Sinan'ın omuzlarından inen kol kemiklerinin onar santim boyunda birer parça ile bulabilmiş ve bunları idare heyeti huzurunda antropolog dostum Şevket Aziz Kansu'ya vermiştim." Sinan'ın kafatası üzerinden dönen hikâyenin devamı çok enteresan, meraklısı araştırabilir.

3 Alberto Manguel, "Bursa", *Tanpınar'ın İzinde Beş Şehir*, Çevirenler: Sevin Okay - Kutlukhan Kutlu, İstanbul 2016, Yapı Kredi Yayınları, sayfa 91.

Yeşil Türbe'de Dua

سلطان
عبد اولى و نور الى
سما
حرم القصر
محمد علي
الامر على امر
عنه

١٩٠
١٤٥

١٩٨٨

T. C.
İSTANBUL
Fahri Kütüphanesi

K.1784

İlk Osmanlı Sultanları ve Kitap

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde altı asırlık tarihi boyunca meydana gelen bilim hareketlerinin, kendine has bir gelişme çizgisi takip ettiği görülmektedir. Bu çizgi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında kalan diğer İslâm toplumları ile tarihî miras ve gelenek bakımından birçok müşterek unsura sahip olmakla beraber, coğrafi konumu, devlet idaresi ve toplumun dinamizmi açısından bazı yönleri ile farklılıklara sahiptir. Böylece Osmanlı bilimi, kaynağı bakımından onun dışında kalan İslâm dünyası ile müştereklik içinde olmakla birlikte geçirdiği gelişmeler bakımından öncü vasfını taşır. Başlangıçta kendisinden daha eski İslâm devletlerinin birikiminden etkilenerek oluşan Osmanlı bilimi, çok geçmeden eski bilim ve kültür merkezlerini etkileyecek ve onlara örnek olacak bir noktaya ulaşmıştır. Diğer taraftan, XVII. yüzyıldan itibaren Batı biliminin etkilerinin Osmanlı dünyasında tedricen görülmeye başlanmış olması ve Osmanlılar kanalıyla diğer İslâm ülkelerini etkilemeye başlaması bu öncü karakterini vurgulamaktadır. Bu gelişmeler, İslâm dünyasını bir bütün olarak temsil eden Osmanlı'yı İslâm ile modern Batı arasında kendine has bir sentez oluşturma noktasına götürmüştür.

Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın ilk yarısı Anadolu'da siyasî ve sosyal hayatın karmaşık ve çalkantılı bir

Sultan Çelebi Mehmed'in hususi kütüphanesi için birçok eser telif ve istinsah edilmiştir. Çelebi Mehmed hususi kütüphanesinde bulunan eserlerin başına kendi yazısıyla; "mâlike el-veliü'l hâmid Mehmed b. Bayezid" ibaresi bulunmaktadır.

devrini teşkil etmektedir. Moğol İstilasası ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin iç ve dış siyasetteki zayıflaması ve bağımsızlığını kaybetmesi çeşitli bölgelerde yeni yeni bağımsız Türk beylikleri kurulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Beyliği de diğer Anadolu Selçuklu beylikleri gibi tipik uçbeyi bir devlet olarak ortaya çıkmış ve kurucusunun adını alarak Batı Anadolu'da kurulmuştur. Çok karışık bir etnik yapıya sahip olan "uç" cemiyetleri gibi Osmanlılar da hareket kabiliyeti büyük göçebe-lerle merkezden kaçan siyasî muhalifler ve maceracılar gibi değişik unsurlardan meydana gelmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda siyasî istikrarsızlığa rağmen Selçuklulardan beri devam eden Anadolu'daki kültür ve fikir hayatının canlılığına dikkat çekmek gerekir. Anadolu beyliklerinin hükümdarları ilim adamlarına gösterdikleri ilgi ve her türlü fikir hareketlerine karşı hoşgörülerini şehirleri birer ilim merkezi hâline getirmekte ve diğer İslâm ülke-lerinden âlim ve mütefekkirleri ken-

dilerine çekmekteydi. İbn-i Battuta, Anadolu'daki seyahati sırasında ziyaret ettiği hemen her beylikte ilme verilen kıymetten ve ilim adamlarına gösterilen hürmetten sıkça bahsetmiştir. Buralardan gelen âlimler ve müderrisler Osmanlı devlet teşkilatlanmasını ve bilim geleneğinin oluşmasını sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin ilk yapılanmasında görev yapan vezirler ve yöneticiler genellikle âlimler arasından seçilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen Müslüman âlimler, toplumun sosyal ve entelektüel ihtiyaçları için din, hukuk, astronomi, matematik, tıp ve diğer konulardaki ilk eserleri vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı ilim geleneği, dönemin en ileri kültür merkezlerinden olan İran, Mısır, Suriye, Irak ve Türkistan'da eğitim görmüş ve Osmanlı topraklarına gelmiş olan bilim adamları vasıtasıyla şekil bulmuştur. Osmanlı toplumu, kuruluş ve oluşma safhasındaki kır kültüründen, devlet büyüdükçe yüksek medeniyet kültürüne doğru tedrici olarak gelişen bir yapı kazanmasıyla aydınlar grubunu teşkil eden âlimlerin etki ve yeri artmıştır. Osmanlıların XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Rumeli'ne geçerek Güneydoğu Avrupa içlerine doğru fetihler yapmaları, yeni bir kültür mozaği oluşturduğu gibi İslâm kültür ve ilim geleneklerinin yeni coğrafyaya yayılmasını sağlamış ve böylece İslâm medeniyetinin eski merkezlerinin yanı sıra Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp ve Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim mer-

Sultan II. Murad'ın Vakıf Mührü

Yazma eserlerde Osmanlı Sultanlarına aidiyetli en eski temellük kaydı
Sultan I. Murad'a aittir. Kitab-ı Redd-i Şerh-i Mecmaül Bahreyn adlı eser günümüzde
Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 1472 numarada bulunmaktadır.

kezleri ortaya çıkmıştır. XX. yüzyılın başına kadar geniş toprakların haki- mi olan Osmanlının kültür ve bilim geleneği, günümüz Türkiye'sinin ve birçok Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkesinin kültürel kimliğinin temelini ve bilim mirasının kaynağı- nı oluşturmıştır. Osmanlı âlimleri, zaman zaman din, hukuk ve adaletle ilgili devlet hizmeti olarak kurulan mahkeme ve benzeri müesseselerde görev almakla beraber ulema çevre- si esas itibarıyla medreselerde oluş- muştur. Medreseler, XII. yüzyıldan itibaren bütün İslâm devletlerinde olduğu gibi Selçukluların bir devamı kabul edilen Osmanlılarda da din, kültür ve bilim faaliyetlerinin kay- nağını oluşturan bir kurum olarak görülebilir. Osmanlı dünyasında medreselerin bu temel fonksiyonu yanında değişik etnik menşelerden gelen Müslüman halklar arasında kültür birliğini ve ortak dünya gö- rüşüne sahip olmasını sağlayan bir kurum olarak, aynı zamanda fertler

arasında sağladığı eğitim eşitliği ile toplumdaki değişik tabakalar arasında hareketliliği kolaylaştıran sosyal bir fonksiyona da sahip olmuştur. Böylece Osmanlı medreseleri, aynı fıkri temele oturan kamu hayatının bir parçası olarak, zihniyet bakımından dinî müessesenin güdümünde, yapısı açısından vakıf sisteminin içinde, malî yönden ise muhtar bir kuruluş olup hizmetini devletin denetiminde yüzyıllar boyu sürdürmüştür. Diğer taraftan Ahî tekke ve zaviyeleri, Osmanlının kuruluş, yayılma ve iskan politikası çerçevesinde dönemin hükümdarlarından himaye ve teşvik görerek büyük imkanlara sahip olmuşlardır. Dinî ve mistik karaktere sahip bu teşkilatlar (tekkeler), aynı zamanda Osmanlılarda eğitim faaliyetlerinin başladığı ilk mekanlar olmuştur ve bunların birçoğu daha sonraları medrese hâline dönüşmüştür. Başlangıçta gerek Osmanlı gerekse onun dışında Anadolu Türk hakimiyetinin olduğu yerlerde eğitim ve bilim literatürü, genellikle, İslâm medeniyetinin temel dili olan Arapça yazılmıştır. Bunun yanında XIV. ve XV. yüzyıllardan itibaren Arapça ve Farsça eserler Türkçeye tercüme edilmeye başlanmış ve böylece aktif bir tercüme hareketi doğmuştur. Bu hareket, çok iyi Arapça bilmeyen zamanın idarecilerinin desteğiyle ve tercüme edilen eserleri okuma fırsatını elde eden daha geniş bir okuyucu kitlesinin oluşmasının verdiği şevkle yayılmış, İslâm biliminin (matematik, astronomi, eczacılık, coğrafya ve diğer bilim dalları) her konusunda basit ve anlaşılır bir Türkçeye tercümeler yapılmış ve İslâm kültürü halk arasında yayılma imkânı bulmuştur. Bunun yanında orijinal eserler de yazılmıştır. Büyük çoğunluğu ders kitabı olan telif ve tercüme eserler ile küçüm-senmeyecek ölçüdeki orijinal çalışmalardan meydana gelen klasik dönem bilim literatürünün kaynaklarının, sırasıyla astronomi matematik, coğrafya ve tıp sahalarındaki eserleri ele alınacaktır. Osmanlı müderrislerinin umumiyetle iyi bildiği “elsine-i selase” denilen üç dilde yani Arapça, Türkçe ve küçük bir kısmı Farsça hazırlanmış olan bu eserlerin günümüze kadar bazıları

Çelebi Mehmed'in hususi kütüphanesi için istinsah edilen Kitab-ı Haşâiş fi't Tıbb adlı eser tıp ve botanikte uzun süre kaynak kitap olarak kullanılmıştır.

incelenmiştir. Yapılan yeni araştırmalar ve incelemelerle kültürel miras yapımız ortaya çıkaracaktır. Osmanlı ilim geleneği, dönemin en ileri kültür merkezlerinde eğitim görmüş ve Osmanlı topraklarına gelmiş olan bilim adamları vasıtasıyla şekillenmiştir. Osmanlı toplumu, kuruluş ve oluşma saf-

hasındaki kır kültüründen, devlet büyüdükçe yüksek medeniyet kültürüne doğru tedrici olarak gelişen bir yapı kazanmasıyla aydınlar grubunu teşkil eden âlimlerin etki ve yeri artmıştır. Osmanlı âlimleri, zaman zaman din, hukuk ve adaletle ilgili devlet hizmeti olarak kurulan mahkeme ve benzeri müesseselerde görev almakla beraber ulema çevresi esas itibarıyla medreselerde oluşmuştur. Medreseler, bütün İslâm devletlerinde olduğu gibi Selçukluların bir devamı kabul edilen Osmanlılarda da din, kültür ve bilim faaliyetlerinin kaynağını oluşturan bir kurum olarak görülebilir. Orhan Gazi döneminde hızlı ve yoğun bir medrese inşaa faaliyetiyle karşılaşılır. Orhan Gazi döneminde (1324-1362) tespitlerimize göre başta İznik (1331) ve İzmit (1337) medreseleri olmak üzere Osmanlı ülkesinde toplam 10 medrese inşa edilmiştir. Davud-ı Kayseri'nin Orhan Bey döneminde medresenin başına geçmesiyle birlikte, Kara Alaeddin ile beraber bu dönemde birçok öğrenci yetiştirmişlerdir. İznik'te 1340-1390 yılları arasında dinî ilimler ve alet ilimlerinde birçok kitap telif/istinsah edilmiştir. Orhan Gazi döneminde kurulmaya başlayan medreselerde öğrencilerin kitap ihtiyacını karşılamak üzere kütüphaneler kurulduğuna dair herhangi bir belgeye sahip değilsek de şüphesiz kimi kurumların dershanelerinde bu maksatla oluşturulmuş küçük birer koleksiyon bulunmaktaydı ve öğrenciler derslerini kopya ettikleri kitaplarla takip edebiliyorlardı. Bizans'tan alınan topraklarda medreselerin yaygınlaşmasıyla bu tür küçük koleksiyonlu kütüphanelerin medreselerin tamamlayıcı bir unsuru olarak çoğalması tabii bir netice idi. Osmanlı sultanları için yazılan ve günümüze ulaşan en eski eser Sultan I. Murad'a aittir. Fatih Kütüphanesi 1472 numarada kayıtlı İbn Saati'nin *Reddiye-i Şerhu'l Mecma'ü'l-Bahreyn* adlı eseri Orhan Bey'in oğlu Murad Bey'in hususi kütüphanesinde olduğunu ve kendisinin okuması için istinsah edildiğini temellük kaydından öğreniyoruz. Temellük kaydı aynen şöyledir:

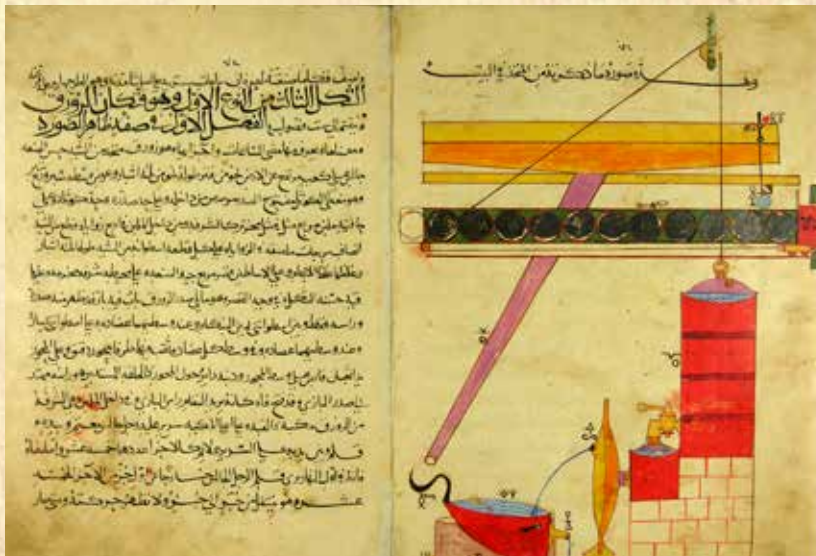
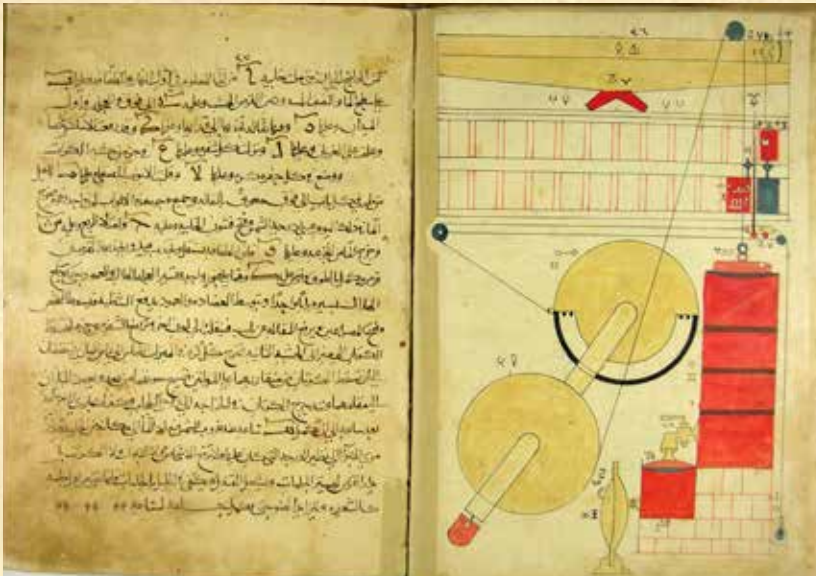

"Kitâb-ı Şerh u Mecmâ'ül Bahreyn ber-sem hızzânet'ül mülk'ül -adl-i mevlây-ı mülûk benî âdem malik-i rikâbü'l ümem es- Sultanü'l âzami'l efham muzafferi'd- dünya ve'd- devlet ve'l izz -ve'd din Murad Beğ bin es- Sultanü'l şehîd es-seyyîd el-gâzi Orhan Beğ sebtulah bi'l hulûd âle'l yevm'ül mev'ûd Muhammed ve Allah."

Bu eserde dikkat çeken bir başka nokta da kitabın Fatih Sultan Mehmed'e intikal etmesidir. Fatih Sultan Mehmed bu eseri İstanbul'da kurmuş olduğu Sâhn-ı Semân Medresesi'ne vakfetmiştir. II. Bayezid döneminde Semâniyye Medreseleri ve Fatih Kütüphanesi'nin tanzimine memur olan Mehmed b. Ali el- Fenâri tarafından varakları sayılmış ve imzası atılmıştır. Bu eser hâlen günümüzde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 1472 numarada bulunmaktadır¹.

Sultan I. Murad'ın torunu Sultan Çelebi Mehmed'in hususi kütüphanesi için birçok eser telif ve istinsah edilmiştir. Sultan Çelebi Mehmed hususi kütüphanesinde bulunan eserlerin başına kendi yazısıyla; "mâlike el- veliü'l hâmid Mehmed b. Bayezid" ibaresi bulunmaktadır². Sultan Çelebi Mehmed'in hususi kütüphanesindeki eserler günümüzde çeşitli koleksiyonlarda bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 358 numarada kayıtlı *Tefsir-i Çarperdi*, 1984 numarada kayıtlı *Kitab-ü'n- Nihâye*, 1188 numarada kayıtlı *Mesabih-i Şerif*, Ayasofya Koleksiyonu 3531 numarada kayıtlı *Vefiyyatü'l Ayan*, 3491 numarada kayıtlı *Mizânü'l İtida'l*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Bölümü 2147 numarada kayıtlı *Kitab-ı Haşaiş fi't- Tıb*, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraçcioğlu Koleksiyonu 36 numarada kayıtlı *Beyânü'l Bedi* adlı eserler Sultan Çelebi Mehmed'in hususi kütüphanesinde bulunan bazı önemli eserlerdir.³

Osmanlı sultanları içinde Türk ve İran edebiyatına meraklı II. Murad ilim

Çelebi Mehmed'in temellük kaydının bulunduğu Cezeri'nin meşhur eseri Kitab-ı Hiyel mekanik konusunda yazılmış en eski eserdir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. III. Ahmed, Numara: 3472' de kayıtlıdır.

- 1 İbn Saati, *Şerh u Mecmâ'ül Bahreyn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr: 1472.
- 2 Dioskorides, *Kitab-ı Haşaiş fi't Tıb*, TSMK, III. Ahmed, nr: 2147.
- 3 A. Süheyl Ünver, II. Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında. Ankara, 1952. IV. Türk Tarih Kongresi: Ankara, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, s. 294-312.

hayatına çok önem vermiş, sarayında babasından aldığı gelenekle kitaplara merak sarmış ve değerli kütüphaneler kurmuştur. Sultan II. Murad'ın kütüphanesi oğlu Fatih Sultan Mehmed'e örnek olmuş, onun bu zevkinin inkişafında büyük rol oynamıştır.

Sultan II. Murad Edirne'de üç adet kütüphane kurmuştur. Bunlar Üç Şerefeli Camii, Darü'l-hadis ve Muradiye Medresesi kütüphanesidir. Günümüzde bu eserler Edirne'de Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Sultan II. Murad'ın Edirne'de Tunca Nehri kenarında kurduğu Darü'l-hadis Medresesi'nin 24 Mart 1435 tarihli Arapça vakfiyesinde medresedeki müderris ve talebeler için fıkıh, hadis, tefsir ve diğer ilimlere dair bazı kitaplar vakfedildiği belirtilmişse de bir hafız-ı kütüb tayin edilmemiştir. Daha sonraki tarihlere (Ocak 1489-Haziran 1491) ait muhasebe defterlerinde vakfın artan gelirlerinden ücret alanlar arasında Sinan adlı bir hafız-ı kütübün adı geçmekte ve günlük iki akçe ücret aldığı bildirilmektedir. Vakfiyesinde bildirildiğine göre bu kütüphane sadece talebelerin ve hocaların istifadesine açıktı. Koleksiyondaki 71 cilt kitabın hemen hepsinin Arapça oluşundan, ilmiye sınıfı dışındaki kimselerin bu kütüphaneden yararlanmalarının söz konusu olamayacağını anlamaktayız. II. Murad tarafından yine Edirne'de kurulan Üç Şerefeli Camii'nin avlusunda yaptırılan Saatli Medrese'de de bir kütüphane bulunduğu bazı muhasebe kayıtlarında mevcuttur.

II. Murad'ın saltanatı süresince Edirne dışında Balkanlarda ve Anadolu'da da bazı kütüphaneler kurulmuştur. Üsküp'te İshak Bey'in 1445'te yaptırdığı medresesinde kurduğu kütüphane Osmanlılar döneminde Balkanlarda kurulan ilk kütüphanedir. II. Murad Dönemi'nin en ilginç kütüphanesi Umur Bey tarafından 1440 tarihinde Bursa'daki camiinde kurulmuştur. Bu kütüphanenin en dikkat çekici yönü camiye gelen cemaatin okuması için ilk aşamada 33 cilt Türkçe kitap vakfedilmiş olmasıdır. Osmanlı kütüphanecilik tarihinde camii

cemaatine hitap eden Türkçe koleksiyonuyla diğer medrese kütüphanelerinden ayrılan bu kütüphane halk kütüphanesi olarak nitelendirilebilecek bir özelliğe sahip vakıf kütüphanelerinin en erken örneklerinden biridir. Umur Bey ölünceye kadar çeşitli tarihlerde vakfettiği kitaplarla bu kütüphanedeki kitap sayısını 300 cilde çıkararak döneminin en zengin kütüphanelerinden birini kurmuştur.

Sultan II. Murad'ın hususi kütüphanesi için çok önemli eserler istinsah edilmiştir. Bunlar arasında en önemlisi *Ahmedî Divanı*'dır. Bu eser Hamidiye Kütüphanesi 1062 numarada kayıtlıdır. Divan 840 senesi Şevval ayının beşinci Cumartesi gününde Ahmed b. el-hac Mahmud tarafından istinsah edilmiştir. Serlevha tezhipli olup, Selçuklu ve Beylik dönemi izlerini taşımaktadır. *Ahmedî Divanı*, yazısı kadar seçkin ve olgun bir yazı ile son derece mükemmel ve ince bir tezhipli döneminin zarif özelliklerini göstermektedir⁴. Eser günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu 1062 numarada muhafaza edilmektedir.

Sultan II. Murad'ın kütüphanesi için yazılan diğer bir eser de Fatih Kütüphanesi 1688 numarada kayıtlı Neseffî'nin *Camiü'l Kebir* adlı kitaptır. Zahriyesinde Arapça olarak Sultan Murad b. Mehmed Han'ın kütüphanesi için istinsah edildiği yazılmaktadır. Madalyon tezhibi ve cildi oldukça zariftir. Eser günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 1688 numarada mevcuttur⁵.

Sultan II. Murad'ın kütüphanesi için istinsah edilen Abdülkadir Merağî'nin *Makasidü'l Elhan* adlı eseri de sultanin hususi kütüphanesinde yerini almıştır. Eser Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Kitaplığı 1726 numarada kayıtlıdır. Zahriyesinde "Sultan Murad Han b. Mehmed Han b. Bayezid Han b. Murad b. Orhan isimleri, başında tazim ve sonunda

dua satırlarıyla yazılmıştır⁶.

Sultan II. Murad'ın Edirne'de kurduğu Üç Şerefeli Camii, Darü'l-hadis ve Muradiye Medresesi kütüphanesindeki eserlerinden, bugün mevcut olduğunu Selimiye Kütüphanesi'nde tespit edebildiğimiz 38 adet eser bulunmaktadır. Bunlar arasında *Hutbe-i Meşhure* / Ahmed el-Cünci, *Zehravi ale'l Haşiyetü'l Kadı* / Mevlana Hamza, *Manzume-i Cezeri* / Cezeri, *Şerhu'l Fusus* / Molla Camii, *Şerhu'l Miftah* / Seyyid Şerif Cürçani, *Şerh-i Tefsirü'l Uyun, el-Bidaye ve'n Nihaye* / İbnü'l Kesir, *Letaifü'l İşarat* / Kadı Bedreddin el-Simavni, *Camiü's-Sahih* / İmam Buhari, *İnaye fi Şerhi'l Hidaye* / Ekmeleddin Baberti, *Şerh u Mecmaü'l Bahreyn* / İbn Ferište, *Şerhu'l Misbah* / Ali el-Bostani gibi önemli eserler bulunmaktadır.

Bunların dışında; *Keşşaf Haşiyesi*, *Ecvibe ve'l Es'ile Teşrih el-Telvihi*, *Kitab-ı Cezeri*, *Miftah Şerhi*, *Nazmü'l Feraiz*, *Metailü'l Enzar*, *Şerh-i Tavali*, *Şerh u Lübab*, *Fasl-ı Hitab*, *Şerh-i Menazil*, *Tercüme-i Taberi*, *Kitabü'l Mazbut*, *Lübab-u Ulum*, *Bahrü'l Muhit*, *Tefsir-i Ebu'l Leys*, *Kitab-ı Telvihi*, *Risale-i İfrazad*, *Kitabü'n Nihaye*, *Enisü'l Talibin*, *Camiü'l Müferreh*, *Haşiyeye-i Miftah*, *Şerhu'l Miftah*, *İnaye Şerhi Haşiyesi*, *Şerhu Lübabı'l Lübab*, *Feta-vay-ı Kadıhan*, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* adlı eserler mevcuttur.

İlk Osmanlı sultanlarının hususi kütüphaneleri incelendiği zaman başta dinî ilimler olmak üzere birçok konuda eserin olduğu görülmektedir. Sultanlar için telif/istinsah edilen kitaplarda dinî ilimlerin yanı sıra astronomi, musiki, edebiyat, tıp konusunda yazılmış olan eserlerin de olduğu fark edilmektedir. Özellikle Sultan II. Murad bunlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türk ve İran edebiyatına meraklı II. Murad ilim hayatına büyük katkıda bulunmuş, babasından aldığı gelenekle kitaplara merak sarmış ve değerli kütüphaneler kurmuştur. Sultan II. Murad'ın kütüphanesi oğlu Fatih Sultan Mehmed'e rehberlik yapmış, onun ilmî anlamda gelişiminde büyük rol oynamıştır.

4 Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr: 1062.

5 Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr: 1688.

6 TSMK, Revan, nr: 1726.

Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi işbirliğiyle "Sultan Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu" düzenlendi. Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi Orhangazi Salonu'nda düzenlenen sempozyumun açılış törenine Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alinur Aktaş, Yıldırım Belediye Başkanı Oktay Yılmaz, Uludağ Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Feridun Yılmaz, İl Kültür ve Turizm Müdürü Dr. Kamil Özer ile akademisyenler katıldı.

Açılış töreninde konuşan Sempozyum Başkanı ve Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Cafer Çiftçi, üç-dört aylık yoğun bir çalışmanın sonucu ortaya çıkan sempozyumda 24 akademisyenin Sultan Çelebi Mehmed'in hayatına, devlet yönetimine, o dönemde Bursa'nın imar ve ihyasına yönelik bildiriler sunacağını söyledi. Cafer Çiftçi, Ankara Savaşı'ndan sonra dağılma sürecine giren devletin yeniden toparlanıp Cihan Devleti olmasına giden yolda Çelebi Mehmed'in çok büyük katkısı olduğunu kaydetti. Çiftçi, 8 yıl tahtta kalan ve döneminde topraklara toprak katan bir padişah olan Sultan

Çelebi Mehmed'in bütün yönleriyle ele alınacağı sempozyuma katkılarının dolayı Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alinur Aktaş'a teşekkür etti.

Uludağ Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Feridun Yılmaz da siyaset felsefesinin, "İnsanlar devlete neden ihtiyaç duyar?" sorusuyla başladığını hatırlatarak, "Bizim devlet geleneğimiz 'İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!' düsturu üzerine kuruludur. Bu yönüyle Sultan Çelebi Mehmed de tarihimiz açısından özel öneme sahip bir isimdir." dedi.

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alinur Aktaş da Osmanlı'yı kuran, ilk

6 padişaha ev sahipliği yapan Bursa'nın ruhaniyetli bir şehir olduğunu hatırlattı. Bütün dünyaya Bursa'nın bu değerlerini anlatmak istediklerini dile getiren Başkan Aktaş, "Bursa'nın Türk Dünyası Başkenti olması için çalışıyoruz. Başvurularımızı yaptık, süreç devam ediyor. İlk 6 padişaha ev sahipliği yapıyoruz. Osman Gazi ve Orhan Gazi, türbelerinin Tophane'de olması hasebiyle farklı programlar ve faaliyetlerle anılıyor. 1. Murat, Kosova ve Balkanlara açılım özelliğiyle, 2. Murat da türbesinin bulunduğu ortam ve yanındaki Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'yle ziyaret ediliyor. Sanki Çelebi Mehmed ve Yıldırım Bayezid Han pek ön plana çıkmıyor gibi bir hava oluşuyor. Her iki padişahımızla ilgili de güzel haberlerimiz olacak. Yıldırım Belediyemiz güzel bir proje yapacak. Bu tür etkinlikleri Yıldırım Bayezid Türbesi'nde de yapabileceğiz. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çocuklarımızın ilgi alanları değişse de biz bu değerlerimizi gelecek nesillere çok iyi anlatmalıyız. İnşallah bu sempozyumdaki bildirileri de kitaplaştırıp, kalıcı bir esere dönüştürmeyi arzu ediyoruz." diye konuştu.

Burası 700 yıllık Osmanlı köyü
Cumalıkızık

Burası UNESCO Dünya Miras Listesi'nde
yer alan 700 yıllık ticaret merkezi
Hanlar Bölgesi

Burası tarihi M.S. II. Yüzyıla
kadar uzanan
İznik Roma Tiyatrosu

@ f | bursabuyuksehir

8500 yıllık tarihi boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Bursa'nın özgün tarihi eserleri, UNESCO Dünya Miras Listesi ile tüm insanlığın evrensel değeri haline geldi. İpek Yolu'nun Anadolu'daki son durağı Bursa, tarihi birikimi ve doğal güzellikleriyle turizmin parlayan yıldızı oluyor.

**ALINUR
AKTAŞ**

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

Burası Kurtuluş Savaşı'nı sonlandıran
Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı

Tarihi Mütareke Evi

Burası fay hattı çökmesi ile oluşan
38 metre yüksekten düşülen

Suuçtu Şelalesi

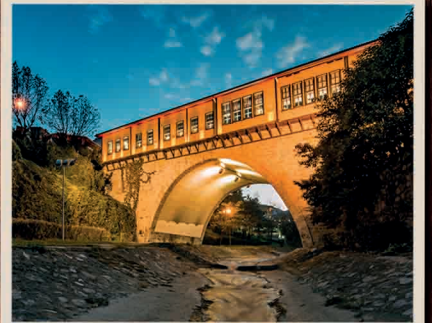
Burası Türkiye'nin en büyük kış ve
doğa sporları merkezi olan

Uludağ

Burası 250 yıllık evleri ve
740 yıllık anıt ağacı ile doğa harikası

Gölyazı

Burası dünyadaki dört çarşı
köprüden biri olan

Irgandı Köprüsü

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Hüsnü Züher Evi

MURADIYE GENÇLİK MERKEZİ

19'uncu yüzyılda Osmanlı mimarisinin tüm özellikleriyle inşa edilen, Devlet Misafirhanesi ve Rus Konsolosluğu olarak kullanıldıktan sonra konut olarak değerlendirilen ve 1994 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağışlanan 200 yıllık bina, restorasyon çalışmalarının ardından hizmete açıldı.

**ALINUR
AKTAŞ**

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

**BURSA
İÇİN CANLA
BAŞLA**

